

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

FRANSA'DA TÜRKLERİN TARİHİ

60'lardan günümüze Türkiye'den Fransa'ya göçler

Ségolène Débarre & Gaye Petek

Çeviren: Erkan Ataçay

DOĞUBATI

Sékolène Débarre & Gaye Petek

Fransa'da Türklerin Tarihi

60'lardan Günümüze
Türkiye'den Fransa'ya Göçler

Çeviren: Erkan Ataçay

DOĞUBATI

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

© Éditions du Détour, 2019.

© Tüm hakları Doğu Batı Yayınları'na aittir.

Fransızca Özgün Metin

Histoire des Turcs en France

Fransızcadan Çeviren

Erkan Ataçay

Yayına Hazırlayan

M. Nergis Ataçay

Kapak Tasarımı

Harun Ak

Baskı

Tarcan Matbaacılık

Ocak 2022

Doğu Batı Yayınları

Kültür Mah. Becerikli Sok.

No: 20/5 Kızılay/Ankara

Tel: 0 312 425 68 64 - 425 68 65

www.dogubati.com

ISBN: 978-625-7030-93-9 / Sertifika No: 48847

Doğu Batı Yayınları-336 Tarih-43

Kapak Resmi: Abidin Dino, *Yüzyıl: Bekir Akbaş Koleksiyonu'nda Bir Seçki*, Ankara, 2013 (Galeri Nev'in izniyle).

Cet ouvrage a bénéficié du soutien des programmes d'aide à la publication de l'Institut français.

Bu eser, Institut Français kurumunun yayına destek programından yararlanmıştır. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Sékolène Débarre

Sékolène Débarre, Paris I Panthéon-Sorbonne Üniversitesi coğrafya bölümünde ve Géographie-Cités (Coğrafya-Kentler) araştırma merkezinde öğretim üyesidir. Paris INALCO'da (Doğu Dilleri Üniversitesi) Türkiye coğrafyası üzerine dersler vermiştir. Sékolène Débarre'ın uzmanlık alanı coğrafyanın tarihi epistemolojisi ve Türkiye ile Fransa arasında göç akımlarıdır.

Gaye Petek

Paris Sorbonne Üniversitesi'nde Fransız edebiyatı ve sosyal bilimler eğitimin-den sonra büyük bir Fransız sivil toplum örgütünde Türk işçilerini karşılamakla ve bilgilendirmekle görevli oldu. Birleşmiş Milletler Yüksek İltica Komiserliği'nde (UNHCR) Paris bürosu görevlisi oldu. 1984'te ELELE derneğini kurdu ve yirmi beş yıl yönetti. Paris INALCO'da on beş yıl boyunca "Türk Akımları ve Geleneksel Toplum" adlı bir ders verdi. Fransız devletin resmî kurumlarında yer aldı: Kentler Ulusal Konseyi –Laiklik Komisyonu; Başbakanlığa Bağlı Yüksek Uyum Kurulu; Ulusal Göç Tarihi Müzesi yönetim kurulu üyesi oldu. Alan araştırmaları yanı sıra, araştırma dergileri için Türk göçmenleri ve Türk kadınları üzerine yazılar yazdı. *Fransa Türkleri: Aile Albümleri* kitabını derledi. Özdemir Asaf'ın şiirlerini Fransızcaya çevirdi.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	11
Giriş	15
Göç ve Yalnızlık Zamanı.....	19
Köyden Ayrılmak.....	19
Fransa-Türkiye Göç Antlaşması.....	23
Fransa’da İstihdam Sektörleri ve Bölgeleri.....	25
İstihdam Dayanışması ve Kaçak Göç	29
“Bekâr” Hayatı	32
İkamet Etmek, Organize Olmak	32
Yönünü Bulmak	35
Bilgi Edinmek, Kendini Savunmak.....	39
Yerleşmek, İrtibatta Kalmak, Eğlenmek.....	44
Ailelerin Birleşmesi.....	50
Bir Hayalin Sonu?	50
Kavuşmak.....	51
Denge Bozucu Bir Evrende İlk Adımlar.....	54
Çocuk Sahibi Olmak	56
Kendi İzini Bulmak, Fransızca Öğrenmek.....	63
Burada Yabancı; Orada “Alaman”	65
Derneklerin Yükselişi.....	69
Yerel Derneklerden Uluslararası Ağlara.....	70
İşçi Derneklerinin Yükselişi	70
Milliyetçi Hareket Partisi’nin (MHP) Etkisi	72
Türk-İslamcı Hareketlerin Etkisi	73

Sol Siyaset ve Laik Dernekler.....	80
Sığınma İsteyenlerin Artışı ve Etkisi	80
Laik Dernekler.....	86
Dernekleşme Hareketi ve Azınlık Kimlikleri	90
Kürt Dernekleşme Hareketi.....	90
Alevi Dernekleri.....	94
Süryani-Keldani Dernekleri.....	97
“Fransız” Olmak veya Olmamak.....	107
Kimliğin Korunması ve Kültürleşmeye Direnç.....	107
İkinci Kuşağın Evlilikleri	114
Vatandaşlık Almak	127
İki Kültürlü Çocuklar ve Gençler	132
Entegrasyon Okulunda Türk Kökenli Çocuklar	132
Türk Dili Öğrenimi.....	135
Sürüp Giden Bir Okul Başarısızlığı	139
Cinsiyete Göre Değişen Eğitim Yörüngeleri.....	143
Öğrenim Desteği Araçları.....	146
Mirası Devam Ettirmek mi, Kendine Bir Kader Çizmek mi?	149
İşgücü Piyasasına Katılmak.....	149
Türkiye ile Bağı Muhafaza Etmek.....	151
Vatandaş Olmak ve Siyasete Atılmak.....	155
AKP’nin Renklerinde Bir “Diaspora”?	167
Ankara’nın Yurtdışındaki Niyetleri.....	168
Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Katılımı.....	168
Ermeni Soykırımının Tanınması.....	170
“Diaspora Biçiminde Örgütlenmek”	172
Seçimlerden Beklenenler.....	174
“Asimile Olmadan Entegre Olmak”.....	178
Strasbourg, Göz Konulan Kent.....	180
“Türk Vatanseverlerin” Artan Görünürlüğü	183
“Diasporanın” Öteki Yüzü.....	188

Sonuç	
Gurbet Zamanı Sona mı Erdi?	195
Ekler.....	199
Ek 1: Fransız Usulü Entegrasyonu Tanımlamak.....	199
Ek 2: Cumhuriyetçi Uyum Sağlama Kontratı (CIR).....	203
Ek 3: Cumhuriyetçi Uyum Sağlama Kontratını İmzalayan Türkler.	206
Ek 4: Türklerin Fransız Vatandaşlığı Alması	208
Konuyla İlgili Birkaç Okuma Tavsiyesi.....	209
Filmler.....	212

ÖNSÖZ

Okuyucuya, bu kitabı okumaya başlamadan bir açıklama yapmak gerekiyor. Bu yapıt, 1960'lı yılların göç antlaşmalarıyla başlar: her ne kadar Türklerin büyük çoğunluğu, Fransa'ya bu dönemden itibaren (ekonomik ve siyasi nedenlerle) gelmişse de, Fransa'daki Türk varlığının daha uzun bir geçmişi vardır. Paris, 19. yüzyılda Osmanlı seçkinlerini, ardından da 20. yüzyılın ilk yarısında çoğu Fransızca bilen Türk burjuvazisini kendine çeker. Bunların bir kısmı eğitim görmek ve Türkiye'nin siyasi çalkantılarından kurtulmak için birkaç yıl kalırken, bir kısmı da siyasi, entelektüel, sanatsal ve hattâ duygusal nedenlerle uzun süreliğine yerleşir.

Eksiksizlik aranmaksızın, 19. yüzyılın ortasında, Tanzimat Dönemi'nde öğrencilerin gelişini, her açıdan olmasa da buna örnek verebiliriz. Osmanlı İmparatorluğu her ne kadar Avrupa bilimine ve teknolojilerine ilgi duysa da bu öğrencilerin çoğu eğitim için gelmiş genç askerlerdir. İlk burslu grubu, geçirecekleri ilk yıllardaki giderlerini karşılayacak olan Hüsrev Paşa himayesinde 1830 yılında Paris'e gönderilir. 1834 yılından itibaren, bu himaye, yerini bir devlet politikasına bırakır: yurtdışına gönderilen öğrencilerin masraflarını Osmanlı yönetimi üstlenir ve 1857'de, Paris'te bu öğrencilerin eğitim alması için bir Osmanlı İmparatorluğu okulu, Mekteb-i Osmanî kurulur.

Sultan II. Abdülhamid hükümdarlığı döneminde (1876-1909), bursluların yerini, bazı siyasi muhalifler alır. "Jön Türkler" adı altında biraraya gelen ve Fransız Devrimi'nin ideallelerinden etkilenmiş bu muhalifler, 1890 yılında Paris'e sürgün giderler. 1895 yılında Paris'te İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni kurarlar ve 1902'de Osmanlı Liberalleri Kongresi'ni düzenlerler; bu kongre 1907'de Osmanlı İmparatorluğu Muhalefet Partileri Kongresi'ne dönüşür ve 1908 devrimini hazırlar.

Sanatsal amaçlarla Fransa başkentine yerleşenler de vardır: 19. yüzyılın ikinci yarısında, Şeker Ahmet Paşa (1841-1907), Osman Hamdi Bey (1842-1910) veya Halil Paşa (1857-1939) gibi genç Osmanlı ressamı, Gustave Boulanger ve Jean-Léon Gérôme'un atölyelerinde çalışırlar. Bunlar arasında en ünlüsü Osman Hamdi Bey, Paris'e 1860 yılında 18 yaşındayken hukuk eğitimi için gönderilir ama o, günlerini sanatını icra etmeye harcar; İstanbul'a dönmeden önce 1869 yılında evlenir ve sonra 1882 yılında İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'ni kurar. Kendi talebi üzerine, sekiz yıl kalacağı Fransa başkentine gönderilen Halil Paşa, Fransız izlenimciliğinden etkilenmiş ilk Türk ressam olacaktır. Türklerin oluşturduğu ilk Paris resim ekolünün bu sanatçıları, 1940 ve 1950'li yıllarda, Türklerin oluşturduğu ikinci Paris resim ekolünün temsilcileri olacak başka bir ressam kuşağı takip eder. Bunlardan bazıları, 1936'dan 1949'a İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nde ders vermiş olan ve kuşkusuz "sanatın başkentine" hayran olmalarının vesilesi olmuş Fransız ressam Léopold Lévy'nin (1882-1966) derslerini takip etmişlerdir. Bunlar arasında, 1940 yılında Paris'e temelli yerleşen Fikret Mualla (1903-1969) ve Picasso'nun arkadaşı büyük entelektüel Abidin Dino'yu veya Mübin Orhon'u (1924-1981) sayabiliriz. Fransaya yerleşen yazarlar da vardır: Örneğin Sait Faik Abasıyanık (1906-1954), 1930'lu yılların başında Grenoble'da okur. Türkiye'ye dönünce yayımladığı öykülere Fransa'da yaşadığı yıllardan anılar ekler.

Fransa'nın ve özellikle de sanat şehri Paris'in cezbedtiği bu sanat otoriteleri, 1940'lı yılların sonundan itibaren Paris'e gelmeyi seçen siyasi sürgünlerle dostluk bağları kurarlar. Söz konusu olan, özellikle, kısa bir süre sonra gitgide daha sıkı bir biçimde Amerikan antikomünizmine yakınlaşan bir Türkiye'nin çalkantılarından kaçan komünist üyelerdir. Bazıları Türk vatandaşlığından çıkarılacak ve çoğu tüm yaşamını sürgünde geçirecektir. 1971 askerî darbesinden sonra Fransa'ya başka bir siyasi sürgün dalgası başlayacak, bu sefer geleneksel ve aşırı soldan siyasi üyeler ile özgürlükçü hareketlere katılmış Kürtler gelecekler ve ülkelerindeki insan hakları ihlallerini herkese duyurmak için harekete geçeceklerdir. Çoğu, ilerleyen sayfalarda bahsedeceğimiz 1980 darbesinden sonra tekrar gelmek üzere ülkelerine geri dönecektir. Bazıları daha önce Türkiye'nin prestijli Fransız okullarında öğrenim görmüş, üniversite mensupları, yazarlar, sinemacılar, tiyatro yönetmenleri veya gazeteciler de Fransa'ya yerleşmeyi seçeceklerdir. Kesin olarak yerleşmenin kökeninde bazen karma evlilikler olacaktır. Bu entelektüellerden çoğu, Fransa'da Türk sanatını ve edebiyatını tanıtmak ve beğendirmek için birlikte çalışacak, bazıları da bilim alanında veya beşeri bilimlerde üniversitelerin araştırma ekiplerine gireceklerdir. Tarihçi, sosyolog ve siyaset bilimci olan başka bir grup ise, Osmanlı'dan bugüne Türkiye tarihinin tanıtılmasına katkıda bulunacaklardır.

Bu insanların neredeyse hepsinin geçmişte Fransa'ya karşı bir ilgisi olmuştur ve bu ülkede ister geçici ister kalıcı olarak bulunmuş olsun, hepsi ülkeyle, yaşam biçimiyle, değerleriyle ve kültürüyle bütünleşmiştir. Belki de bunun içindir ki çoğu "görünmez" olmuşlardır.

Şu durumda, Fransa'daki bu Türk varlığının, kendine özgü-lükleriyle bu kitabın hacmini aşan uzun bir tarihi vardır. Kısa da olsa bu önsöz, bizim bu eserde ayrıntılı bir biçimde ele alacağımız daha kitlesel olan iş göçünün bir parçası olmayan çok sayıdaki kişinin haklarını teslim etmek için bir fırsattır.

GİRİŞ

Türk işçilerinin, güçlü bir ekonomik büyümenin yaşandığı Otuz Şanlı Yıl'ın (Trente Glorieuses, 1946-1973) son göç dönemine denk düşen Fransa'ya gelişleri, başlangıçta, 1965 yılında iki ülke arasında yapılan bir antlaşma çerçevesinde gerçekleşmiştir. Bir iş sözleşmesi kapsamında bu ilk gelenlere,¹ Türkiye'de kalmış aileleri (eşleri ve çocukları), kaçak işçiler ve Türkiye'deki baskıdan kaçan sığınmacılar da eklenmiştir. Fransa'nın büyük kentlerinde (Lyon, Strasbourg, Paris) veya kırsal bölgelerinde (Corrèze veya Limousin) büyüyen bu çocuklar, bugün artık ebeveyn olmuşlardır. Çoğu, çifte vatandaştır (Fransız ve Türk) ve ebeveynlerinin doğup büyüdüğü yerle güçlü duygusal bağları vardır. Bu kitapta, kimi zaman "Türk

¹ İlk kuşak Fransa'ya 1960 ve 1970'li yıllarda gelen yetişkinlerdir. Çocukluklarında anneleriyle yalnız kalan, Türkiye'de doğan çocuklar, ara bir kuşak teşkil ederler: "çakma" ikinci kuşak veya "kuşak 1.5". Tam anlamıyla ikinci kuşak, göçmen ebeveynlerden Fransa'da doğan çocuklardır. 1970'li yılların sonunda dünyaya gelen bu ikinci kuşak çocuklar, 1990'lı yıllardan itibaren ebeveyn olurlar. Onların çocukları olan üçüncü kuşak, 2000'li yılların ortasından itibaren doğmaya başlar.

göçmenlerin çocukları” kimi zaman da, “Franko-Türkler” (bu, üzerinde bir süre durup düşünmemiz gereken bir ifadedir) olarak nitelendirileceklerdir.

“Türk” sözcüğü, bağlama göre dar veya geniş çeşitli anlamlara bürünebilir; kimi zaman kendi çeşitlilikleri içinde Türkiye kökenlileri yani kültürel aidiyeti ne olursa olsun, bu devletin uyruklarının bütününe ifade edebilirken kimi zaman da Türk dilinin kullanımını ve Sünni mezhebine aidiyeti içeren daha sınırlı bir kültürel veya “etnik” (Türk) bir kimliği gösterebilir. “Franko-Türk terimi, iki kutup arasında gidip gelir: bir yanda, hukuki anlamda, çifte vatandaşları yani iki ülkenin de vatandaşlığına sahip uyrukları; diğer yanda ise, kültürel anlamda Türk göçmenlerinin, çift aidiyetli ve genelde Fransızca ve Türkçe olmak üzere iki dil konuşan çocuklarını niteler. Bu terim, bu eserde yerine göre bu iki anlamda da kullanılacaktır.

Türk Dışişleri Bakanlığı'na göre, 5.5 milyonu Batı Avrupa'da olmak üzere, 6 milyondan fazla uyruklusu Türkiye dışında yaşıyor. Geriye kalan 500.000, Kuzey Amerika, Avustralya, Asya ve Ortadoğu'ya dağılmış durumda. Türk nüfusu özellikle Almanya'da yoğunlaşmış durumda; tahminler 2.5 ile 4.4 milyon kişi arasında değişmektedir ve Türkiye kökenliler ile çocuklarının (en az bir ebeveyni Türk olan) Alman nüfusunun yüzde 5'ine yaklaştığı tahmin ediliyor; bu oran, tahmini rakamların, göçmenler ve onların çocukları da katılırsa 600.000 civarında olduğu Fransa'nın çok üstündedir.² Fransa, mutlak değer olarak en yüksek Türk nüfusuna sahip ikinci ülke ama bu, oransal olarak çok daha düşük bir rakama denk düşüyor, zira Türk nüfusu toplam nüfusun yüzde 1'ini oluşturuyor. Bu durum, Fransa'daki Türk nüfusunun, yüksek olmasına rağmen,

² Hesaplama, genellikle yurtdışında kayıtlı Türkiye kökenliler temel alınarak yapılır ve bunun üzerine, köken ülke vatandaşlığı olan veya olmayan göçmen çocuklarının sayısı da eklenir. Bunların hepsi, kaynağa, yazara ve ilgili ülkenin istatistik yöntemine göre değişen yaklaşık bir değer teşkil eder. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

neden Türk varlığının toplam nüfusun daha yüksek bir kısmını teşkil ettiği Hollanda, Avusturya veya Belçika gibi küçük ülkelerde olduğundan daha az göze çarptığını kısmen açıklıyor. Buna bir de, Fransa'daki Türk kökenli nüfusun, eski Kuzey Afrika kolonilerinden gelenlerin kısmen gölgesinde kalmasını da eklemek gerekir. Gerçekten de ortak bilinçte, Türkler, genelde Müslüman olduklarından, Mağripli göçmenlerle karıştırılırlar, (Arapça konuşmamalarına ve yalnızca Sünni olmalarına rağmen). Bu sıfatla, onlara takılmış bazı lakapların altında yatan oryantalist ve yabancı düşmanı mirasın külfetini çekerler: “Türk kafası” (tête de Turc), 19. yüzyılda, fuarlarda ve panayırlardaki, gücü ölçmek için olabildiğince kuvvetli bir biçimde yumruk atılan sarıklı bir kafadır. Bu ifade, daha sonraları, günah keçisi veya şamar oğlanı anlamlarında da kullanılmıştır. Sömürge geçmişinin olmayışı; çatışmalı bir geçmişin mirası hınçların aktarılmasını kuşkusuz engellemiş ama aynı zamanda, iki ülkeden de azımsanmayacak sayıdaki seçkin ayrı tutulursa, birbirini tanımayı sınırlamıştır.

Fransa'daki Türk varlığı, elli yıldan beri önemli ölçüde dönüşmüştür: zenginleşmiş, çeşitlenmiş ama başlangıçtan beri, Türkiye'de var olan kültürel ve dinsel çeşitliliğin bir yansıması olarak hiç tek biçimli olmamıştır. İlkokula giden ve askerlik görevini ülkeden ayrılmadan önce yapmış olan herkes, Türkçeye hâkim olsa da, Milli Eğitim'den dışlanan ve uzun süre yasak olan³ Kürtçenin kullanımı da yaygındır. Bazı azınlık dilleri de (veya bazı diyalektler), Avrupa'da yeniden ilgi görür ve kullanılır. Bu dilsel çeşitliliğe bir de dinsel çeşitlilik eklenir: Hanefi mezhebinden Sünni İslâm Türkiye'de çoğunlukta olsa da, yurtdışında diğerlerinden farklı bir konuma sahip değildir ve azınlıktaki inanışlar ve dinî yapılar da ibadetlerini ve dinî törenle-

³ Türkiye'de, 19 Ekim 1983 tarihli ve 2932 sayılı kanunun üçüncü maddesine göre, “Türk vatandaşlarının ana dili, Türkçedir” ve Türkçeden başka bir dilde “görüşleri yaymak” yasaktır. Yakın dönemde Kürtçe kullanımı esnekleştirilmiştir. DF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

rini yerine getirmek için kendilerine elverişli bir alan bulurlar. Bu özellikle, Şii inanışının ilkelerini İslâm öncesi inanışlarla birleştiren Aleviler için böyledir. Bu durum, göç tarihinin bir parçası olan Hristiyan (Ermeniler, Süryani-Keldaniler, Rumlar...) ve Yahudi azınlık nüfuslar için de geçerlidir.⁴ Fransa'ya bu Türk göçündeki çokluğu, bu çokluğun dinsel, siyasi (kurulu düzene bağlı olanlar, muhalifler veya özgürlükçüler) ve coğrafi açıdan yansımaları olan kültürel, siyasi ve ideolojik mozaikçi mümkün olduğunca doğru ve hakkaniyetli bir biçimde ortaya koymaya çalışacağız. Fransız kurumlarının, özellikle sığınmacı kabulünde veya istatistiksel araştırmalarda ulusal kökenlere öncelik verdiğini ve bu yüzden, grupların iç çeşitliliğini maskeleyerek eğiliminde olduğunu belirtmeliyiz. Bu çeşitliliği vurgulamak için kitapta "etnik gruba" (yani kültürel ve dinî aidiyete) referanslara yer verilecek olsa da bu referanslar, karşımıza görmezden gelinmemesi gereken kimi zorluklar çıkarır; başta Türkiye ve Fransa olmak üzere pek çok ülke, etnik istatistiğe ve kabaca yapılan tahminlerin sonucu olan sayısallaştırmaya (örneğin, Fransa veya Türkiye'de Alevilerin veya Kürtlerin sayısı) izin vermez. Ayrıca bu kimlikler, illâ da bu kimliklere sahip toplulukların aidiyet hissini yansıtmaz; çünkü bu topluluklar çoğu zaman bir yığın aidiyetlik içinde yüzer, bazılarının içinde kapalı kalmazlar.

Okuyucu burada, bir yanda uzun bir saha deneyiminin, diğer yanda da akademik bir araştırmanın meyvesi olan iki kişilik bir inceleme bulacaktır. Göç tarihi, tekil yörüngelere özgü bir olgu olduğundan, bu kitaba, güzergâhların zenginliğini ve çeşitliliğini daha iyi anlamaya olanak sağlayan kişisel portreler ve mektuplar eklemenin iyi olacağını düşündük.

⁴ Bununla birlikte, burada, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki büyük çalkantıların neden olduğu, Ermeni ve Rum topluluklarının zorla ve geri dönmek üzere gitmelerine yol açan göçleri ele almamız mümkün değildir. Başka çalışmaların konusu olan bu tarih, bizim konumuzun sınırlarına girmez.

GÖÇ VE YALNIZLIK ZAMANI

Köyden Ayrılmak

1960'lı yılların başında, Türk nüfusunun çoğunluğu kırsal kesimde yaşamaktadır: ülkenin, özellikle, yüksek düzlüklerin, engebeli ve dağlık alanların yoğun olduğu orta ve doğu kesimlerinde kırsal yaşam çok zordur. Bu çorak bozkırlarda ve dağ yamaçlarında, kış uzun, kaynaklar kısıtlı ve iletişim araçları, komşu bölgelerle alışverişi engelleyecek denli ilkelidir. Batı ve güneybatıdaki köylerde daha yumuşak bir iklim ve daha büyük bir kaynak çeşitliliği vardır, ama köylü aileler, yeni tarım tekniklerinin gelişiyile birlikte kırılğan hale gelmektedirler: Amerikan yardımıyla, tıpkı tarımı ıslah etmeye yönelik kimyasal ürünler gibi traktörler de ortaya çıkmaya başlamıştır. Çok yoksul ailelerin bu yeni araçlara yatırım yapacak gücü yoktur, diğerleri ise bu yatırımı ancak büyük bir borca girerek yapabilmektedir. Daha çok sermayeye sahip olan ve elde edecekleri verimi artırmak için bu yeni tekniklere ulaşabilen büyük toprak sahiplerinin tehdidi altındadırlar. Arazi eşitsizliği çok büyüktür: 1968 yılında, kendi toprağı olan ailelerin büyük çoğunluğu

10, hattâ 5 hektardan daha az ekilebilir alana sahipken 4.000 toprak sahibi, 1.000 hektardan fazla (bu Türkiye tarım yüzölçümünün yarısından çoğunu oluşturur) ekilebilir alanı elinde tutmaktadır.

Köyü terk etme düşüncesi, yoksul kırsal bölgelerde yaşayanlar arasında ve borçlu ailelerde yaygınlaşır. Toprağı olmayan (veya çok küçük bir toprağa sahip) aileler, genç erkekleri, şanslarını şehirde veya Türkiye'nin daha zengin ve daha dinamik tarım bölgelerinde (ülkenin güneyinde, Adana'ya yakın, pamuk üretimi yapılan Çukurova gibi) denemeye teşvik ederler. Ülkenin kıyı ve batı kesimlerinde, iş olanakları daha çoktur ve ücretler caziptir çünkü oralarda sanayi gelişmiş ve yeni iş olanakları yaratmıştır. Otomobil, tekstil veya imalat sanayi, köylerden gelen gençlere, daha yüksek bir gelir ve daha iyi bir yaşam umudu verir.

Bu insanlar, evlerinden yüz hattâ birkaç yüz kilometre uzağa tek başlarına giderler. Kimileri mevsimlik işler bulur ve ürün hasadına yardım etmek için köye geri dönerler –özellikle de Karadeniz bölgesinde çay, tütün veya fındık toplamaya. Diğerleri, ailelerini uzun bir süreliğine geride bırakır. Eş ve çocuklar; kocaya ve babaya, şehirde, eğreti yaşam koşullarında ve özellikle de gecekondularda ancak sonraki seferde kavuşurlar. Belediyeler, dönemin konut kriziyle başa çıkmak için işgalcilere alan bırakmayı seçer ve Türkiye'nin büyük kentlerinde gecekondulu mahalleleri ortaya çıkmaya başlar. Büyük kentlerin çevrelerinde ve ara bölgelerinde yeni yeni görülmeye başlanan bu yapılar, kentlerdeki yozlaşmadan şikâyet eden şehirlileri (özellikle İstanbul'da) rahatsız etmiştir –bu durum, dönemin sinema filmlerinde sık sık ele alınan bir konudur. Köylü aileler ise, çok hızlı bir biçimde büyüyen bu kentleri, “tehlike” ve “sefahat” yerleri olarak algırlar.

Türk işçilerin Fransa'ya göçleri, bu kırsal alanların dönüşümünün köyden kente göçün yoğun olduğu bir zaman dilimine denk gelir. Şansını denemek için köyü terk edip şehre gitmek,

çoğu zaman, bu insanların bir kısmını Avrupa'ya götürecek göç güzergâhının ilk aşaması olacaktır.

1950 ile 1960 yılları arasında Batı Avrupa Ülkeleri (Almanya, Belçika, Lüksemburg, Fransa, Hollanda, İngiltere), II. Dünya Savaşı'nın yol açtığı kargaşa ve yıkımdan etkilenen sanayilerini yeniden yapılandırmakta ve ayağa kaldırmaktadırlar. Fransa'nın da aralarında bulunduğu bu ülkeler, Amerika'nın finansal yardımıyla desteklenen çok güçlü bir ekonomik büyüme yaşamaktadırlar. Söz konusu olan Otuz Şanlı Yıl, tam istihdamın ve sanayi sektöründeki canlılığın damgasını vurduğu onar yıllık üç dönemdir. Bu refah ortamında, Batı Avrupa ülkeleri, yabancı işçileri, ülkelerine gelmeye teşvik eder. Doğum oranı, yükselişte olsa da (meşhur baby-boom) Türkiye'deki kadar yüksek değildir ve söz konusu ülkeler, yeniden yapılanmanın gereklerini yerine getirecek kol gücüne sahip değildirler. Özellikle metal, inşaat ve yükleme-boşaltma gibi en az nitelik gerektiren ve en zahmetli sektörlerde işgücü eksikliği vardır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra İtalyanlar Fransa'da en yüksek sayıdaki yabancı nüfustur ama İspanyol ve Portekiz nüfusu 1950 ve 1960'lı yıllarda çok artar; İspanyollar 1954'te 289.000'den 1968'de 607.000'e, Portekizliler de 1954'te 20.000'den 1975'te 759.000'e yükselir. Portekizliler 1970 yılında Fransa'daki en kalabalık yabancı nüfus olur ve onları Cezayirli (1975'te 711.000) takip eder. Cezayirli özel bir statü ve konuma sahiptirler, çünkü 1962'de Cezayir'in bağımsızlığına kadar Fransızdılar. Bağımsızlıktan sonra, geliş gidişler Fransa ve Cezayir arasında yapılan antlaşmalara bağlanır: ülkeye giren yıllık Cezayirli işçi sayısı 1968'de 35.000, 1972'de 25.000'dir.

Türk işçiler, 1950'li yıllarda, öncelikle, 19. yüzyılın sonunda bağlar kurulan ve sömürge kaynaklı göçmen işgücü girişi olmayan Almanya'ya yönelirler. Almanya'ya, özel araçlardan yardım alarak kendi olanaklarıyla giderler. Alman sanayi, ülkenin batısında, Doğu Almanya ile ilişkilerin bozulması, sonra da 1961 yılında Berlin Duvarı'nın inşası, Demokratik Alman

Cumhuriyeti'nden gelen işçilerden yoksun kalmasına yol açtığı için işgücüne ihtiyaç duyar. Bu bağlamda, Federal Alman Cumhuriyeti, Türkiye'den seçilmiş işçilerin gelmesini sağlamak ve gelişleri kontrol altına almak için Ekim 1961'de Türk hükümeti ile bir antlaşma imzalar. Fiziksel elverişlilik kriterlerine ve teknik yetenek testlerine dayanan seçim ciddidir. Otomobil fabrikalarında (Köln'deki Ford, Rüsselheim'daki Opel veya Stuttgart'taki Mercedes gibi), demir-çelik, maden sanayinde ve inşaat işlerinde çalışmak için seçilenlerin, başlangıçta öngörülen iki veya üç yıllık iş kontratları sona erince ülkelerine geri dönmeleri planlanır. Batı Almanya, özellikle tekstil ve elektrokimya sektöründe istihdam edilecek kadınları da (1968'den 1973'e kontratların yüzde 20'si) işe alır: Türk kadınlarını "aile reisliğine" götüren bu kadın işçi göçünün, aynı dönemde kadınların, kontratların yalnızca yüzde 1.52'sini temsil ettiği Fransa'da söz konusu olmayacağını belirtelim. Almanya'da o dönemin tabiriyle "misafir işçilerin" (Gastarbeiter), geçici oldukları düşünülür ve kalma süreleri, işgücü rotasyonunun fabrikaların verimliliğine ve işlemesine zarar vereceğini düşünen Alman işveren örgütlerinin isteği doğrultusunda sadece birkaç yıl uzatılacaktır.

Türk hükümeti ise bu göçü teşvik eder: 1960 darbesinden sonra kabul edilen 1961 anayasası, Türklerin yurtdışında serbest dolaşımı üzerinde durur –bu, otoritelerin işgücü fazlalığı sorununu çözme biçimidir. Aslında Türkiye nüfusu, yüksek ve genç bir nüfustur: 1950'de 21 milyondan, 1980'de 40 milyona çıkarak otuz yılda ikiye katlanır: ortalama yaşam süresi 1950'lerde 50, 1970'lerde 60 yıldır. Kadın başına çocuk sayısı yüksektir (kadın başına beş çocuktan fazla ve bu bazı bölgelerde altı veya yediye kadar çıkar) ve sağlık merkezlerinde sağlanan hijyen ve bakım sayesinde küçük yaşta çocuk ölümleri daha azdır.

Yurtdışına göç, ilk beş yıllık planda (1962-1967), işsizlik sorunlarına bir çözüm ve verilecek ekonomik büyüme için bir fırsat

olarak görülür: Türk otoriteler, bu işçilerin elde ettiği deneyimin, döndükleri zaman, ülkenin modernleşmesine yardımcı olacağını ve yokluklarında da, para göndererek milli ekonomiyi canlandıracaklarını düşünürler. Aslında, Almanya ve Türkiye, sonra da bütün Batı Avrupa ülkeleri ile imzalanan antlaşmalarda, işçilerin paralarını köken ülkelerine transfer etmeye hakları olduğu üstü kapalı olarak belirtilir. Örneğin Fransız-Türk Antlaşması'nın (1965) 9. maddesinde, açıkça "Türk işçiler tasarruflarını Türkiye'ye transfer edebilirler" denilir. Bu fonları Türkiye'de üretimde kullanmak için kooperatifler kurulur: bu kooperatiflerin görevi, yurtdışındaki Türkler tarafından gönderilen parayı, köy ekonomisine kazandırmak için toplamaktır. Katılımı teşvik etmek için, kooperatif üyeleri, Türkiye İş Kurumu tarafından yurtdışına gitmede öncelikli adaylar olarak değerlendirilirler. Öyleyse, Batı Avrupa'ya göç, 1960'lı yıllarda Türkiye tarafından "milli bir proje" olarak görülür ve yurtdışındaki işçiler köken ülkeleri için fedakârlık yapmalıydılar.

Yapılan Devletler arası antlaşmalar, 1961'den 1973'e Batı Almanya'ya yaklaşık 870.000 kontratlı işçinin gitmesine olanak sağlamıştır –buna kendi imkânlarıyla gidenler dâhil değildir. Almanya'dan sonra benzer antlaşmalar 1965 yılında Hollanda, Belçika, Avusturya, Fransa (1969'de revize edilmiştir) ve 1967'de İsveç ile imzalanmıştır. İşçi alan her ülkenin kendi ölçütleri vardır, öyle ki bir Devlet tarafından reddedilen bir aday, şansını bir diğesinde deneyebilir.

Fransa-Türkiye Göç Antlaşması

Fransa-Türkiye işgücü antlaşması Nisan 1965'te imzalanır. Georges Pompidou hükümeti, şirketlerin istihdam edeceği yabancı işçilerin kökenini çeşitlendirmek isteyen Fransız işverenlere bu şekilde destek verir. O dönemlerde Fransa, İspanya, Portekiz gibi yakın ülkelerden ve eski müstemlekelerinden gelen göçlerden yararlanılmaktadır. Fransız hükümeti, arz ve

talebi dengelemek için, işgücü ihtiyaçlarını, “yaş, uzmanlık, kabiliyet ve sağlık ile ilgili koşulları” belirterek düzenli olarak Türk hükümetine bildirmeyi taahhüt eder (Fransa-Türkiye antlaşmasının 1. maddesi). Türkiye tarafı ise, Fransa'ya “Fransa'da çalışmak isteyen Türk işçilerin vasıfları” ile ilgili bilgileri sağlamayı kabul eder. Sağlık ve meslekî açıdan ön seçim Türkiye'de yapılır: Türkiye İş Kurumu, 67 ildeki adayları toplamakla görevlendirilir. Ardından talipler daha sonra bir şubesi de Ankara'da açılan İstanbul'daki Fransız Ulusal Göç Ofisi (ONI¹) tarafından organize edilen tıbbi testlere ve yetenek sınavlarına tâbi tutulurlar. Söz konusu olan, sağlam, fizikî durumu iyi, belirgin bir hastalığı (özellikle de, sanayileşmiş ülkelerin ortadan kaldırmaya çalıştıkları son derece bulaşıcı olan verem) olmayan, kendi dilinde okuma yazma bilen, çalışması öngörülen işlerde yetkin adayları seçmektir. Seçim ciddidir ama eğitim düzeyleri konusunda Fransa tarafı, Almanya tarafından daha az zorlayıcıdır.

Çoğu zaman aylarca beklemeyi gerektiren bir seçim sürecinin sonunda üç adaydan sadece biri seçilir. Görevli tarafından onaylanmış ve hem Fransızca hem de Türkçe kaleme alınmış iş kontratının imzalanmasının ardından da Fransa'ya gidişinin organize edilmesi için aday davet edilir. Sirkeci Garı'ndan Paris-Lyon Garı'na kadar, Doğu Ekspresi ile yaklaşık iki gün üç gecede Avrupa boydan boya geçilir. Deniz yoluyla ise, Marsilya Limanı'na üç günde ulaşılır. Bu kara veya deniz yolculuğuna, ülkenin merkezinin ve doğusunun kırsal bölgelerinden İstanbul'a gitmek için kat edilen 12 veya 15 saatlik otobüs yolculuklarını da eklemek gerekir.

1960'lı yılların sonu ve 1970'li yılların başında Fransa'ya gelen Türk işçiler genelde kırsal kökenlidir ve daha çok Türkiye'nin sanayileşmiş ve kentleşmiş bölgelerinden olan Almanya'daki vatandaşlarından daha düşük bir eğitim seviyesine

¹ Office national d'immigration - Arsivi - <https://rantey.org>

sahiptirler. Fransa'ya gelenlerin büyük çoğunluğu, Konya ve Kayseri civarındaki kırsal bölgeler, ülkenin kuzeyindeki dağlık bölgeler (Samsun ve Trabzon'un iç kesimleri, Erzincan, Gümüşhane, Yozgat yöreleri, Tokat ve Sivas), doğunun yükseklerdeki çorak düzlükleri (Erzurum, Kars, Tunceli, Elazığ, Malatya) veya ülkenin güneyindeki kurak bölgeler (Gaziantep, Kahramanmaraş²) olmak üzere Orta ve Doğu Anadolu kökenlidirler. Batı bölgelerinden daha az insan vardır ama Afyon, Isparta ve özellikle Denizli illerinde, gidişlerin olduğu yerler bulunur.

İlk yıllarda Fransa tarafından yapılan işçi alımlarının sayısı düşüktür (Ulusal Göç Ofisi'nin kayıtlarına göre Fransa'ya 1962'de 111, 1962'den 1969'a 6.947 giriş gerçekleşir); 1970'li yılların başında sayı artar (o yıl vasıflı, uzman ve vasıfsız olmak üzere 8.751 Türk, resmî olarak işe alınır). Daha önce de söylediğimiz gibi, adayların bir kısmı Fransa'ya gitmeden önceki yıllarda köylerden şehirlere göç etmiş kişilerdir ama 1970'li yıllarda, Türk kentleri artık kırsal göçe doyduğu için köylerden doğrudan yurtdışına göç edenlerin sayısı artar. 1965 Antlaşması, aileyi getirtme olasılığını öngörse de, erkeklerin çoğu tek başına gider çünkü göçün geçici ve kısa süreli olacağı düşünülür –oturma izni başlangıçta yılda bir, sonra da üç yılda bir yenilenebilmektedir.

Fransa'da İstihdam Sektörleri ve Bölgeleri

Fransa'da kalınacak yer, başlangıçta, kontrat yapılan şirketin bulunduğu yere göre belirlenir. Büyük şirketler tarafından işe alınan işçiler, çok nadir istisnalar dışında, fabrikaya bitişik evlere veya yakınlarda inşa edilmiş sosyal konutlara yerleştirilirler. Böylece Fransa'ya yeni gelenlerin, yerleştikleri yerler, istihdam edildikleri sektörün coğrafyasını takip eder: bu sektörler, makine endüstrisi, otomobil endüstrisi, maden endüstrisi, plastik endüstrisi, yapı sanayi ve bayındırlık hizmetleridir, bunlara,

² Bu iller eski adlarıyla Antep ve Maraş bölgelerinde de anılırlar.

konfeksiyon ve tekstil sektörlerini ve tarım faaliyetlerini de eklemek gerekir.

1971 yılında, Türk işçilerin üçte ikisi, dört bölgeye yerleşir: Paris bölgesi, Alsace, Lorraine ve Rhône-Alpes (Alp vadileri ve Loire ili). Dönemin en büyük işverenlerinden biri olan örneğin otomobil endüstrisi, Sochaux-Montb  lard'daki Peugeot ve Lyon'daki Berliet fabrikaları dışında esas olarak Paris bölgesinde bulunur (25 fabrika). Ama 1960'lı yılların sonu ve 1970'li yılların başında Paris yerleşiminin etrafındaki daha geniş yerleşim alanlarına (Citro  n için Aulnay-sous-Bois, Simca için Poissy vb.) taşınma eğilimi ortaya çıkar. Türk işçilerinin yerleşim yerleri, bu yer değişikliklerine göredir.

Fransa'nın doğu ve güneydoğusunda iş olanakları   e  t   e  ttir: Örneğin Haut-Rhin'de tekstil ipliği fabrikaları, 1960'lı yılların ortasında, Creusot'da (Schneider) metal sanayi üretim fabrikaları, otomobil endüstrisi (Sochaux'daki Peugeot) ve plastik madde üretimi ile hâlâ yan yanadır.   şg  c   talebi, Alp vadilerinde (Arve, Maurienne, Drac ve Gr  sivaudan), Jura bölgesinde ve Ain ilinde de aynı şekilde yüksektir. Maden sanayi, demir-  elik sanayi ve inşaat-bayındırlık hizmetleri, Alp vadileri ve Jura (Saint-Claude veya Lons-le-Saunier illeri) bölgesindeki ücretlileri istihdam ederken, Ain ilindeki Oyonnax kom  n  , plastik ev gereçleri üretimine dönük istihdam sağlar. Loire ilinde, Saint-Etienne ve Roanne civarında, demir-  elik sanayi ve maden sanayi, Loire Atölyeleri ve D  k  mevleri Ortaklığı ve Creusot D  k  mevleri ve Atölyeleri   irketi bünyesinde (bu ikisi 1970 yılında birleşir ve Creusot-Loire kurulu  unu oluştururlar) organize olur. Forez ovasında Türk işçiler, Feurs d  k  mhanelerinde, Montbrison veya Bo  en-sur-Lignon'da makine sanayinde ve 1970'li yıllardan itibaren Andr  zieux-Bouth  on'da plastik sanayinde i   bulurlar. Son olarak, araba lastiği üretimi   le-de-France (Hutchinson) ve Clermont-Ferrand'da (Michelin), Türkiye'den gelen işçileri istihdam eder.

Ulusal G    Ofisi tarafından önerilen i   kontratları,   rne-

ğin sebzeçilik (Seine-et-Marne'de ve Centre-Val de Loire bölgesinde) ve genelde orman ürünleri sanayi gibi (özellikle Limousin'de) kırsal faaliyetlerle de ilgilidir. Türk işçiler, Creuse ilinde Bourgneuf'de, Tarn ilinde Mazamet ile Aussillon'da ve Corrèze veya Haute-Vienne'in doğrama fabrikalarında, bulundukları bölgede köyden kente göç ve önerilen işin zorluğu nedeniyle işgücü sıkıntısı çeken şirketlerin isteği doğrultusunda oduncu olarak istihdam edilirler. Sanayide olduğu gibi buralarda da iş çok zahmetlidir: insanlar, makinelerin zor girdiği engebeli arazi nedeniyle ağır yükleri uzun mesafeler taşımak zorundadırlar.

BAYAN GAYE PETEK

Senin Buruya Gecmeni düşünün öyle menmun oldumki sorma Dardimi bir türlü anlatamam. Fransızlara derdin ne diye sorar San 84 de kalpden ameliyet oldum Ameliyettiden sonra 2 ay gezdim 2 ay sonra işbaşı verdiler 4 sene çalıştım kendim ustayım fakat 98 zın 10. ayında hastalandım hastaneye düşüm ve mekser kıravay bana işi bıraktırdı 30 kilo vandan fazla bığey kaldırıyıcaksın dedi beni direk men somacı verdik Bir sene 3-300 Lira somas aldım şimdiyse 2-200 Lira somacdan geliyor her kime danışsom normal olarak maladı alman lazım diyorlar. Pansiyon için uraşıdim pansiyon vermediler işi bırak dıran doktora gıdıyom bana sağlam setnkası ver ben çalışıcavım diyorum beni geri koyor gıl 30 kilo vandan azıvı iş bul çalış dıyaz oada ben bulamıyom 1000 Lira Familyadan geliyor, 2000 Lira Somacdan geliyor, Bu 7000 mıkrona işinde 400 Lira ayda bankıya kesıyolar 40000 mıkta çektim. Şu durumda ondan bundan aldım 25 mıkta varım var. Buna göre benim bu derhtlerimi Paylaşmanı arz ederim işlerinde usduñ bazarılar allahdan dilerim.

Adresem 162 rue centrale 01970 Teay

Bay G

48 Duvumlugum

İş düzenlemesi gerektiren bir engel durumuna örnek. İşyeri bekimi, işçinin ağır yükler taşımasını istememektedir ama inşaat sektöründe uygun bir iş bulmak zordur. Bu durum sıkıntı yaratmaktadır çünkü işsizlik tazminatları doğru dürüst bir yaşam sürmek için yetersiz kalmaktadır. © Gaye Petek

Son olarak, Bouygues veya Dumez gibi, inşaat sektörünün büyük grupları, özellikle yeni kentlerin (1969 yılında, Lille yakınlarında Villeneuve-d'Ascq, Cergy-Pontoise ve Évry; 1970 yılında, Saint-Quentin-en-Yvelines; 1972 yılında, Lyon yakın-

larında Marne-la-Vallée ve L'Isle d'Abeau; 1973 yılında, Paris yakınlarında Sénart vb.) büyük şantiyelerinde olmak üzere tüm Fransa'da göçmen işçi çalıştırılırlar.

* * *

“Turcwiller”, Alsace'taki Türk Varlığının Sembolü

Her ne kadar 1960-1970'li yılların Fransası'ndaki Türk varlığı Kuzey Afrika göçüyle sık sık karıştırılsa da, kimi yerler, Fransız basını için Türk nüfusunun sembolü haline gelir; böylece, Strasbourg'un kuzeyinde yer alan Haguenau yakınındaki Bishwiller isimli küçük endüstri kentine, hemen pejoratif “Turcwiller” lakabı takılır:

“Strasbourg'un kuzeyindeki on bin nüfuslu küçük bir kent olan Bischwiller, 1969'dan beri Türkler tarafından 'istila edilmiş' vaziyette. Yaklaşık altı yüzü komün nüfusuna kayıtlı Türklerin sayısı birkaç kilometrelik çevrede iki bini buluyor ve bu sayı hafta sonu ikiye katlanıyor.” (*Le Monde*, 10 Nisan 1976)

1960'lı yıllara kadar, Alsace'ta yabancı işgücüne ülkenin geri kalanına göre daha az ihtiyaç duyulmuştur: bu yüzden, bu bölgeye göç daha geç bir döneme denk düşer. Bölgesel Kent ve Entegrasyon Gözleme Kuruluşuna (ORIV³) göre, 1968'den 1975'e, yabancı nüfusu tüm Fransa'da yüzde 31 artarken Alsace'ta yüzde 62 artar. Yabancı işgücüne bu geç başvuru, 1970'li yıllardaki, Türkiye'den gelen göç dalgasının artışı ile aynı zamana denk gelir; pek çok Türk'ün bu bölgeye yerleşmesinin nedeni budur. Bunların arasından sadece küçük bir azınlık (yüzde 16-18) daha önce Almanya'da istihdam edilmiştir: çoğunluğu doğrudan doğruya Türkiye'den gelir. 1973 ve 1979 petrol krizlerinden daha geç ve daha az etkilenen Alsace ekonomisi, 1974'ten sonra da Ulusal Göç Ofisi'nin istihdam kontratlarına başvurmayaya (Fransa'nın diğer bölgelerinin tersine) devam eder.

³ Observatoire régional de l'Intégration et de la Mobilité
Bibliographie de l'Intégration et de la Mobilité

Eski bir yerleşim merkezi olan Bischwiller, Güneydoğu Anadolu'nun iç kısımlarında kalmış köylerinden Türk topluluklarını biraraya getirir. 1960-1970'li yıllarda tekstil (Vestra), sermaye malı (Schneider-Sofema) ve plastik araç gereç (Plastra) fabrikaları, özellikle Almanya'da yerli işçilere sunulan elverişli iş olanakları nedeniyle yoksun kaldığı işgücünü elde etmek için Ulusal Göç Ofisi'ne başvurur.

Günümüzde, "Turcwiller" ifadesi, artık kullanılmıyor ve komün yeniden belirli bir anonimliğe kavuşmuş görünüyor. Komündeki Türk varlığı belli belirsiz. 12.500 nüfuslu bu küçük kentte Türk topluluğunun önemini ve geleneklerine bağlılığını gösteren tek şey, Yunus Emre dinsel kompleksinin 2015 yılında yapımına başlanması ve sonra da açılmasıdır.

* * *

İstihdam Dayanışması ve Kaçak Göç

Yasal yollarla gelen Türk işçiler, 1973'teki ilk petrol krizinden sonra Batı Avrupa ülkelerini vuran ekonomik gerilemeden etkilenirler. 1973-1974 kışından itibaren, Fransa'da sanayi üretimi durur ve işten çıkarmalar çoğalır. Özellikle yeni kentlerde olmak üzere yapı sanayi çöker ve göçmen işçiler başka işler aramak zorunda kalırlar. Bazı inşaat şirketleri, çalışanlarına Körfez Ülkelerinde ve Kuzey Afrika'da bulunan şantiyelerinde çalışmayı önerse de, olanaklar genelde çok sınırlıdır ve ülkeye geri dönüş yapacak kadar para biriktirmek mümkün değildir.

İşten çıkarılan işçiler, özellikle küçük şirketlerde olmak üzere yeniden bir iş bulmak için memleketlileri, yani aynı yöreden, hattâ aynı köyden oldukları "hemşehrileri" ile dayanışma arayışına girerler. Bu küçük şirketler bir Türk tarafından yönetiliyorsa, bir "dayanışma" istihdamı ummak mümkündür. *Akrabalık* bağlarına veya köken ülkedeki coğrafi yakınlığa (*hemşerilik*) dayanan dayanışma ağının etkin hale gelmesi, eskiden

Creuse'den gelen duvar ustalarının veya Bretagne'dan Montparnasse'a yerleşenlerin yaptığı gibi, aşamalı olarak yeniden tanıdık mekânları oluşturmaya olanak verir. Böylece, Sélestat'da Tavas'tan (Denizli'nin güneyi) gelenlerin, Orne bölgesindeki Flers'de Posof'tan gelenlerin, Mulhouse'da Kahramanmaraşlı göçmenlerin sayıca ağır bastığı görülür. Isparta'nın Yalvaç kazasından olan işçiler, birbirlerinden duyup Haute-Vienne ve Dordogne'da kümelenirler; Yozgat'ın Akmağdeni kazasından gelenler, Haute-Corrèze'e, Afyon Emirdağlılar Sainte-Sigolène (Haute-Loire) veya Brüksel'e yerleşirler.

Yerleşim yerlerine ilişkin bu dönüşüm, 1970'li yılların ikinci yarısında, Pays de Loire'dan gelen Türk göçmenlerin başta yapı sanayinde olmak üzere girişimci olmaya başladığı, o zamana kadar fazla sanayileşmemiş ve çok göç almayan bölgeleri (Morbihan ve Finistère'de Quimper, Vannes veya Redon kentleri civarı) etkiler. 1960'lı yılların sonuna ve 1970'li yılların başına doğru Türk göçmenler arasındaki dayanışmalar, esas olarak, iş ortamında kurulmuş dostluklardan ileri gelse de, bu bölge içi ve aile içi yardımlaşma pratikleri, gelinen yere göre oluşan, bunun sonucunda da çok homojen ve kaynaşmış kendilik izlenimi veren bir gruplaşmayı beraberinde getirir. 1980-1990'lı yıllarda, zaman zaman, bu coğrafi kökenler açıkça dile getirilecek (bkz. 3. bölüm) tekil/kişisel, dilsel, dinî ve kültürel kimlikleri (özellikle Kürt/Türk ve Alevi/Sünni) yeniden ete kemiğe büründürecektir.

1970'li yılların ortasına doğru, Fransa'ya gelen kontratsız Türk işçi sayısı azdır. Sadece Türkiye'deki seçim/eleme işlemlerinde başarısız olan adaylar Fransa'ya kendi imkânlarıyla gelerek şanslarını denemişlerdir. Ama bu hareketlilik sınırlı kalmıştır. Fransa'nın da aralarında bulunduğu göç alan başlıca Avrupa ülkeleri 1974 yazında topraklarına yabancı işçilerin girişini sert bir biçimde azaltıp sonra da askıya aldığı zaman hareketlilik artar. Türk işçilerinin kaçak yollarla gelişleri, resmî olmayan ve gizli istihdam ağları üzerinden gerçekleşir. Kon-

feksiyon ve aynı zamanda yeme-içme ve inşaat sektörleri, bu tür “karanlık” faaliyetlere elverişlidir ve ülkeye yasa dışı yollarla girenlere kaçak çalışma imkânı sunar. Konfeksiyon sektörü, o dönem Paris’in merkezinde yoğunlaşmıştır ve Faubourg Saint-Denis semtinin aşağısında, Saint-Denis kapısı, Echiquer ve Enghien sokakları ile Poissonnière semti arasında 10. bölgede faaliyet gösterir. Tekstil faaliyeti, 1960’lı yıllarda, özellikle Tunuslu Sefarad Yahudisi girişimcilerin, Aşkenaz Yahudisi, Yunan veya Ermeni kürkçüler ile yan yana oldukları, Paris hazır giyiminin hassas merkezi olan ve 2. bölgeye komşu Sentier’deki faaliyetlerin bir uzantısıdır. Sentier eskiden beri göçmenlerin entegrasyonuna olanak veren bir semttir, onun 10. bölgedeki uzantısı da, Türkiye’den yeni gelenler için, iş olanakları, geçici olarak kalacak yer ve sosyalleşme alanları sunarak benzer bir işlev görür (bkz. *Paris, Strasbourg Saint-Denis Semti: Bir “küçük Türkiye’nin” Yükselişi ve Düşüşü*).

Bazıları işi bilerek gelir, bazıları da işi yaparken öğrenir. Örneğin terzilikten anlayan ve 1960’lı yılların sonunda düzenli olarak gelen, İzmir’in Söke ilçesinden göçmenler, daha sonraları, biçici ve hattâ atölye şefleri olarak büyük moda evlerine (Hermès, Cardin veya Chanel) girmeyi başarmış ve hem toplumsal hem de meslekî açıdan çok güzel bir istikamet çizmişlerdir. Daha sonra aralarından bazıları hazır giyim atölyeleri kurmuş ve memleketlilerini yasal veya kaçak yollarla istihdam etmişlerdir. Konfeksiyon, Paris banliyösünde yaşayan Türk işçiler için ek bir gelir kaynağıdır da aynı zamanda: yılın bazı dönemlerinde, siparişler yoğun olduğunda, Aulnay-sous-Bois, Sarcelles veya Montfermeil’de ikamet eden arkadaşlara veya tanıdıklara kumaş gönderilir. Parçalar evde bir dikiş makinesi yardımıyla birleştirilir ve yapılan işten kimseye bahsedilmez. Ama 1970’li yılların ortasında, gizli yapılan işin cezası fazlaşır ve yasa dışı (belgesiz) ikamet eden göçmenler sınır dışı edilme tehdidi ile karşı karşıya kalırlar. O dönem Fransızların, yıpranmış ve çok eskimis olduğu için terk ettiği Strasbourg

Saint-Denis semtinin konutları, yeni gelenlere, eğreti konutlarda düşük fiyata geçici ikamet olanağı sunar. Bu yeni gelenler, fırsatını bulduklarında şehrin hemen dışındaki daha geniş ve daha konforlu sosyal konutlara yerleşmek için buradan ayrılırlar (özellikle 1980 ile 1982 arasında çok sayıda kaçak işçinin düzenli statüye geçirilmelerinden sonra).

“Bekâr” Hayatı

İkamet Etmek, Organize Olmak

Otuz Şanlı Yıl dönemi süresince gelen Türk işçilerinin büyük çoğunluğu, birkaç yıl sonunda ülkelerine geri dönüp orada iyi bir yaşam sürmelerine olanak sağlayacak kadar birikim yapmayı umut eden erkeklerdir. İstekleri, her şeyden önce toplumsal statülerini değiştirmek ve çocuklarının geleceğini sağlama almaktır. Burada söz konusu olan ortak bir proje değildir: her biri ailesi veya kendisi için daha iyi bir gelecek arayışıyla gelmiştir. Esas hayalleri, bir iş kurmak, bir dükkân açmak veya geçimini sağlamasına yardım edecek bir arabayla geri dönmektir.

Fabrikada, şantiyelerde veya tarım ve orman işletmelerinde çalışan bu erkeklerin yalnızlığı çok büyüktür. Şantiyelerdeki konutlarda veya barakalarda, hattâ odunculuk yapıyorlarsa ormanda karavanlarda yaşarlar. Bununla birlikte, “bekâr” yaşayan bu erkeklerin çoğunun, ancak yazın senelik izinlerinde gördükleri eşleri ve çocukları vardır. Otomobil fabrikaları veya plastik ve araba lastiği sektörü, bir süre sonra, ailelerini getirmek isteyen işçilere, HLM⁴ sosyal konutlarında ikamet etmeyi önerir. Ailelerini hemen getirmek istemeyen işçiler ise, işçi yurtlarında (Sonacotra⁵-Aftam⁶) kalmayı sürdürürler.

⁴ Habitation à loyer modéré (Düşük kirali konut).

⁵ O yıllarda Sonacotra fuayeleri en yaygın işçi fuayeleri ağını teşkil ediyordu.

⁶ Association pour l'Accueil et la Formation des Travailleurs Migrants (Göçmen İşçilerin Karşılama ve Eğitim Derneği).org

Evdeki yaşam, çoğu zaman zordur ve bu kuşkusuz, aile birleşimi için başvurmaya karar vermeyi hızlandıran etkenlerden biridir. Bu yalnız erkekler, “otel-evde” (fuaye-otel), gündelik yaşamlarını organize ederler; her biri sırası gelince, alışveriş, mutfakta yemeğin hazırlanması, bulaşık gibi “angarya” işleri yapar. Yemeklerini birlikte ikamet ettikleri kişilerle yerler ama Türklerin oturduğu sofralar kurarak gruplaşırlar. Farklı kökenden olan göçmenlerle ilişkiler kurulur ama bu daha çok işyinde olur.

* * *

Bedenin de Kendi Dili Vardır

Şantiyede yemek saatidir; küçük inşaat şirketindeki az sayıda Türk'ten biri olan Selahattin, Portekizli bir iş arkadaşının yanına oturur. Herkes, karavanasının içindeki yemeğe odaklanmıştı. Tanışmaya can atan Selahattin sessizlikten sıkılır; gülerek yanındakinin omuzuna hafifçe vurur. Parmığıyla kendini göstererek, “Ben, Selahattin” der. Karşısındaki de aynı hareketi yapıp gülerek “Ben Carlos” der. Bundan cesaretlenen Selahattin, Carlos’un sırtına hafifçe birkaç kere vurmakta sakınca görmez çünkü artık orada kendini yabancı hissetmemektedir ve Türkiye’de “*kankalar*” birbirlerini böyle tebrik ederler. Carlos, yüzüne içten bir gülümseme takınarak, Selahattin’in koluna bir yumruk atar. Bu, Selahattin için bir dostluk işaretidir, durumdan memnun kalır. Bu yeni arkadaşlığın başlamasının işareti olarak Carlos’un kalçasına sevgi dolu bir biçimde hafifçe vurur.

Selahattin bu hikâyeyi hastanedeki yatağında anlatmaktadır çünkü Carlos eline demir bir çubuk geçirmiş ve bacağına öyle şiddetli bir biçimde vurmuş ki ayağı iki yerden kırılmış ve onu hastaneye ambulansla getirmişler. Selahattin, kurulan bu kadar iyi bir temasın işleri neden bu

hale getirdiğini anlamamıştı ve kuşkusuz anlayamıyordu da. İşin iç yüzünü açıklayan sosyal hizmetlerin Portekizce tercümanı oldu: bir Portekizli için, bir erkeğin başka bir erkeğin kalçasına dokunması, homoseksüel ilişkiye bir davet olarak algılanabilirmiş!

* * *

İş çıkışı herkes dilsel topluluklar halinde organize olurlar. O dönem, bir odada iki kişi kalınır ve fazladan ücret ödenerek bir odada “yalnız” başına kalmak da mümkündür. Kimi işverenler, kira yardımı yapar ama kiranın büyük bir kısmını kiracı öder. Herkesin mobilyası aynıdır ve dekor konfordan uzaktır. Türklerin odaları, Mağripli, Portekizli veya Afrikalı işçilerinden daha az süslüdür. Bu Afrikalı işçiler, yanlarında kimi zaman çıplak kadın posterleri de olan aile fotoğraflarını duvara asmakta tereddüt etmezler. Çok daha edebine düşkün ve ihtiyatlı olan Türkler, çocuklarının fotoğrafını muhtemelen herkese gösterirler ama geride bıraktıkları eşlerinin veya ailelerinin herhangi bir fotoğrafını asla göstermezler; bu “yapılmaz” ve memleketlilerinin bakışından çekinirler. Bazen, geride bırakılan köyün veya bölgenin bir resmi, üzerinde Mekke fotoğrafı bulunan bir takvim veya “kem gözlere karşı” bir nazarlık da bulunur; ama özel hayatlarına dair işaretlerle nadiren karşılaşılır.

Şantiye barakalarında kalan inşaat işçileri, çok daha eğreti koşullarda yaşam sürerler. Bu “Algecolar” (Algeco; barakaları üreten firmanın adıdır) faaliyetteki şantiyenin hemen yanına yerleştirilmiş prefabrik yapılarıdır. Genelde her barakada, dört veya altı kişinin kalabileceği ranzalar vardır; tuvaletler, tıpkı az sayıdaki (çok az sayıdaki) duşlar gibi ortaktır. Akşam olunca, insanı baştan aşağı kirleten iş nedeniyle imtina edilmesi mümkün olmayan duşa girmek için uzun kuyruklar oluşur. Yemekler, herkesin kendi sefertasını getirdiği veya yiyeceğini

dışarıdan satın alıp ısıttığı büyük bir barakada yenir. İnşaat sektöründe işverenlerin toplu yemek hizmeti vermesi nadir görülen bir durumdur.

Orman işçilerinin durumu daha da zordur çünkü ağaçları kesip çıkan odunları bıçkı fabrikasına taşımak zorunda oldukları ormanlarda kullanmaları için yerleştirilmiş karavanlarda kalırlar. Bazen, en yakın şehirden bile çok uzakta kalırlar ama çoğu zaman, bu tür bir eğreti yaşamı, evde tek bir odada kalmaya tercih ederler. Beslenme de buzdolabı olmadığı için çok ilkeldir. Etin olduğu tek öğün, hafta sonu küçük yerel bir lokantada veya bir arkadaşın evinde tüketilen öğündür.

Türk işçiler, bu geçici konutlarını, sosyal yardımlar veya işveren desteğiyle kiralanan dairelere yerleşmek üzere, aile birleşimi politikasının yürürlüğe girmesiyle birlikte terk ederler.

Yönünü Bulmak

İlk gelişte ve takip eden aylar boyunca, en önemli engel, hiç Fransızca bilmemektir. Bu göçmenler, atılması gereken adımlar, çözümlenmesi gereken idari evraklar ve gündelik yaşamın gereklilikleri içinde kaybolurlar. Bir kadın, bir paket sigara almanın bile onun için nasıl olağanüstü bir şey olduğunu anlatır: Türkiye’de sigara bakkallarda satıldığı için, kadın bakkala gidip bir sigara paketini sallayarak sigara içme hareketi yapar; bakkal ona sigara dükkânını gösterir, ama kadın dükkânda “tabac”⁷ yazdığını görünce çok şaşırır çünkü Türkçede “*tabak*” başka bir şeyi ifade etmektedir. Bir başkası da şöyle der: “Beni en çok sıkıntıya sokan, dil bilmemektir: “pain”⁸ ve “eau”⁹ demeyi biliyordum, bunları avucumun içine yazmıştım.”¹⁰ Süpermarket bu

⁷ Tütün.

⁸ Ekmek.

⁹ Su.

¹⁰ *Turcs en France: album de familles'den alıntılanan tanıklıklar*, Association Elele/Éditions Brepols, 2006 - <https://rantey.org>

24.9.1974

Sayın Bakan sizlere bir ricada bulunuyorum
 24.9.1974. Salı günü 91. daki Sosyal asistanı ile
 görüşüm. Benimle görüşmemin sebebi
 ailem ve çocukların Türkiye'de Hastalık nedeniyle
 muayene olması için Kağıt istedim Bana evvelce
 yok demişti şimdi gelmiş doldurulacak yerlerin
 bir kısmını doldurdu yalnız Bana sivil Fiş sordu
 Benim nüfus kağıdım üzerimde yoktu Bana şunu
 söyledi Ben korbelde yapılacak yerlerini yapayım
 Gönderirim dedi Her Halde sana sorması lazım
 gelecek Her ne kadar zahmetse bir ilgi göster görüş
 Bir aya kadar iznini gödecem Burada patrona ait olan
 yapılacak işleri olursa yaptıracağım gitmişke
 Türkiye'de sigorta işini kendim yaptırırım yalnız senden
 ricam nasıl yapılacağını Türkçe bir pusula yaz
 sonra çocuk parası Halen gitmemiş asistana söyledim
 yazdı Bir yoklarsınız artık eğer çocukların doğumunu
 sorarsa kağıdın arkasına yazıyorum yanım daki
 arkadaşta aynı konuda iki kişiyiz
 saygılarımı sunarım

Çevir

Sosyal güvenlik haklarının ve Türkiye'de kalan ailesi ile ilgili ödeneklerin düzenlenmesi için sosyal hizmetlerle temasa geçen bir işçinin mektubu. O dönem Fransa ve Türkiye arasında imzalanan antlaşma, aslında, ailelerin birtakım yardımlar almasına olanak sağlamaktadır ama bu, Fransızca bilmeyen işçiler için hazırlanması zor yazılı başvurular gerektirir. © Gaye Petek Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

açıdan ayrıcalıklı bir yerdir zira konuşmayı gerektirmez. Ama iş ile veya sosyal hizmetlere başvuru ile ilgili her şey tam bir cehennem azabıdır. Bazıları resmî bir görüşmeye geç kalırım düşüncesiyle öylesine bir paniğe kapılır ki gidecekleri yeri bir gün önce gidip bulur, varış süresini ölçer ve genelde iki saat önceden gidip sosyal arabulucularının veya tercümanlarının gelmesini beklerler; bu görevliler de, karşılarında, sıkıntısı en yüksek noktaya ulaşmış bir insan bulurlar.

Türkler sık sık tercümanlık hizmeti veren organizasyonlara ve derneklere başvururlar. Bu gereksinimin bilincinde olan bazı kuruluşlar, bu tür özel yardımlar sağlar veya Inter Service Migrants (ISM) (çevirmen sağlayan bir dernek) gibi kimi derneklerle antlaşmalar imzalarlar. Bu şekilde kurulan mütercim ve tercüman ağı, hastanelerde, postanelerde, iş kurumlarında ve diğer bazı sektörlerde kaçınılmaz hale gelir. Aslında, o dönem göçmen kabulü konusundaki işleyişin çok ilkel olduğunu hatırlamak gerekir: işçiler, geldiklerinde, onları doğrudan doğruya çalışmaya götüren işverenler tarafından “karşılanırlar” ve çalışma saatlerinin nasıl olduğunu ve bununla ilgili bir düzenleme bulunup bulunmadığını önceden bilen sayısı çok azdır. Devletin ise, bu göçleri İstanbul’da bulunan şubesinde bir sağlık taraması yaptırarak organize eden, iş kontratlarını denetleyen, oturma ve çalışma izni almak için Valiliklerin ilgili birimlerine yönlendiren Ulusal Göç Ofisi (ONI) gibi idari bir teşkilatı vardır. Sosyal kabul konusunda, bir sosyal hizmet görevi yapan, Göçmenlere Yardım İçin Sosyal Servis (SSAE¹¹) isimli kuruluşun her bölgede şubeleri vardır. Bu kuruluştaki çalış-

¹¹ SSAE (Service Social d’aide aux Emigrants - Göçmenlere Sosyal Yardım Servisi) II. Dünya Savaşı’ndan sonra aileleri temerküz kamplarında ölen Yahudi çocuklara sığınma alternatifi getiren büyük bir vakıftır. 60’lardan sonra, devlet yeni gelen göçmenleri ve ailelerini karşılamak ve onların entegrasyonunu sağlamakla görevlendirmiştir. Kamu yardımlarıyla yaşayan, tüm bölgelerde merkezi olan bu kuruluş 2005 yılına kadar hizmet vermiştir. Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

şan sosyal hizmet görevlileri ve tercümanlar, esas olarak, idari veya iş mevzuatına bağlı sorunlarla ilgilenirler. Daha sonra, SSAE, kadınları karşılama görevini de üstlenecektir.

Bazı valilikler, genelde valilik binasından bağımsız ama onlara bağlı bürolar olarak göçmenlere hizmet veren ve Ulusal Kabul Ağı (Réseau national d'accueil) olarak adlandırılan özel bir birime sahiptir. Bölgelere ve bu bölgelerdeki şu veya bu dili konuşan göçmen sayısına göre hazır bulunan kabul görevlileri iki dillidir. 1973'te kurulan bu ağ, Fransızca bilmeyenler için gerçek bir cankurtaran simididir ve herkese açık arzuhalci ofisi işlevi görür. Bu bürolar, hâlâ ihtiyaç olmasına rağmen 1980'li yılların başında kapatılmıştır. Devlet, o dönem, en son "yasal" göçmen gelişlerinin çok gerilerde kaldığını, bu durumda da bu uzman kuruluşları muhafaza etmenin gerekçesinin kalmadığını düşünür. Sosyal alanın kendisi ise, daha önce bahsedilen SSAE, Göçmen Ailelere Sosyal Yardım Derneği (ASSFAM¹²) ve Göçmen İşçilere Yardım Derneği (APTM¹³) gibi mali olarak desteklenen derneklere bırakılır. Bu kuruluşlar, çoğu zaman, para yardımı aldıkları Devlet ile işbirliği halinde ama bağımsız bir biçimde organize olurlar.

Dil sorunu, daha ileride de görülebileceği gibi, ilk kuşak Türk göçmenler için bir sorun teşkil eder. Aralarından çoğu o dönem "Fransızca'yı duymadıklarını" söyler. Ne Latin dillerine dilbilimsel bir yakınlıktan ne de bir sömürge olma durumunun mirası olarak edinilmiş bir Fransızca bilgisinden faydalanmaları mümkündür. Türkçe Ural-Altay dil ailesinden olan, son- dan eklemeli bir dildir ve sözdizimi Fransızcanınkinin tersidir.

Çok yorucu işler yapan işçilerin akşam işten döndükten sonra alışverişe gitmelerinin çok zor olduğu zamanlarda bile, Fransız işverenler onların bu zorlukları aşması için hiçbir çaba harcamamışlardır.

¹² Association service social familial migrants.

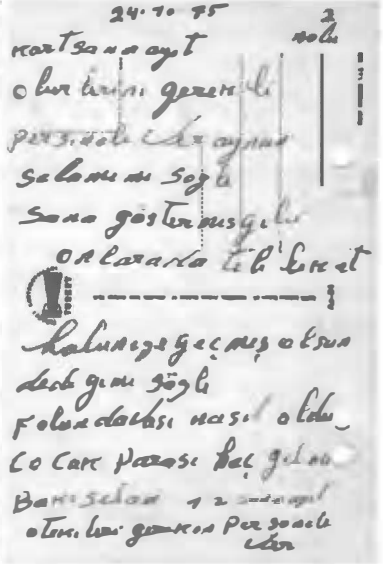
¹³ Association pour des travailleurs migrants: <http://rantey.org>

Bilgi Edinmek, Kendini Savunmak

1970'li yılların ikinci yarısı, Türk nüfusu için yerleşme evresinin başlangıcıdır. Pragmatik anlamda, yerleşme, öncelikle, oturma süresini uzatmanın gerekliliğinin sonucu olarak kendini gösterir: yavaş yavaş kendini göstermeye başlayan ekonomik kriz, tasarrufu zorlaştırır. Oturma süresinin uzama olasılığı, dayanılmaz hale gelen o yalnızlıktan kurtulmak için aileyi getirtmek konusunda teşvik edici olur. Topluluk örgütlenmesi henüz çok güçlü değildir; insanlar, derneklere olduğu gibi sosyal kuruluşlara da başvurur ama dil hâlâ bir engeldir. Bir memleketlinin (genelde para karşılığı) refakatine, ardından da, daha ileride, çocukların gönülsüz aracılığına bağımlı olma durumu söz konusudur.

Gündelik sorunlar; hâlâ esas olarak idari haklar, sağlık, iş kontratı ile ilgilidir ve ailelerin gelişinden sonra, buna çocukların okul meselesi de eklenir. Hastalık, vergiler, aile yardımları ile ilgili kimi önemli dokümanların çok az resmî çevirisi vardır; oysa Türk erkeklerin neredeyse hepsi okuma yazma bilir. Onlar, okuma ve yazmanın (yazı dilinin) önemini bilen bir göçmen grubudur. (O zamanlarda Afrika hattâ Kuzey Afrika kökenlilerin büyük çoğunluğu kendi dillerinde okuryazar değiller ve Fransa o ülkelerle antlaşmalarında okuryazarlık şartını koşmamış.) Bununla birlikte Fransız kamu otoriteleri, iletişim kurarken bu avantajı hesaba katmazlar. Türklerin tüm dokümanları muhafaza etmek gibi bir alışkanlığı vardır ve çok titiz bir biçimde sınıflayıp bir çantada sakladıkları tüm bu yazılı belgeleri ara ara gidip, şaşkınlıktan ağzı açık kalan bir tercümanın veya bir sosyal çalışmacının önüne boşaltırlar. İşte, yazılı bir şeyin ne kadar ciddiye alındığını çok iyi gösteren bir örnek: Türk işçiler, işverenin imzalanmasını istediği bir belge söz konusu olduğunda, imzayı atmadan önce şöyle bir Türkçe cümle yazarlar: “Anlamadan imzalıyorum.” Sonuç olarak, bir sözleşmeye veya manevi bir yükümlülüğe bağlı olası bir ihtilaf

öngörüsüyle, imza atmadan önce yazılması alışkanlık edinilmiş Fransızca bir ifade olan “lu et approuvé”nin (okudum anladım) tam olarak karşıtını yazarlar.

Bir işçi tarafından Türkiye'den gönderilen ve işçinin iflas eden işyerinin durumu hakkında sosyal hizmet kuruluşuna soru sorduğu bir kartpostal örneği.

© Gaye Petek

* * *

Tehlikelerle Dolu Teyp

O dönem SSAE'de görevli olan Gaye Petek, Paris'in hemen dışında inşaat halindeki kentlerin şantiyelerine gider:

“Çalıştıkları branşla ilgili toplu iş sözleşmesine konulan hakları konusunda iş müfettişine soru sormaları için inşaat işçilerine eşlik ediyordum. Şantiyede sayıları çok fazlaydı, bu yüzden aralarından bir kaçını yetkilendirmelerini iste-

dim. Hepsi takım elbise ve kravatlı yaklaşık on işçi geldi; peşlerinden çeşit çeşit kolonya kokusu eşlik ediyordu! İş müfettişinin bürosunda, şaşkına dönmüş görevlinin gözlerinin önünde çantalarından bir teyp çıkardılar: 'Abla, adam şaşırmış görünüyor, ona söyle kaydedeceğimiz tabii ki o değil senin yapacağın çeviriler ve açıklamalar. Bu kadar karmaşık konularda not almayı başaramayız, bizler âlim değiliz ve bu gece şantiyede onun söyleyeceği her şeyi Türkçe olarak arkadaşlarımıza dinletebileceğiz.' Ve göçmenlerin bu kadar organize olduğunu kuşkusuz ilk kez gören müfettişin şaşkınlığına rağmen, gerçek gazeteciler gibi usta bir biçimde aleti kullanmaya başladılar!"

* * *

Haklarını öğrenmek konusunda gösterilen özen, sendikalarda da şaşkınlığa yol açmıştır. 1970'li yıllarda, sendikalar, Türklerin, işçi temsilcilerinin söylediklerine karşı ne kadar duyarlı olduklarının farkına varırlar. Oysa kırsal kesimden gelen bu adamların, ne sendika dünyası hakkında bir bilgileri ne de siyasi partiler içerisinde deneyimleri var. Bununla birlikte, Türkiye'de 1960'lı yılların sonunda, işçiler, örgütlenmeye başlamışlar ve onlarca yıl sessiz kalmaya zorlanmış her eğilimden solu birleştiren Türkiye İşçi Partisi (TİP), ilk kez parlamento ya milletvekilleri sokmuştur. Köylüler gazete okurlar ve işçiler ile köylülerin haklarını savunmak için sendika mücadelesinin önemli olduğu konusunda halihazırda bir çeşit bilinçlenme söz konusudur.

Türk uyrukluların, özellikle de otomobil fabrikalarında ve plastik sanayinde çalışanların sendikalı olması, göçmenlerle ilgili bir gazete çıkaran ve kısa bir süre sonra bu gazetenin Türkçe versiyonunu da çıkaracak olan Genel İş Konfederasyonu (CGT¹⁴) çatısı altında gerçekleşir. Otomobil fabrikaların-

¹⁴ Confédération générale du travail - <https://rantey.org>

da, işverenler “firma” tercümanı hizmeti sağlarlar ve Türkler bu düzenlemenin kendi çıkarlarından daha çok patronlara yaradığını hemen anlar, bu yüzden sendikaya oldukça kolay katılırlar.

Sendikal hareket, iyi bir entegrasyon aracı olabilirdi, maalesef 1980’li yılların başında, bu elverişli durumun ortadan kalktığı görülecektir. Türk siyasi üyelerinin yetkili organlarında yer almasını kolaylaştıran ve Türkiye’deki siyasi durumun eleştirildiği metinler yayımlayan CGT, çok sayıda Türk üyesini kaybeder. Çünkü bu işçiler, sendikanın, onlara göre, sadece Fransa’daki işçi haklarını savunması gerekirken, köken ülkelerinin durumu hakkında söz söylemekte neden sakınca görmediğini anlamazlar. Aynı zamanda sendikacılık ve siyasetin genelde iyi bir ikili olmadığını düşünürler. Fransa Demokratik İş Konfederasyonu (CFDT¹⁵) ise, büyük fabrikalarda daha az güçlüdür ve 1980’li yılların başında kaçak çalıştırılanların grevlerine destek vererek genelde konfeksiyon işçilerini biraraya getirecektir (bkz. Sentier’deki konfeksiyon kaçak Türk işçilerin eylemi). Gene bu sendikada da, söylemlerle kendini gösteren siyasileşme, göçmenleri korkutur. Sendikalar, göçmenlere özgü bazı durumları göz önünde bulundurarak özel bir tutum takınma gerekliliğini her zaman anlamazlar. Büyük inşaat şantiyeleri veya kimi büyük lastik fabrikaları gibi bazı kuruluşlar, örneğin toplu işten çıkarma yoluna gittiklerinde, nitelendirici eğitim hakkında tüm işçiler aynı şekilde faydalanamaz. Genelde Fransızca bilmeyen Türkler, eğitimleri Fransızca olduğu için eğitim kontratlarından özellikle yararlanamazlar. Bununla birlikte, o dönem, köken ülkeye geri dönme yardımı veya Fransızca öğrenme kursları gibi özel kamusal araçlar vardır. Sendikalar, yabancı üyelerine yardım etmek için tercümanlı bilgilendirme toplantıları yapmayı düşünebilirlerdi. Son olarak, 1980’li yılların ilk yarısından önce, göçmenlerin Fransızlarla aynı haklara sahip olmadıklarını da unutmamak

¹⁵ Confédération française démocratique du travail.org

12.7.1976
15 JUL 76-C07972 poster

Sayın Baye hanım

Gösterdiğiniz alakaya teşekkürü bir bore
belir ömür boyu size mutlu günler dilerim

mektubunuzu aldım biraz üzeldim çünkü
beklemediğim bir aber Sibel Agustos içinde
götürmek istiyorum

Sibelin diğer arkadaşları normal amma böyle
kendinden geçmesi Türkiye'ye nasordan oluyor
amma oğ sürüyor amma sık oluyor
eplerına devam ediyoruz

Diğer durumlar çok normal
Agustos içine randevu Alabilmişiniz

Canlı selam arkadaşınızda

İzmirinizde neseli günler dilerim. C.K. Yılmaz

Çocukların bakımı SSK tarafından
Hal oldu 10 günlüküne Bakım evine alacaklar

Bu işinin çocuğunun, zihinsel ve motor gelişim geriliği vardır; aile çocuğu
yıllık izinde Türkiye'ye götürmek ister ama doktorlar buna izin vermez.
Baba, epilepsi krizleri dışında, küçük kızın iyi olduğunu söylüyor ve bunu
bildirmek istiyor. © Gaye Petek

gerekir: beceri kazandırma eğitiminin, dil nedeniyle onlar için bir anlamının olmadığı gibi yetişkin özürlü yardımı alma veya bir iş kurma hakları da yoktur.

Türk işçiler için bazı sosyal durumlar ve uygun tedavinin olmayışı bir “saplantıya” dönüşür. İş kazası kurbanı işçilerin durumu da böyledir: psikiyatrların “sinistroz” dedikleri o psikolojik bozukluğa yakalananların sayısı çoktur. Bu durum, kazanın yol açtığı bedensel hasarı “onarma” arayışıyla kendini gösterir ve zamanla büsbütün bunaltıcı hale gelir. Kazazede bu onarımı herkesten (doktorlar, işveren, kurumlar, göç edilen ülke) bekler ve sürekli tazminat talep eder. Göçmenler, “iyileşmiş”, “sakat” veya “durumu ilerlemez” –yani ne tam iyileşmiş ne de tam sakat– olunabileceğini öngören idari jargonu anlamakta çok zorluk çekerler. Bu durumda, uygun bir işte çalışmayı ve eğer bu mümkün değilse bir beceri edinme eğitimine yönlendirilmeyi de kapsayan çok düşük bir tazminat elde edilir. Psikiyatrların tasvir ettiği gibi bu “eksik vücut” hissi, hareket, kuvvet ve cinsel güç kaybına bağlı fobilere neden olur. Sosyal çalışmacılar ve hastane servislerinin, yerine getirilmeleri imkânsız talepleri sürekli tekrarlayarak tüm gün yardımlarını bekleyen bu insanlar için yapacakları hiçbir şey yoktur. Sonunda kendilerini, dertlerini anlatamadıkları o yüzden de yardım almayı başaramadıkları için psikiyatri muayenesinde bulurlar. Paris civarında o dönem sağlık personelinin iki dilli olduğu tek bir dispanser vardır: 9. bölgedeki Françoise-Minkowska Psikolojik Danışmanlık Merkezi. Bu bahsedilen yer dışında, hastalara, kadın veya erkek bir tercümanın eşlik etmesi gerekir ki bu psikiyatrin çalışmasını daha da karmaşıktırır...

Yerleşmek, İrtibatta Kalmak, Eğlenmek

Başlangıçta yalnız olan erkekler daha önce gördüğümüz gibi, zor koşullarda yaşarlar ve ailelerinden uzak olmaktan dolayı sıkıntı çekerler. Sıla hasreti, yakınları yanında olmadığı için on

5/5/1980

Türk İşçisinin yayını Radio France Paris.

Daha önce durumumu size yazmıştım ve verdiğiniz ORLEANS'daki adrese gittim ve bir sonuç alamadım. Ve tekrar size yazıyorum. 6/7/1979 tarihinde iş kasası yırttı ve 3,4,5,inci parmaklarımın birinci oynaklarından kestirdi. (Makina hatası) Aynı makine benim kasadan so sonra yine kendiliğinden düştü. (FREE) Burda işlerden ağzımak istediklerim var, ve yardımlarınızla şimdiden teşekkür ederim.

Patrona karşı tazminat davası açabiliyor muyum, veya tazminat alabiliyor muyum?

Kasadan sonra atelyemi değiştirdim daha önce randımanlı çalışıyordum, şimdiki atelyede ise randımanlı çalışmıyorum bu atelyede saat üretimi çok düşüldü. Müşterilerim? Aynı eski atelyedeki saat üretimi alabilsem için ne yapmam gerekiyor?

Inspection du travail, (çalışma müfettişliği) Kasada tutulan raporların fotokopisini istediğim zaman niçin vermiyor? Kasa yapan kişiye vermeye mecbur mu değiliz?

Bu hususta bana yardımcı olacağınızı inanıyorum ve cevabını bekler ve iyi günler dilerim.

ADRESİM

Zekeriya

Zekeriya

2 Rue A. France

41 100 VEZINS

NOT: 2/5/1980 Cuma günü radio France'a gittim, ve saat enbirbirde telefona bulaşma zamanına kavuştum.

İş hukukuna dair bilgiler almak için Radio France Internationale'e gönderilen mektup 5 Mayıs 1980 © Gaye Petek

kat artar. Bu durumda, iş çıkışında onlarla iletişime geçmenin yollarını bulmaya ve öbür tarafta neler olup bittiğine dair bilgi edinmeye çalışırlar. Özellikle kısa dalga üzerinden Türkiye'nin Sesi (1937'den beri vardır) veya Radio France Internationale'in 1974'te başlayan Türkçe yayınları olmak üzere, düzenli olarak radyo dinler ve bu yayınlara mektup gönderirler. Kısa bir süre sonra, daha bir çamaşır makinesine sahip olmayı düşünmeden, ailenin gelme durumunu öngörerek bir televizyon satın alacaklardır. Televizyon, bir eğlencedir, ama özellikle de sürgün yerinde bir Türkiye "mevcudiyetidir". Televizyon gelene kadar, bekârlar, sıla özlemine karşı aile ile ses kaydı yapılmış kaset alışverişi yaparak mücadele ederler. Bu kasetler, o dönem, yakınlarının sesini duymanın tek yoludur çünkü telefon çok pahalıdır ve çok dar evlerde veya postanede özel konuşmalar yapmak imkânsızdır. Bu adamları, teybin karşısında (teypler henüz bantlı), ailenin her üyesinin ilk başta tek ve aynı soruyu ("Nasılsın?") sorarak sürekli tekrarladıkları sözleri dinlerken görmek çok duygulandırıcıdır. Utangaç eşlerinden hiçbir sevgi sözcüğü duyamazlar ama bu onları heyecanlandırmaya ve soluklarını kesmeye yeter.

Televizyon ve radyo Türkiye hakkında bilgi alma yolları olsa da, günlük ulusal gazeteleri okumak da rağbet görür. Türkler, genelde, boru şekline getirip ellerinde tuttukları veya arka ceplerine soktukları renkli gazeteyle tanınırlar. Bazı evlerde, yüksek sesli ve yorum katılarak gerçekleştirilen okumalara tanık olmak mümkündür. Fransa'ya ilk gelişlerinden itibaren Türkler, semtlerindeki satış noktalarından, Almanya'da basılan Türkçe gazeteleri getirtmelerini rica ederler. Gazete formatı Türkiye'dekiyle aynıdır; neredeyse benzeş olan içerik, farklı Avrupa ülkelerine göç etmiş memleketlilerle ilgili bir iki sayfalık haberle arttırılmıştır. Ayrıca, önemli günlük gazeteler, Avrupa'nın büyük kentlerindeki denklerinden çok daha hızlı satılır. Fransız gazete bayileri, her sabah gelip gazetelerini satın alan bu göçmenler karşısında saskına dönerler. Avrupa'daki

Türk dağıtım ağı şaşkınlık yaratacak derecededir çünkü taşra kentlerinin garlarında bulunan gazete satıcılarında öğleden sonra çıkan *Le Monde* gibi referans bir gazete bile önceki gün tarihli iken Türk gazetesinin günlük olarak bulunabildiğini söylemek gerekir.

Gazete ve radyo, ilk başlarda gelen göçmenler için yegâne eğlence araçlarıdır. Hafta sonu ise, dışarı çıkınca en çok gidilen yer kafedir. O yıllarda, gar büfelerini de işgal ederler, çünkü bu büfelerde gazetelerini satın aldıktan sonra masaya oturmaları mümkündür. Türkler tarafından açılmış mekân henüz yoktur ama genelde o dönem Fransızlar için “Türklerin bistrosu” haline gelmiş bir kafeyi seçerler. Bu yerlerde zaman zaman at yarışı (PMU) oynadıkları görülür ve bazı kafeler iskambil kâğıdı oyunları oynamalarına izin verir. Daha sonra, memleketliler tarafından yönetilen işletmelerde, kendilerini bir “*taula*” veya “*okei*” partisine kaptırmış vaziyette oyun masalarının çevresinde görüleceklerdir. Bu yeni görünülük, bazılarını rahatsız edecek ve 11 Kasım 1984’te Châteaubriant’da iki Türk işçisinin aşırı sağcı Fransız bir genç tarafından öldürülmesiyle zirveye ulaşacaktır. Bir önceki gün Jean-Marie Le Pen’i dinlemiş olan bu genç, gidip bir Türk kafesini silahla tarayacak ve soruşturmayı yapanlara şöyle diyecektir: “Sarıklılara ateş etmek istiyordum. Türkler ve Araplar benim için aynı şey. Yaptığımdan dolayı hiç pişman değilim. Fransa bir sığınma yeri, bir çöplük değildir. Ülkeme hizmet ettiğimi düşünüyorum...”

Gezintilere gelince çoğu zaman Doğada yürümek veya akşamları şehir merkezinde dolaşmak, banklarda oturup “ötekilerini” ve özellikle giyimleri ve özgürlüklerini yorumladıkları kadınları gözlemlemekten ibaretti.

Ailelerin gelişi, bu alışkanlıkları biraz değiştirir; genç erkekler dışında, diğerleri “dedikodulara” sebep olmamak için kent merkezinde gezinmemeye dikkat ederler. Eşlerin ve çocukların varlığı, aslında, o zamana kadar “serbest” olan erkeklerin toplumsal alışkanlıklarını kısa bir süre sonra değiştirir ve

erkekler arasında geçen o içi boş muhabbetler artık sadece evin dışındaki alanlarda özel hale gelir. Evli çiftler, bekâr erkekleri çok nadiren evlerinde ağırlar, çocuklu veya çocuksuz çiftleri davet etmeyi tercih ederler. Böylece, geleneksel “görgü kural-ları”, ailelerini getirtmemeyi tercih eden ve böylece 1980’li yıl-lardan itibaren yalnızlıkları iyice artacak olan az sayıda erkeğin zararına olur.

* * *

Kafada Şeytanlar

Ahmet bilgi almak veya bir sıkıntısını çözmek için süre-kli bir derneğin kapısını aşındırıyordu. Biraz hüzünlü mavi bakışları dikkat çekiyor ve empati yaratıyordu. Ahmet’in söyleyeceği çok şey vardı. Klostrofobisi vardı, bu yüzden onunla penceresi olan bir yerde görüşmek gerekiyordu. İlerlemiş bir sedef hastalığı, gizlemeye çalıştığı tüm elleri-ni kaplamıştı. Ne zaman ortaya çıktığını söyleyebilir mi-ydi? Buna itiraz etmedi: “Evet ama sadece ellerimde değil! Ayrıca, bunun için, çok gerilere gitmek gerek!” İki saatten fazla konuştu, 1950’li yıllarda Denizli’nin bir köyündeki çocukluğunu, yitip giden öğretmen olma hayalini anlattı. Lise diploması cebinde, ailesine öğretmen okuluna yazıl-maya gideceğini söylemiş. Ama onlar, bu “ufak memur-luğu” uygun görmeyip para kazanmak için terzi olmasını salık vermişler. Sıkılarak geçirdiği günleri, daha 18 yaşın-dayken annesinin bulduğu kendisinden iki yaş küçük bir kızla yaptığı aşksız evliliği anlatıyordu. “Ne o ne de ben bir şey biliyorduk; hiçbir çekiciliği olmayan bir evlilikti ama annem benim için seçimi yapmıştı ve dahası odamız ebe-veynleriminkiyle bitişikti; en küçük gürültüyü bastırmak gerekiyordu, bu iyi görülmezdi.” Amcasının şehirdeki terzi dükkânında yıllarca çalışmış ve yegâne geleceğinin dükkâ-nı üzerine almak olduğunu düşünüyormuş. Böylece, onu boğan bu boyundumuklardan kurtulmak, başka bir yaşam

hayali kurabilmek için yurtdışına gidecekler listesine adını yazdırmış. Fransa için seçilmiş ve hazır giyim sektöründe “konfeksiyon makinecisi” olarak çalışmak üzere bir iş kontratı yaparak 1972’de Paris’e gelmiş. Ama yaşamı, temelde pek değişmemiş; tek manzarası dikiş makineleri olan bir atölye ve birleştirilen parça sayısına göre ödenen bir miktar primi kazanmak için dayanılmaz çalışma hızları.

1980’li yılların başında, sık sık, “dünyayı düzeltmeyi” amaçlayan siyasi sığınmacı kuruluşlarına gitmeye başlar ama bu da bir hayal kırıklığı olur: “Sonunda anladım ki herkes sadece kendini düşünüyor ve o bahsettikleri daha iyi bir hayat vaadi bir hayalden ibaretti. O zaman içki içmeye başladım. Sonunda kendimi tedavi etmem gerekti. Ama biliyorsunuz, bendeki, mutlu olmamı engelleyen şey hep orada ve ne olduğunu bilmiyorum. İyi bir karım var, içimi kemiren şeyi anlamıyor. Zaten askerlik arkadaşları gibi birimiz bir köşede diğerimiz öbür köşede yaşayıp duruyoruz. Fedakârlığından, sabrından dolayı teşekkür etmek için ama aynı zamanda alışkanlıktan, başka türlü mümkün olmadığı için onu getirttim.” Bütün şeytanlarını; sonsuz hoşnutsuzluğunu, sonunda sağlık nedeniyle bıraktığı işinden nefretini, diğer insanlardan uzaklaşmasını, çocuklarıyla iletişimsizliğini, kendi ve onların geleceğiyle ilgili kaygısını bir bir sıraladı. Âdeta kendi kendine başka birinin yaşamını tasvir ediyormuş gibi kesintisiz konuşuyordu. Zaman zaman ayağa kalkıyor, vakit aldığı için özür diliyor ve ekliyordu: “Bir sürü doktora başvurdum, bir psikiyatr ile görüştüm, tüm bunları asla anlatamazdım, uzun zamandan beri kendimi bu kadar iyi hissetmemiştim.” Ahmet kuruluşa ara ara tekrar geldi; deri hastalığı biraz azalmıştı. Ama şeytanları onu sonunda terk etmiş miydi? Kendini “bulmuş” muydu acaba?

* * *

AİLELERİN BİRLEŞMESİ

Bir Hayalin Sonu?

29 Nisan 1976 tarihli kararnameyle aile birleşmesi hakkının tanınması sonucunda, Türk göçmenler eşlerini ve çocuklarını Fransa'ya getirmeye başlarlar. Özellikle sanayi ve inşaat sektörlerindeki göçmen işçilerin yaşam koşulları, çocuklarının büyüdüğünü görmek isteyen bu genç aile babaları için uzun süre katlanılabilir değildir. Memlekette kalmış eşlere gelince, onlar, kayınbaba ve kayınvalide ile uzun süre birarada kalmanın yüklediği sorumluluklar ve zorluklar karşısında ne yapacaklarını bilemediklerini ifade ederler. Türk işçiler, Fransız ekonomisinin yavaşladığı bu dönemde hızlıca bu yasal düzenlemeden faydalanırlar. Para biriktirmek (Fransa'ya geliş nedeni) zorlaşır ve memlekete, parasız dönmek bir başarısızlık olarak görülür. Ayrıca Türkiye'de de durum iyi değildir: 1971 darbesinden sonra ekonomi ciddi sarsıntılara ve güçlü siyasi gerilimlere maruz kalır. Böylece, tüm bu etkenler, ilk gelen göçmenlerin hayallerini ve yanılsamalarını sona erdirir.

Kavuşmak

Otomobil, çelik veya plastik fabrikalarındaki pek çok Türk işçi, şirketleri tarafından sağlanan veya sosyal konut olarak sunulan evleri bekleyenler listesine adını yazdırır. 1970'li yılların sonunda, çoğu, inşa edilmelerine yardım ettikleri, Paris yakınındaki Seine-et-Marne'de yer alan yeni Évry veya Torcy kentleri gibi büyük yapılaşmalarda bir konut bulur. Açık arazide gökyüzüne yükselen uzun uzun çubuklar belirir ve buralarda yaşayan kiracıların neredeyse hepsi Mağripli, Sahraaltı Afrika-lı ve Türk göçmen işçilerdir. Sosyal konut tahsis mekanizması, bazı bölgelerde Türk kökenlilerin gruplaşmasına yol açar: böylece, Poissy'deki Simca-Talbot otomobil üreticisi, işçilerini Mantes-la-Jolie, Poissy, Triel, Vernouillet ve hattâ Mantes ve Dreux'ye yerleştirecektir. Tüm bunlar, Île-de-France (Paris bölgesi) ve taşranın büyük kentlerinin, elverişsiz ve bugün bile çok eğreti olan çevre semtlerinde günümüzde de azımsanmayacak sayıda Türkün yaşamasının nedenidir.

Bugünün aksine, Otuz Şanlı Yıl dönemini takip eden aile birleşmeleri neredeyse sadece kadınlarla ilgilidir. Türkiye'den Fransa'ya gelen ilk ekonomik göçmenlerin hemen hemen hepsi erkek olduğu için eşlerini (varsa çocuklarını) getirirler. Aile birleşmesi kapsamındaki girişler, 1970'li yılların sonunda yüksektir (1976'da 8.927 giriş), sonra 1980'li yıllarda yıllık 4.000 ve 5.000, 1990 ve 2000'li yıllarda 2.500 civarındadır. Fransız topraklarına bu giriş gerekçesi hâlâ bu grup için başlıca gerekçedir öyle ki 2016 yılında girişlerin yüzde 51.6'sını teşkil eder. Cinsiyet dengesi şimdilerde sağlanmıştır çünkü günümüzde Türkiye'den Fransa'ya göç eden nüfusun yaklaşık yüzde 48'ini teşkil eden kadınların sayısı hemen hemen erkeklerinki kadardır.

Avrupa'ya ilk gidişlerde Türk işçiler, daha önce gördüğümüz gibi çok genç ve yeni evlidirler; bazılarının çok küçük yaşta çocukları vardır, bazıları da memleketlerinde geçirdik-

leri yıllık izinden sonra baba olacaklar, çocuklarını ancak aile birleşmesi gerçekleştikten sonra ilk kez görebileceklerdir. Üstelik neredeyse hiçbir zaman bağımsız bir çift yaşamı deneyimlememişlerdir. Dönemin kırsal toplumunda, evli kadınlar kayınbaba ve kayınvalidenin evine yerleşirler. Kayınvalidelerinin sözünü dinlemek, görgü kurallarına (ağırbaşlılık, tevazu, edep, terbiye) uymak ve “büyüklük hukukuna” saygı göstermek yani eğer yaşları daha büyükse görümceleri hoş tutmak zorundadırlar. Memlekette kalan bu eşlerin yaşamı, ev işleriyle ve misafir geldiğinde çeşit çeşit yükümlülüğü yerine getirmekle geçer. Çocuklarını kendi istedikleri gibi yetiştirmek ve eğitmekte özgür değillerdir. Ayrıca, yurtdışındaki aile reisinin senelik izninde biraraya gelen genç çiftin aile evinde bir odası olur; bu durumda kendi aralarında çok fazla konuşmamaya ve şüpheli gürültüler çıkarmamaya dikkat etmeleri gerekir; başka bir deyişle, aşkı veya cinselliği çağırıştırabilecek herhangi bir duygusal hareket veya ses yasaktır.

Son olarak, evlilikler çoğu zaman aileler arasında kararlaştırılmış birleşmeler olduğundan, çiftin, evlendiğinde birbirini çok iyi, hattâ hiç tanımadığını da söylemek gerekir. Kadınların cinsel açıdan hiçbir deneyimi ve bilgisi yoktur. Erkeklerle gelince, tek deneyimleri (eğer gidişlerinden önce varsa), amcaları veya kuzenlerinin, en yakın Anadolu şehrindeki genelevlere götürerek keşfetmelerini sağladıkları paralı bir cinsellik deneyimidir. Genç kadın duygusal bir coşku gösterse hattâ herkesin içinde kocasının omuzuna şöyle bir dokunsa, hemen onun “hafif” bir kız olduğu düşünülür. Bununla birlikte, genç erkek karısına açık açık bir sevecenlik gösterse, o da büyük bir ihtimalle arkadaşları tarafından ciddi bir biçimde ayıplanacak ve erkekliğine laf edilecektir. Dolayısıyla göçten önce bir çift yaşamı deneyimi neredeyse yoktur. Kocanın gidişinden sonra, kadınların kocalarıyla rahatça iletişim kurmaları da mümkün değildir; mektuplaşmalar ailecek yapılır ve kadınlar eğer okuma yazma biliyorlarsa birkaç satır ekleyebilirler ama

bu eklemeler herkes tarafından okunur. Bu mümkün değilse, yurtdışındaki kişiye ses kayıtlarıyla çekine çekine söylenen birkaç cümle ulaştırılabilir. Sadece, çocuklarla veya kayın aile ile birlikte “poz verilen” fotoğraflara izin vardır.

Bu durum, kadınların, bilinmeyen bir dünyaya yerleşmekten korkmalarına rağmen, neden göç etmeyi istediklerini kısmen açıklar. O dönemde, köylerde televizyon yoktur: “başka yerler” hakkında çok az şey bilinir. Türkiye’de, örneğin büyük şehirler yoldan çıkma yerleri olarak görülür. 1960’lı yılların sineması, köyden kente göç çerçevesinde yeri yurdu değişen köylünün neredeyse her zaman başarısız olduğunun, çocuklarının yıkıcı bir modernite/modernleşme tarafından ele geçirildiklerinin ve kötü yola düşerek uçurumun kenarına sürüklendiklerinin görüldüğü, genelde ürkütücü olan bir büyük şehir imajı çizer. Bunun yanında Türk kent burjuvasının, “geri kalmış” olduğu düşünülen köylüyü küçümseydiği ve dışladığı da görülür –Türk burjuvasının köylü halk kitlelerine bakışı, göç ettikleri Avrupa ülkelerinde onlara yöneltilen bakıştan genelde çok daha acımasız ve küçümseyici olmuştur.

Öyleyse bu genç kadınların büyük bir çoğunluğu sürekli endişe içindedir; İstanbul’da tıbbi kontrol ve vize için Ulusal Göç Ofisi’nin (ONI) şubesinden geçme zorunluluğu, kendi başına çok büyük bir tedirginlik kaynağıdır. Çoğu bazen on iki, on üç saatlik bir otobüs yolculuğundan sonra büyük şehre varır ve ertesi gün kendilerini Doğu Ekspresi’nde veya feribotta bulurlar. Bazıları, onları almaya gelen kocalarının arabasında çok yorucu bir seyahat geçirir: mola vermeden ve arabanın içinde uyuyarak gerçekleştirilen yolculuk iki veya üç gün sürer. Fransız dünyasına atılan ilk adımlar âdeta bir sınavdır.

Erkekler, bir ev bulup, eşleri gelmeden önce asgari gereklilikleri yerine getirerek bu evi hazırlarlar. Kalınacak yeri dekore eden ve eksikliklerini gideren kadınlardır. Daireler genelde görelî olarak çok tıka basa değildir. Eğilim, oturma odasının merkezini boş bırakmak ve tüm taşınabilir eşyaları (döşek,

yorganlar, sandıklar, katlanabilir ve geniş yüzeyli sehpa(lar) duvarlara dayamak yönündedir. Bu aile göçünün ilk on yıllık döneminde, yüksek yemek masaları nadiren görülür; yemek saatinde, köyde olduğu gibi, bağdaş kurarak oturmuş konukların bacaklarını örten ve aynı zamanda bir peçete görevi gören bir örtünün üstüne bir yer sofrası (üç ayaklı ve yayvan) kurulur. Toplandıktan sonra sofraya katlanır ve duvara dayandırılır. Zamanla bu alışkanlık yavaş yavaş ortadan kalkar ve neredeyse herkes yemek masasını benimser. Ama sandıkların uzun süre konsol veya elbise dolabı olarak kullanıldığına şahit olunmuştur.

Denge Bozucu Bir Evrende İlk Adımlar

1970'li yılların sonunda, aile birleşmesinden faydalanan Türk kadınlarının bir ikilem içinde kaldıkları açıkça görülebilir: bir yandan yeni çevrelerinden korkarken diğer yandan sonunda evlerinin "efendisi" oldukları ve evin çekip çevrilmesi konusunda kendi kendilerine karar verebildikleri için mutlu olurlar. İlk geldikleri zaman, kocaları işe, çocukları okula gittiğinde yaşadıkları tecridi ve yalnızlığı hatırlamak lazım. Eskiden asla yalnız yaşamamış, onun için kararlar alan bir danışmana her zaman bağımlı olmuş bu kadınlar için bu "özerklik" başlangıçta çok denge bozucudur. Çevre bazen onlara çok yabancıdır. Türkiye'nin güneydoğusunun ovalarından çıkıp Hautes-Alpes veya Haute-Savoie gibi dağlık bölgelere gelen bu kadınların sarsılmaması mümkün müdür? Şehre gitmeyi beklerlerken etraflarını çevreleyen engebeleri, sert kışları ya da hattâ Fransız köylerinin büyüklüğünü gördükten sonra şaşkına dönüp yaşadıkları şoku gözler önüne sererler. Şehre yerleşen kadınlara gelince, uzun çubuklar gibi yükselen sosyal konutlardaki (HLM) yaşam, alıştıkları küçük bağımsız evlerle çelişir... Bununla birlikte, Fransa'nın kırsal bölgelerinde, ilk aile birleşmeleri eğer eğreti konutlarda gerçekleşmişse, sosyal konuta yerleşmek,

çağdaşlığa ve konfora bir geçiş olarak görülür.

Çok büyük sıkıntı yaşayan bazı kadınlar “duvarlarla konuştuklarını” söyler ve çok geçmeden kendilerini tıbbi muayenede daha sonra da, doktorlar “psikosomatik şok” teşhisi koyarlarsa, psikologun yanında bulurlar. Çoğu, karınlarında başlayan yukarı doğru çıkıp baş ağrısıyla birlikte tüm vücuda yayılan ağrılardan bahseder. Bu “vücut dili” sıkıntıyı ifade etmenin bir yolu ama aynı zamanda onları doktora götürmesi gereken kocaların gözünde bir var olma biçimidir; başka bir deyişle yakınlarının dikkatini uyandırmanın veya çekmenin bir yoludur. Çoğu ilk aylardaki bu deneyimi ağlayarak anlatır ve yıllık izin için memlekete ilk dönüşü anlatılamaz bir mutluluk olarak tasvir ederler hattâ daha da ileri giderek şu cümleyi telaffuz ederler: “Araba Bulgar sınırını geçtikten sonra, Türk toprağına sarılmak için indim; neredeyse toprağı yiyecektim.” Henüz çocuğı olmayan çok genç kadınlar arasında, Tevfik Başer’in (1986), Almanya’ya gelen genç bir eşin, dışarı çıkmasın ve kelimenin tüm anlamlarıyla “yolunu kaybetmesin” diye kocası tarafından her gün eve kilitlendiğı “40 m² Almanya” filminde anlatılan hikâyeye benzer durumlarla karşılaşılabilir.

Bu kadınlar o dönem genelde, üstüne etek giyilmiş şalvarlar, üst tarafta kazaklar, uzun kollu yeleklerle ve başın arkasında bağlanmış renkli bir yemeninin altından saçların kısmen görüldüğü bir baş örtme biçimiyle Anadolu usulü giyinirler. O yıllarda, dışarıya çıktıklarında bir çeşit “bölgesel kara çarşaf” olan, kuzu yününden elle örölmüş, deniz mavisi veya beyaz üstüne beyaz renkte küçük geometrik motiflerle bezenmiş çoğı zaman kahverengi tonlarda ve gözlerine kadar indirdikleri ihram denilen büyük kumaş parçaları kuşanmış, Erzurum, Van veya Kars yöresinden kadınlarla da karşılaşılabilir. Kadınların, geldikleri zaman çekilen bazı fotoğraflarına bakılırsa, kaçınılmaz bir biçimde bugünkünden daha az sıkı giyindikleri görülür. Çoğunun saçı açıktır veya rahat bir biçimde taşıdıkları saç bağı veya parıldayan bir fularla süslenmiştir. Batı kökenli

olanlar diz altı etek ve elbise bile giyerler. İç etekli mini etekler giymiş Türk kadın işçilerin görüldüğü, Almanya'da oluşturulan o albümleri de unutmamak lazım.

Çocuk Sahibi Olmak

Bu kadınlar çoğu zaman genç yaşta evlenmişler (Fransa'ya bir veya iki çocukla gelenler için ortalama evlenme yaşı o zaman 19'dur) ve ilk çocuklarını genelde evliliklerinin birinci yılında doğurmuşlardır. Bu durumda, aynı dönemde Fransa'da artan/ ilerleyen ilk çocuğu doğurma yaşı göz önünde bulundurulduğunda (bu yaş, 1947'de doğan Fransız kadınlar için 26.1 ve 1963 kuşağı içinse 28.3'tür) bu kadınlar daha genç annelerdir. Hedef ülke ile aradaki bu fark, çocuk sayısında da görülür; 1970'li yıllarda Türkiye'de kadın başına düşen çocuk sayısı azalır ama Fransa'dan çok daha yüksektir: 1970'li yıllarda kadın başına düşen çocuk sayısı 4, 1980'li yıllarda ise 3'tür (buna karşın, 1947'den 1963'e kadar Fransa'da doğan kuşak için kadın başına çocuk sayısı yaklaşık 2.1'dir). Türkiye ortalaması, içinde, ailelerin toplumsal ve coğrafi kökenine bağlı farkları da barındırır: doğum oranı kırsal kesimlerde ve Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda daha yüksektir. Türkiye'de bir veya birden çok çocuk sahibi olduktan sonra gelen göçmen kadınların çocuk sayısı (4.3), ilk çocuğunu Fransa'da doğuranların sahip olduğu çocuk sayısından (3.3¹) daha yüksektir. Günümüzde ise, Türkiye kökenli kadınların doğum oranı, son derece azalmıştır ve 2010'lu yılların başında kadın başına 2 çocukla Fransa ve Türkiye ulusal ortalamaları seviyesine gelmiştir (günümüzde Türkiye'de ortalama doğum oranı, 2016 yılında kadın başına 2.07 çocuktur, bu oran Urfa'da 4.29 ve Diyarbakır'da 3.12'ye çıkar).

¹ Insee (L'Institut national de la statistique et des études économiques – Ulusal İstatistik ve Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü) Ined'in (Institut national d'études démographiques –Ulusal Nüfus Araştırmaları Enstitüsü) rakamları, 2008.

Fransa'ya geldikten sonraki anneliklerin, kadınlara bir rol ve "kimlik" kazandırmak gibi bir avantajı olur. Ama gelinen bu aşamada bile, aralarından çoğunun yaşamlarında bir kez bile doktor görmedikleri göz önünde bulundurulduğunda, doktora danışmak ve kendini muayene ettirmek zorunluluğu sancılı bir süreçtir. Daha önce anne olmuşlarsa da neredeyse hiç hastane ortamında doğum yapmamışlardır. Bununla birlikte annelik, genelde dışarıya doğru bir açılım sağlar. Aslında genç anne, çok geçmeden bebeğini, tıbbi muayeneler için Anne ve Çocuk Sağlığı (PMI²) dispanserine götürmek zorunluluğuyla karşı karşıya kalır. Bu merkezler çoğu zaman, tıbbi görevlerinin ötesine geçen hizmetler verirler (dil, çocuklar için animasyonlar, atölye çalışmaları) ve Türk kadınların muayene günlerinde tercüman hazır bulundurmak gibi olanaklar sunarlar.

* * *

Son Derece Benzer ve Bir O Kadar da Farklı

Val Fourré'deki Mantes-la-Jolie semti, 1970'li yılların ikinci yarısı. Hayriye ve Ümmühan neredeyse komşudurlar ama birbirlerine gidip gelmezler, çünkü her ikisi de Müslüman olsa da farklı mezheptendirler. Hayriye Türkiye'nin kuzeydoğusunda Erzurum yakınlarındaki bir köydendir ve Sünni Müslümandır; diğeri ülkenin güneyindeki Gaziantep ilinin küçük bir kasabasından ve Alevi azınlıktandır. İşçi kocalarına 1977 yılında kavuştular.

Hayriye altı yıllık evlidir ama çocuğu yoktur; bu durum kocasıyla onu endişelendirmekte ve üzmektedir. Uzmanlara danışmak isterler. Paris'teki Cochin hastanesinden randevu alırlar. Muayene günü Hayriye geleneksel bir ihram kuşanıp gelir, ihramın kumaşını dudaklarının üzerinde ve sadece bir gözü görünecek biçimde tutar. Bu kılık, hemen akla, giriştiği tıbbi yolculuğun çetrefilli olacağını getirir.

² Protection maternelle et infantile.

Kıyafetini çıkarması ve belki de erkek doktorlar tarafından muayene edilmesi gerekeceğinden haberi vardır, oysa Türkiye'de doktor muayenesinden hiç geçmemiştir. Ama anne olmak istemektedir ve her şeye hazırdır. Kocasını ayrı bir yerde muayene olurken, ondan kabinde soyunmasını isterler. Bana binlerce kez, eteğini ve bluzunu ardından da külotlu çorabını ve külotunu çıkarmasının gerekip gerekmediğini sordu. Onu güldürmek için, bebeklerin ağızdan çıkmadığını herhalde biliyordur dedim! Sinirli bir gülüş, kaygısını açığa vurdu. Muayene esnasında, elimi tutmak istedi ama öylesine titredi ki doktor, kadının yaşadığı paniği görerek iki kere durmak zorunda kaldı. O da nükte yaptı: "Rica ediyorum sakın olun, jinekologum, kardiyolog değil" dedi.

Onun için korkutucu olan bir dizi muayeneden sonra, uzun süreli bir tedavi ve bir reçete ile çıktı; başka muayeneler de yaptırmayı gerekecekti ve düzenli bir biçimde vajinal yoldan ısı ölçülmesi gerekiyordu. Ona sordum ve hiç termometre görmediğini anladım. En yakın eczaneden bir termometre satın aldık ve ağzına koyarak nasıl kullanıldığını anlattım ama ona termometreyi nereye yerleştireceğini açıklamak çok kolay olmadı!

Birkaç ay sonra, tekrar muayeneye gittik. Doktor kısırlığın kadından kaynaklı olmadığını açıkladı ve elinde bir kâğıtla kocaya dönerek, sayıları gösterdi, "kalitesi kötü" spermelerden bahsetti. Oradan çıktık. Hayriye bana doktorun ne söylediğini sorarken, kocası önümüzde bir an bile arkasına dönmeden yürümeye başladı. Ona zar zor yetiştik, kadın ona ne olduğunu sordu; o zaman arkasını döndü elindeki sonuç kâğıdını göstererek: "Sıfır, sıfır, sıfır..." dedi. Karısı, ben ona kocasının üzüldüğünü ve şaşırdığını çünkü sonuç kâğıdında pek çok sıfır gördüğünü anlatıncaya kadar şaşkınlık içinde kaldı. Evlat edinme konusunu konuşmayı düşündüğüm bir kafede oturmayı teklif edeceğim sırada birdenbire Hayriye bana doğru eğildi ve yüzünde tuhaf ve gizemli bir gülümsemeyle şöyle dedi: "Mantes'da sana so-

rarlarsa, benim yüzümden olduğunu söyle...”

Ümmühan da kaçınılmaz olarak ilk tıbbi muayenenin sıkıntılarıyla boğuşur. Gebe kalır ve doktorunun kesinlikle bir kadın olmasını ister. Soyunma kabininden dışarı çıktığında karşısında, ona son ilişkisi, en son reglleri ile ilgili “patavatsız” bulunduğu sorular soran stajyer doktor bir delikanlı bulur: itiraz eder: “Ama bunu neden bilmeye gerek duyuyor? Ben ona, evli olup olmadığını ve karısıyla kaç kere ilişkiye girdiğini soruyor muyum?” Ama onu muayene edecek olanın, aynı stajyer doktor olduğunu görünce şaşkınlığı daha da artar. Sert biçimde karşı çıkar: “Ama ne bu böyle! Öncelikle bir doktor, uzun süre eğitim almış bir kişidir, kendini doktor sanan bu zıpır delikanlı daha dünkü çocuk!” Ümmühan öylesine hiddetlenir ki sonunda bir ebe getirtmek gerekir ve sonraki randevu bir kadın doktordan alınır. Bu sefer Ümmühan evden çıkmadan önce, eteğinin altına giydiği kocaman çiçekli kabarık şalvarını yukarı kıvrır ve şöyle der: “Geçen sefer herkes bana sirk hayvanıymışım gibi bakıyordu; ama şimdi bu şekilde daha modern olacağım!”

Birkaç yıl geçip birkaç çocuğu olduktan sonra Ümmühan’ı, arkadaşlarını ve komşularını çay içmeye davet ettiği bir öğleden sonra evinde gördüm; Fransa’ya yeni gelmiş ve gebe olan çok genç bir kadın ona şu soruyu sordu: “Abla, sen buralara alışıksın, ben çok korkuyorum, galiba doktorlar her zaman kadın olmuyor!” Bağdaş kurmuş vaziyette oturan Ümmühan, görkemli bir biçimde doğruldu ve bilgiç bir havayla kafasını sallayarak şöyle dedi: “Ah yavrum benim, sadece erkek olsalar iyi! Sarısı da (Çinli doktorlardan söz ediyor) karası da ... her renkten doktor var!” Müstakbel anne daha da sarsıldı ama Ümmühan artık yaş almıştı: bu “tuhaf” ülkede her renkten doktor görmüştü ve bunun bilinmesini istiyordu.

Bu ilk kuşak göçmenler arasında çalışan kadın sayısı çok azdır. Çalışan ve resmî olarak iş arayan kadın oranı beşte birin altındadır (Insee'nin 1999 rakamlarına göre yüzde 19). Bu, o dönem, Fransa'daki tüm göçmen grupları göz önünde bulundurulduğunda kadın istihdamındaki işçiliğinin en düşük oranıdır. Şehirde, kimi zaman aileye ait konfeksiyon atölyelerinde veya bazı tekstil fabrikalarında istihdam edilirler. Kırsal bölgelerde, küçük tarım şirketlerinde (özellikle sezonluk olarak) çalışmaları daha kolaydır. Köylerde kadının çalışması daha çok kabul görür çünkü ulaşım (toplu ulaşım araçlarını kullanmayı gerektirmez) ve eve yakınlık bakımından (bu erkeklerin içini rahatlatır) daha avantajlı olan Türkiye'deki faaliyetlerle benzerlikler taşır. Ama kadınlar, büyük bir çoğunlukla eşlerinin göç "refakatçisi", dolayısıyla ev kadını olarak kalırlar.

İlk kuşak, Fransızca bilmediği ve yol gösteren hiç kimse, hiçbir şey olmadığından gündelik hayatı idame etmekte zorluk çeker. Böylece doktorlar, sosyal çalışanlar, yargıçlar; sürekli, ebeveynlerinin tercümanlığını yapan çocuklarla karşılaşır. Çok sayıda çocuk, daha sonraları, bu rolü üstlenmek zorunda kalmaktan rahatsız olduklarını dile getirecektir çünkü bir yandan, onları yeni ifadeler uydurmak zorunda bırakan Türkçe seviyeleri o dönem yetersizdir, diğer yandan da bir doktorun yanında anneleri için tercümanlık yapmak zorunda kalmak gibi rahatsız edici durumlarla karşı karşıya kalırlar. Paris'te yalnız dolaşmaları, bir eğitim kuruluşu tarafından düzenlenen bir kursa gitmek için metroya binmeleri neredeyse imkânsızdır. Türkçe okuma yazma bilen bu kadınlardan bazıları bir dernek kursuna katılma arzularını dile getirdiklerinde, yolları tarif etmek için birinin metroda onlara eşlik etmesi gerekir. Bazıları istasyonları, tren değiştirilecek yerleri not ederek; bir kısmı da hareket ettiği istasyonu belirleyip tren değiştirmeden önceki durak sayısını sayıp ardından da güzergâhı ezberleyerek yolunu bulur. Onları en çok şaşırtan binalardır: çok farklı ve çok eski oldukları için hafızaya alınmaları güçtür; tam olarak tanım-

lanmış tek bir merkez olmadığı için de şaşırırlar. Bir bölgenin merkezinin şehrin merkezi olmamasını anlamaları mümkün değildir. “Ama her semtte bir merkez var” derler.

Genellikle yalnız olan bu kadınlar, başlangıçta sosyal ve dilsel anlamda kendilerine refakat edilmesine muhtaçtırlar ama gerek kocaları istemediği (biraz tabulardan dolayı, biraz da kaygı duydukları için) gerekse de Fransızca konuşmakta çok zorluk çektikleri ve bu konuda başarısız olmaktan utandıkları için Fransızca kurslarına çok azı gider. Bir kısmı daha başlangıçta az da olsa Fransızca konuşan diğer göçmen kadınların bakışlarından çekindiklerini söylerler. Grubun alay konusu olmaktan korkup pes ederler. Okuma yazma bilmeyenlere gelince, yazmayı bilmeden bir yabancı dil öğrenmek, aşılması çok zor bir engeldir: onları daha sonra Fransızca öğrenmeye teşvik etmek için öncelikle anadilde okuma yazma kurslarına mali destek vermek şüphesiz daha faydalı olurdu.

Türk kadınları genelde çok ürkek ve utangaçtırlar, dışarı çıkmaktan, sosyalleşmekten, Fransızlarla karşılaşmaktan çekinirler. Onları semt oluşumlarının etkinliklerinde yer almaya (zaten, bunlar, genelde mutfak ve terziilik gibi sadece onların günlük rutini ile ilgili olan etkinlikler olduğu için çok çekici gelmezler), okul toplantılarına katılmaya ve PMI'ye gitmeye ikna etmek zordur. Ama sosyal çalışanlar ve dernekler, ısrar edip onlara eşlik ederek bunu başarabilirler. Bazıları zamanla bu engeli aşar ama çoğu, geldikleri ilk yıllar boyunca tümüyle eşlerine bağımlı kalırlar. Kurslara hafta sonu ailecek gidilir veya bu görevi erkekler tek başına üstlenir. Bununla birlikte bu konuda metropoller ile Fransa taşrasının küçük şehirleri veya kasabaları arasında bir fark olduğu görülebilir. Kırsal bölgelere ve küçük şehirlere gelen kadınlar, kendilerini şüphesiz daha az tedirgin hissederler veya en azından, yönlendirmeleri daha kolay kavrar ve birkaç ayın sonunda, yakındaki dükkânlara gitmeye cesaret ederler. Kimi zaman bir faaliyetleri olur ve “hobi

bahçelerinde” (Jardins ouvriers³) bir miktar sosyalleşirler: top-
rak üzerinde çalışmak, meyve ve sebze yetiştirmek hoşlarına
gider ve bu durum, çoğunun Fransa'ya gelmeden önce hâkim
olduğu tarımsal becerisini yeniden hayata geçirmesine olanak
sağlar.

* * *

“Jakline”

Söz konusu olan, Haute-Saône'da, Fransa'nın pek çok ye-
rinde de bulunan o “hobi bahçelerinden” biridir. 1970'li
yılların sonunda gelen Fadime, yaklaşık yirmi yaşından
beri Fransa'da olmasına karşın tek kelime Fransızca konu-
şamaz; çoğu zaman bir hüznü barındıran muzip bir bakışı
vardır, ama bir ormanın kenarındaki bahçesinde mutlu ve
ışıl ışıldır. Tohumlarını memleketi Denizli'den getirdiği
sebzeler ve bunların yanında bazı çiçekler yetiştirir: birkaç
kazık üzerine, siperlik görevi gören su geçirmez bir kumaş
örterek bir çeşit kulübe de yapmıştır. Bir kamp ocağı saye-
sinde, çay yapar ve burada, “köydeymiş” gibi çay içmekten
mutlu olduğunu söyler. Yandaki bahçede çalışan bir kadın,
ona bir marul bitkisini göstererek Fransızca şöyle der: “Fa-
dime, bunu elde etmeyi nasıl başarıyorsun?” Fadime hemen
anlar, ayağa kalkar ve yapılması gerekeni sessiz filmdeymiş
gibi gösterir ardından onu bir hareketle çay içmeye davet
eder. Karşılıklı “ça va?” (nasılsın?) selâmlaşması yapılır;
Fadime, Jacqueline'in çiçek bahçesini çok iyi düzenledi-
ğini, bahçenin “çok güzel olduğunu” anlatmak için demet
biçiminde birleştirdiği parmaklarını ağzına doğru götürür,
sonra soru soran bir havayla ellerini iki yana açarak bu yeni

³ 19. yüzyılın sonlarında bu “İşçi bahçeleri” Fransa'nın birçok kentsel
alanlarında belediyeler tarafından az gelirli ailelere verilen parsellerden
oluşurdu. Bugünlerde bu gelenek bazı taşra kentlerine yakın yerlerde
devam etmektedir.

çiçeklerin nereden geldiğini soruyormuş gibi yapar. Komşusunun telaffuz ettiği şekliyle Jakline, yarı pantomim yarı anlaşılabilir sözlerle bir açıklama yapmaya girişir. Fadime şöyle der: “Jakline benim tek Fransız arkadaşım, onunla çok iyi anlaşırız ve ayrıca aynı dili konuşuyoruz, çiçeklerin dilini...”

* * *

Daha sonra, aynı vatandan olanlar arası gruplaşmaların artmasıyla birlikte, bu Türk kadınları, kimi zaman bu tür başlangıç çabalarını bırakma eğilimine girer ve aynı kökenden olan kadınlar arası bir sosyalleşmeye yönelirler. Bu çok yalnız kadınlar kendi aralarında gruplaşır, sonra da konuşacak başka insanlar aramaya girişirler. Fransızca'yı kötü konuştukları veya hiç konuşamadıkları için kimi zaman kendilerinden önce gelen kadınlara, sonra cami derneklerine, imamlara ve imamların karılarına ve son olarak da, daha ileride görüleceği gibi 1990'lı yıllarda kendi inançlarını yaymaya girişen, dernek biçiminde örgütlenmiş İslâmcı oluşumlara sığınır.

Kendi İzini Bulmak, Fransızca Öğrenmek

Bu ilk gelen kadınlar, ne sistemli bir karşılaşmanın nimetlerinden faydalanır ne de Fransızca öğrenmek konusunda uygun bir hizmet alırlar. Sadece birkaç kuruluş, eğer ihtiyaçlarla ilgili bilgi sahibi olur ve tercümanlara ulaşabilirlerse özel bir karşılaşma tasarlar. Göçmenlere Yardım İçin Sosyal Servis (SSAE) (bkz. s. 37), Paris bölgesinde ve diğer bazı bölge şubelerinde, gelişlerden haberli olduğu ve Arapça, Türkçe, Sırpça-Hırvatça, İspanyolca ve Portekizce tercüman istihdam ettiğinden, içinde evde ziyaret etme teklifinin de bulunduğu, anadilde bir hoş geldin mektubu gönderir. O dönemlerde, kendini işine adanmış sosyal görevliler ev ziyaretleri yaparak “eski usul” çalışırlardı. Bu yöntem, biraz ilgi, bir hoş geldin jesti bekleyen ve gereksi-

nimlerinin anlaşılmasını isteyen bu kadınlara çok uygundu. Bu samimi yaklaşımlar tam da Türk halkına göredir.

Unutmamak gerekir ki, o dönem, hedef ülkede olduğu gibi göçmenlerde de göçün geçici olduğuna dair bir yanılsama hüküm sürmektedir. Fransa, böyle söylemez ama Alman komşuları gibi, karşısındakilerin geçici “misafir işçiler” olduklarını düşünür. Bu körlük, 1980’li yılların ortalarına kadar sürer. Yani on yıl boyunca, farazi dönüşlerine hazırlanmalarını kolaylaştırmak için her şey, daimi olarak yerleşecek kişilerin entegrasyonunu kolaylaştırmak içinse çok az şey yapılmıştır. Bugün bile, 1970’li yıllarda SSAE tarafından iki dilde basılmış küçük kılavuzu veya o dönem Sosyal Güvenlik sandıkları tarafından basılmış içinde sözcük çevirilerinin bulunduğu küçük el kitabını muhafaza eden ailelerle karşılaşılabilir. Çok az sayıda olan (iki dilli olduklarından) bu tür dokümanlar, ilk gelenler için, Fransız kurumlarının akıllarına bile getiremedikleri bir değere sahiptir.

Bu kadınlar nasıl bütünleşir (mademki “bütünleşmeden” bahsediliyor), Fransızların dilini, kültürünü ve değerlerini öğrenerek nasıl entegre olabilirler? O dönem kimse bu soruyu sormaz. Dernekler bunun için oradadır ve yapılan “yamanın” yeterli olması gerekir. Din kadınları veya emekli bayanlar bu derneklere yardım ederler; Fransa semtleri ve köylerinde yaşayanlar, yabancılara henüz bugün olduğu kadar kuşkuyla bakmazlar ve komşuların çoğu onlara samimi bir biçimde yardım elini uzatır.

O dönem Fransızca öğrenmenin sistemli bir yolu yoktur. Belediyelerdeki gece kursları, bu kadın kitleye hiç uygun değildir ve böylece çok az sayıdaki gündüz Fransızca kursları, kimi sosyal merkezlerin inisiyatifiyle gönüllülerden yardım alınarak organize edilir. Bu gönüllüler çok iyi niyetli olsalar da, her zaman gereken yetilere sahip değillerdir. Küçük kentlerde ve kasabalarda, bazı Türk kadınlar, bu tür kurslara giderler ama

birkaç basit cümle öğrendikten sonra hemen kursa gitmeyi bırakırlar.

Çoğu yeni bir vokabüler icat eder ve kendileriyle iftihar ederek Fransızca sözcükleri ve fiilleri, özellikle kendi aralarında konuşurken “Türkçeleştirirler”. Tamamen içselleştirerek, “bonjour” sözcüğüne Türkçe ek ekleyerek bir fiile (bonjurlaşmak) dönüştürüp “bonjurlaşmıyor muyuz?” derler. Özel isimlere gelince, Türkler bu sözcükleri fonetik olarak Türkçeleştirir ve Türkçede ünsüz harfler yan yana gelmediği için (zorunlu olarak bir sesli harfle ayrılırlar) Strasbourg, “Sıtrazburg” ve Créteil, “Kiretile” haline gelir.

Burada Yabancı; Orada “Alaman”

Çoğu ilk kuşak göçmen için, Fransa’ya neredeyse kesin olarak yerleşmek kaçınılmaz hale gelse de, diğerleri (çok daha az sayıda) dönüş yolunu seçer. İlk dönüş dalgası 1970’lerin sonu 1980’lerin başında, iş imkânlarının azaldığı ve Fransız devletin, ülkesine geri dönmek isteyen göçmenlere yardım önerdiği dönemde gerçekleşir. Giden sayısının en çok olduğu bu dönem, başta otomobil üretimi olmak üzere endüstride büyük işten çıkarmalara denk düşer. 1977 yılında, Raymond Barre hükümetinde mavi yakalılardan ve göçmenlerden sorumlu Devlet Bakanı Lionel Stoleru, isteklilere 10.000 Frank (eskinin 1 milyon Frangı) ödemeyi önerir; bu, “milyon Stoleru” ismiyle bilinen çok popüler olmuş bir önlemdir. Türkler; Cezayirli ve Portekizlilerden sonra, bu yola en çok başvuran topluluktur ve gönüllü olarak gidenlerin yaklaşık yüzde 10’unu (toplamda yaklaşık 10.000 Türk bundan faydalanmıştır) teşkil ederler. Örneğin Peugeot gibi bazı üreticiler, “göçmenlerin gönüllü olarak geri dönmesine yardımı” desteklemek için Devlet tarafından önerilen yardımlara bir miktar para da kendileri ekler. Daha sonra, bu kamu yardımları düzenli olmaktan çıkacak, ama 1990’lı yılların ortasına kadar devam edecektir. Gönüllü

geri dönüşe yardım yöntemi, reşit çocuklar hariç tüm ailenin gitmesini gerektirir. Bu durumda kalıcı oturma ile ilgili hakları yeniden düzenlemek gerekir ve yasal yaşa ulaştıktan sonra faydalanılması mümkün olan emeklilik hakları dışında Fransa'daki herhangi bir haktan faydalanmak artık söz konusu değildir, buna sağlık güvencesi de dâhildir.

Bu dönüşlerin sayısından daha çok nedenleri üzerine durmak gerekir. Kuşkusuz, temel motivasyon, ekonomik niteliktedir ama çoğu daha bütünsel düşünür ve kendi göçü ile ilgili bir bilanço yapar. Bu, on, on beş yıldır Fransa'da olan ailenin, kendi geleceğini sorguladığı bir andır. Entegrasyon ile ilgili daha önce bahsettiğimiz gözlemleri destekler nitelikteki, göçmenler tarafından dile getirilen bazı gerekçelere şöyle bir bakalım. 1980'lerin başında geri dönen bir adam şöyle anlatır: "Ben giderken bütün işçiler, onları da benim gibi özgürleştirsın diye Tanrıya dua etmek için balkona çıktılar. Aslında, Fransız devleti, tüm işçileri geri dönmeye zorlasaydı hepsi büyük bir mutlulukla dönerdi..."⁴ Bazıları üzgün olduğunu ifade etse de, çoğunluk, çocukları "korunmuş" vaziyette Türkiye'ye dönmüş olmaktan mutludur. Kızı için ve okulda "kötü kişilerle karşılaşma" olasılığından çok endişeli olduğunu dile getiren başka bir işçi ise şöyle der: "Aslında, kızını senden ayırmaya, ona orada vatandaşlık vermeye çalışıyorlar. Bunu uygun görmediğim için, ayrıldım [...] Esasında, çok başarılıydı, takdirler, teşekkürler aldı. Şimdi, evlendi ve çocukları var. Kızlarımdan diğer ikisini İmam Hatip Lisesine gönderdim..."

Tanıkların anlattıklarından, geri dönüş projelerine yön veren motivasyonlar arasında çocuklara ve onların geleceklerine ne kadar önem verildiği görülür. Fransız eğitim sisteminin iyi olduğu değerlendirilir ama aynı zamanda çok fazla "entegras-

⁴ Establet Roger, *Comment peut-on être français?: 90 ouvriers turcs racontent*, Éditions Fayard, 1997. Bu eser, 1994 yılında Provence Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde yürütülen ortak bir çalışmanın ürünüdür. Bu alıntının ardından gelenler de bu eserden alınmıştır.

yoncu” ve dolayısıyla da tehlikeli görülür. Bir adam açıkça şöyle der: “Öyle görünüyor ki çocuklara dinimize aykırı şeyler öğretiyorlar. Bir gün oğlum bana şöyle dedi: ‘Baba, Allah yok. Olsaydı görürdük.’ Bunu ona söyleyen öğretmeniydi. Çocukların beyinlerini yıkayacaklarını anladım. Burada kalsalardı, Hıristiyan bile olabilirlerdi. Değil mi?” Burada soru sorulan sadece aile reisleridir, oysa ailenin diğer fertlerinin sözü kimi zaman tamamen tersi unsurlar içerebilir. Her ne kadar kadınların hisleri, kocalarınıninkiyle benzerlikler taşıyabilse de, aynı şey çocuklar için geçerli olmayabilir. Küçük çocuklar, dönüşte Türk ilkokullarına oldukça kolay entegre olurlar; ergenler, tam tersine, üzgündürler ve Fransa’daki yaşamlarını özlemle ararlar. 1990’lı yıllarda Fransız televizyonunda yayımlanan bir röportajda, ailesi ile birlikte Batı Trakya’dan Çorlu’ya dönen genç bir kızın iç burkan tanıklığı buna örnek verilebilir; hıçkırığa hıçkırığa ağlayan kız, ona soru soran gazeteciye cevap verir: “Senin ülken hangisi Nalan? Fransa, benim ülkem Fransa...”

Bazı kadınlar, çocuklarının yaşadığı yıkımın farkına varmıştır, tıpkı şunları söyleyen anne gibi: “Döndükten sonra mutsuz olduklarını yazdıkları günlüklerini buldum, ağladım.”⁵ Geri dönmüş 15 yaşındaki başka bir genç kız içini döker: “Rüyamda sadece Fransa’yı görüyorum. Bazen bunun sadece bir rüya olduğunu anlayıp ağlayarak uyanıyorum. Gelmek istemiyordum, ben kurban seçildim, Fransa’da kalan erkek kardeşlerim şanslılar.” Ama yetişkinlerin de pişmanlıkları olsa da, bunların sonu bir yere varmaz ve geriye doğru bir adım artık mümkün değildir. Tuhaf bir biçimde, Fransız toplumuyla ilgili, Fransa’dayken kuşkusuz dile getirilmeyen övgü dolu sözleri duymak müm-

⁵ *Mémoires de France ou paroles de familles turques rentrées au pays*, içinden parçalar; Gaye Petek’in anketleri ve metinleri; İlknur Doğrar’ın foto röportajı, Éditions Elele — Migrations et Cultures de Turquie, 2001. Bu söyleşiler, 1999 ile 2000 yılları arasında Türkiye’nin 5 bölgesi ve 10 beldesinde, 20 aile ile gerçekleştirilmiş ve bir sunumun konusu olmuştur. İkinci alıntı da bu sunumdan yapılmıştır.

kündür, tıpkı bir adamın, Türkiye'ye döndükten birkaç yıl sonra söylediği şu sözler gibi: “[Fransızlar], bize saygı gösterdiler, yardım ettiler, dışlanmadık, göçmenlere haklarını verdiler [...] Orada korkmuyordum; burada, kallesliklerden hep korkuyorum, insanı eziyorlar burada. Her şey Türkiye’de olduğundan daha iyi, yalancılık yok, dürüstlük var [...] Hakkını yemiyorlar, adalet var [...] bir kuralı ihlal eden, bir yükümlülüğü yerine getirmeyen birini gördüğümde, artık dayanamıyorum, bu beni isyan ettiriyor, işte sanırım bu benim Fransız kültürüm.”

Döndükten sonra ekonomik anlamda başarılı olanlar, genelde, geri dönüş için yapılan para yardımının arttırmaya olanak verdiği arazilere ve mallara sahip olanlardır. Tersine, Türkiye’de hiçbir şeyi olmayan ve ceplerinde sadece o bir milyon Frank ile geri dönenler, hayal kırıklıklarını ve üzüntülerini ifade ederler çünkü genelde gittikleri zamandan daha yoksul hale gelmişlerdir. Neredeyse hepsi, hoş karşılanmadıklarını, döndükleri için ayıplananlar bile olduğunu hattâ onlara “deliymiş” gibi davranıldığını söylüyorlar.

Değişmeme sözü vererek giderler, yıllar boyunca bir topluluk kozasında kendilerini korumaya alırlar ve döndüklerinde, yakınları onlara, “*Alaman*”⁶ demeye ve dalga geçmeye devam ederek, onlara Avrupalılara neden daha çok benzemediklerini sorarlar.

⁶ Ülkeye tatil için ve kesin olarak dönen Türklerle, yaşadıkları Avrupa ülkesi hangisi olursa olsun, *Alaman* veya *Alamancı* denilerek sık sık alay edilir.

DERNEKLERİN YÜKSELİŞİ

1981 yılında, 1901 tarihli yasanın¹ yıldönümünde gerçekleştirilen bir yasa değişikliği, yabancıların Fransa'da dernek kurmalarına ve yönetmelerine izin verir. Türkiye kökenliler, farklı ortak çıkarlar etrafında örgütlenmeye olanak sağlayan bu yeni imkânı hemen fark ederler. En yaygın örgütlenme ilk başta, insanların sosyalleştiği ve dinî pratiklerini yerine getirdiği yerler olan işçi dernekleri biçiminde gerçekleşir. Başlangıçtaki bu alçakgönüllü yapılanma, köken ülkede kimisi yasaklı kimisi de gözetim altında olan ama Avrupa'da yayılmak için elverişli bir alan bulan dinî ve siyasi hareketlerin iştahını kabartacak ve onlar tarafından aşama aşama ele geçirilecektir.

¹ 1901 yasası, hukuki olarak sivil toplum (kültür, toplum, eğitim vb. ile ilgili) kuruluşlarıyla ilgilidir. Bu kuruluşlar kamu yardımı alabilirler. Yabancıların, 1981'e kadar, bu yasa düzenlenene kuruluşlar teşkil etme hakkı yoktu ve zorunlu olarak, Fransız vatandaşlarından oluşan bir "yönetime" sahip olmaları gerekiyordu. Laiklik ile ilgili, 1905 tarihli başka bir yasa, dinî amaçlı kuruluşları kapsar. Bu kuruluşlar, kamudan mali yardım alamazlar çünkü "Cumhuriyet bütün dinî inançları tanır ama hiçbirini finanse etmez." Ancak bu yasa devlete derneğin mali bilançolarını kontrol etme hakkını tanır.

Aynı dönemde, sığınma talep edenlerin ve siyasi sığınmacıların gelişi; siyasileşen ve göçmen işçilerin haklarının savunulması ve kültürel özgümlüklerinin tanınması mücadelesine girişen bir dernekleşme hareketinin ortaya çıkmasına imkân verir: Türkiye'de, Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgelerde çatışmaların olduğu, Alevi topluluklara karşı şiddet uygulandığı ve Hristiyan toplulukların (özellikle Süryani-Keldanilerin) marjinalleştiği bir dönemdir. 1980-1990'lı yıllarda ortaya çıkan bu farklı eğilimler, Türkiye'den göç eden topluluklar arasında, farklılıkların ve kimi zaman da kültürel ve dinî ayrışmaların daha çok dile getirilmesine yol açar. Siyasi mensubiyeti bulunan veya dinî-etnik azınlık (Kürtler, Aleviler, Süryaniler...) olan bu sığınmacılar ile Türk Devleti arasında, sığınmacıların hak mücadelelerini besleyen ve siyasi çatışmaların Avrupa'ya taşınması sorununa yol açan bir uyumsuzluk vardır.

Yerel Derneklerden Uluslararası Ağlara

İşçi Derneklerinin Yükselişi

Türk göçmenler, yerleştikleri bölgelerde işçi dernekleri kurarlar. Başlangıçta bu dernekler, kendiliğinden gelişen bir kolektif projeye dayanır: işçiler, sohbet etmek ve vakit geçirmek için bir yere sahip olmayı isterler. Söz konusu olan, sosyolog Maurice Halbwachs'ın ifadesiyle "eski dengeyi yeni koşullarda bulmak" için, eski sosyalleşme biçimlerini göç bağlamında yeniden üretmek ve bu bağlama uygun hale getirmektir. Böylece dernekler, Cuma günleri namaz mekânına dönüşür. Bu dinî ritüel, resmî bir imam gibi olmasa da Kuran kursuna gitmiş bir dernek üyesi tarafından yönetilir. Kendiliğinden örgütlenen bu yapılar, üyeler tarafından finanse edilir: aileler aidat öder veya belirli bir amaca yönelik para yardımı (bazen, bir cami yaptırmak söz konusu olduğunda bu yardımlar çok yüksektir) yaparlar. Türkiye uyruklulara özgü bu dernekleşme biçimi, Fransa'da 1980 ve 1990'lı yıllarda egemen olur.

Bu işçi dernekleri, yerine ve bağlamına göre değişen hızlarda aşama aşama, bir yanda Türk Devletinin, diğer yanda da uluslararası siyasi ve dinî ağların etki alanına girerler. Türkiye, 1984 yılında, uyruklarının Avrupa'daki dinî ibadetlerini organize etmekle görevli Diyanet İşleri Türk İslâm Birliği'nin (DİTİB) Fransa şubesini kurar. Dernekler, bu kuruluştan, kendilerine Türkiye'den (Fransa İçişleri Bakanlığı'nın, Katoliklikten başka bir dine mensup her göçmen topluluk için belirlediği kontenjana göre) imam göndermesini isterler. Türk Devletinin memurları olan bu imamlar, dernekler tarafından, dinî pratiklerin en titiz biçimde yerine getirilmesinin ve vaazların Türkçe (Arapça değil) olmasının teminatları olarak görülürler. Bünyelerinde bir imam görevlendirilebilmesi için, derneklerin, Türk otoritelere, imamı barındırma ve ibadet için bir salon ayırma kapasitelerinin olduğunu kanıtlamaları gerekir. Bu durumda, üyelerinin aidatlarıyla uygun mekânlar veya araziler elde etmek için belediyelere veya özel mülk sahiplerine başvururlar. Bunlar, Türkiye'nin Fransa elçiliğinde bir ataşe tarafından temsil edilen *Diyanet* idaresi taşınmazına bağlı olarak kaydedilirler.

Bazı belediyeler, Türk işçilerin, "[memleketlerinin ismi] kültür merkezi" adını verecekleri dernek binalarını inşa etmeleri için kullanılmayan belediye arazilerini almalarını kolaylaştırır. Çoğu zaman şehirlerin çevresine konumlanmış, genelde gösterişsiz ve ölçülü olan bu ibadet yerleri, geniş bir yelpazeden dinî eğilimleri içinde barındırır. Bazı dernekler, belediye hizmetleri ile bağ kurmayı başarır ve festival gösterilerinin organizasyonuna katkıda bulunurlar. Ama çoğu zaman, yerel seçilmişler ile alışveriş çok ileriye gitmez ve dönemsel etkileşimlerle yetinilir.

DİTİB'e bağlı oluşumlar haline gelen bu dernekler esas olarak erkeklerin sosyalleştiği yerlerdir. Erkekler bu mekânlarda ibadet vesilesiyle, ama aynı zamanda çay, sigara içip, kâğıt oyunu veya okey oynayarak iletişim kurmak için de biraraya gelirler. Bazen de, bulundukları yerdeki Türk delikanlılar bira-

raya getirilerek bir futbol takımı oluşturulur. Buralar, dışarıdan bir konuşmacının bir bilgilendirme toplantısı için geldiği zamanlar dışında kadınlara açık değildir. Böyle zamanlarda, dernek, kadınların kullanımına tahsis edilir, erkekler olmaz veya ayrı bir alanda bulunurlar.

DİTİB'e bağlı bu dernekler, inşa edildikleri yerde yaşayanlar tarafından "Türk camii" olarak adlandırılırlar ve bu mekânlar, kültürlerarası değiş tokuşu destekleyen yerler değildir. Hâlâ tam gelişmemiş bu yapılara daha çok özen gösterilseydi, yerel dokuya daha iyi entegre olmuş ortak bir alan oluşturmaya doğru evrilebilirlerdi. Oysa bu yapılarla ilgilenilmemesi ve Türk yetkililerin özellikle Fransızca bilmedikleri için sosyal ilişkilerdeki eksikliği; Türkiye kökenli göçmenleri ve çocuklarını biraraya getirmek ve onlar üzerinde bir nüfuz elde etmek için bu durumu bir fırsat olarak gören siyasi ve dinî ağların iştahını kabartan bir boşluk yaratmıştır.

1990'lı yıllardan (özellikle de ikinci yarısından) itibaren bu dernekler, Türkiye'de var olan bazı siyasi partilere (özellikle de milliyetçi parti ve İslâmcı parti) ve o dönem Türkiye'si'nde marjinalleşmiş hattâ yasaklanmış yardımlaşma ağlarına katılmaya başlarlar. Sadece birkaç izole kalmış dernek (Türkiye uyrukluların ilk geldiklerinde orman işlerinde istihdam edildikleri Auvergne veya Limousin gibi bazı yerlerde), bu ele geçirilme sürecinin dışında kalır ve apolitik buluşma yerleri olarak kalıp yerel faaliyetlerini sürdürürler.

Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) Etkisi

Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), Avrupa'da, ilki 1978 yılında Frankfurt'ta açılan, *ülkü ocakları* benzeri dernek yapıları kurarak yayılır.

Türkiye'de 1980 darbesinden sonra hırpalanan bu hareket, o dönem Avrupa'ya iyice yerleşir. Başlangıçta aşırı laik bir milliyetçiliği savunan MHP, mümin seçmenden oy alabilmek için

Sünni muhafazakârlara yakınlaşır: bu yakınlaşma, “Türklük bedenimiz, İslâmiyet ruhumuz” ve “ruhsuz beden ceset olur” gibi pek çok sloganda kendini gösterir. Böylece pek çok “ülkü ocağı”, daha önce var olan dernek ve cemiyet camilerine eklenir. Bu partinin, Türk Devletinin ve silahlı kuvvetlerinin saygınlığına çok önem veren mensupları, Ermeniler ile Kürt veya Alevi azınlıkların tüm hak iddialarına şiddetle karşı çıkarlar.²

MHP, diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Fransa’da da “Türk Federasyonu” adı altında örgütlenir. Fransa’da bu yapılar, 1901 yasasında belirtilen derneklerdendir (sivil toplum dernekleri). Hiç kamu yardımı almamışlardır.

Türk-İslâmcı Hareketlerin Etkisi

MHP dışında, iki Türk dinî hareket, Süleymancı ve Milli Görüşçü hareketler, bünyesine, belirli bir sayıda yerel işçi cemiyeti katar ve göçmenlerin bulundukları ülkelerdeki yaşamlarını biçimlendirmeye çalışır. Almanya’ya 1970’li yıllarda giren bu dinî hareketler, Fransa’da özellikle 1990’lı yıllardan itibaren etkili olmaya başlar.

Süleymancılık,³ MHP gibi Türk milliyetçisi aşırı sağcı partilerle, içinde bulunulan döneme göre değişen oranlarda benimsenen ve yoğunlaşan bir yakınlık sergiler. Almanya’da “Türk-İslâm Kültür Merkezleri” adı verilen dernekler açar. Bu isim, Fransa’da da kullanılır ama genelde “Türk Kültür Mer-

² 2021 başlarında Fransız Cumhurbaşkanı Macron ve İçişleri bakanı Darmanin Ermenilere sataşan Ülkü Ocaklı bir grubu kınadıktan sonra, örgütü hukuki mercilerin izniyle fes etti. Ancak Ülkü Ocakları dernek olarak kurumsallaşmış değil. Türk Federasyonu 1901’deki yasayla kurulmuş bir dernektir.

³ Hanefi mezhebinden gelenekçi sünni İslâm üzerine kurulu bu hareket, iki savaş arası dönemde Türkiye’de ortaya çıkar. Kurucusu, Nakşibendi tarikatı şeyhi Süleyman Hilmi Tunahan, Batı esinli Kemalist reformlara şiddetli bir biçimde muhalefet eder.

kezi" olarak kısaltılır; bu, İslâm'a referansı gizlemeye olanak sağlar. Bu tip ilk merkez 1979'da Metz'de, ardından 1980'li yılların başında Aulnay-sous-Bois'da ve Paris'te Ménilmontant semtinde açılır. Bu merkezlerden Strasbourg, Nancy, Lyon ve Nantes'ta da kurulur. Hareket, Paris Türk İslâm Kültür Merkezi'ni, 1993 yılında 500 metrekaresi camiye ayrılacak 2200 metrekarelik bir arazi üzerindeki artık kullanılmayan büyük bir parfüm fabrikasında kurarak Île-de-France'taki önemli etkinliklerini Paris banliyösüne yakın Pantin'e kaydırır. Gelişimini, üye aidatlarından ve bağışlardan sağlayan Süleymancılık, Avrupa'da veya Türkiye'de bir siyasi sistem reformundan daha çok, yaşam biçimlerinde bir dönüşüm gerçekleştirmenin peşindedir.

Milli Görüş Hareketi ise, toplumu dönüştürmek için Devletin zirvesine ulaşma arzusundadır. Türkiye'deki, Necmettin Erbakan tarafından kurulan, Müslüman Kardeşlere ve Pan-İslâmcı ideolojilere yakın İslâmcı partinin uzantısıdır.⁴ Türkiye'de 1971 darbesinin ardından bu İslâmcı partinin yasaklanmasından sonra bir süre Almanya'da kalan Erbakan ve yakınları, orada kök salmak için elverişli bir alan bulmuşlardır. Batı Almanya (özellikle de Köln), bu hareketin Avrupa'daki örgütsel ve ideolojik üssü olacaktır.⁵ Fransa'da Milli Görüş Hareketi, 1980'li yıllarda kendini gösterecek ve hızlı bir biçimde, sıkı bir rekabet içinde olduğu Süleymancı ağın yerini alacaktır.

⁴ Bu parti, maruz kaldığı her yasaklamadan sonra isim değiştirmek zorunda kalmıştır: Milli Nizam Partisi, Milli Selamet Partisi, sonra da bugün iktidarda olan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin içinden çıktığı Refah Partisi.

⁵ Bu, diğer Türk dernek ağları için de geçerlidir: Türk göçmenlerin bu endüstri bölgesindeki nüfusunun yoğun olması bir yana, bu durum, Batı Alman kamu otoritelerinin, muhatap alınabilecek göçmen dernekleri kurulmasını teşvik etmesinin de bir sonucudur. Almanya'da yabancılar, 1964'ten beri, yani Fransa'dan yaklaşık 15 yıldan daha fazla bir süre önce dernek kurma hakkına sahiptirler.

Bu hareketin, 1990'lı yıllarda Fransa'da biraraya getirdiği otuz kadar dernek, yılda bir kere Köln'de biraraya gelen Avrupa ağının bir parçasıdır.

Milli Görüş gibi Süleymancılar da, göçmen topluluklara hamilik yapan ve maddi manevi destek veren yapılar barındırır. Faaliyetlerinin önemli bir kısmı, çocukların eğitimi ile ilgilidir. Din dersleri, 12 ile 16 yaş arasındaki oğlanlara yöneliktir ve bunlara ek olarak, Türkçe ve Osmanlı geçmişini öven tarih dersleri de vardır. Nantes, Paris ve hattâ Nancy'de yatılı okullar kurulur ve tatil kampları organize edilir. Bu eğitim hizmetinin dışında, dernekler, dinî nikâh, hac ziyareti veya ölenleri Türkiye'ye götürme işlerini üstlenirler. Bunlara, "hayata dair öğütler" vermek, parasal veya maddi yardım yapmak gibi çeşitli sosyal ve psikolojik destekler de eklenir. Bu dinî derneklere, özellikle Cuma günleri olmak üzere tabii ki ibadet etmek ve kurslara katılmak için de gidilir. Ama aynı zamanda düşük ücrete helal yemek yemek, bilgi alışverişinde bulunmak, hukuki ve idari tavsiyeler almak, bir iş veya kalacak bir yer bulmak, resmî mektup yazdırmak veya tercüme ettirmek, hattâ mali bir yardım veya bir öğrenim bursu istemek amacıyla da gidilir. Bu dernekler, bir aidat karşılığında, "İslâmi bir dayanışma" anlayışı üzerine kurulu sosyal bir refakat hizmeti sunarlar.

Kamuoyu önünde pek görünmemeye ve dikkat çekmemeye çalışan Süleymancı hareketin aksine Milli Görüş, Avrupa'da, kamuoyunu ilgilendiren ve siyaset içerikli tartışmalara açıkça müdahil olur. Türkiye'de İslâmcı parti tarafından hazırlanan yazılı ve görsel materyaller, derneklerde ve 1995 yılından itibaren de Batı Avrupa'ya Türkiye'den yayın yapan bir televizyon kanalında (Kanal 7) gösterilir. Türkiye'de seçim zamanlarında, Milli Görüş hareketi, para yardımı ve oy toplamak için Avrupa'dan Türkiye'ye seçmen seyahati organize ederek İslâmcı partiye destek verir. Hareketin öncülerinden, Köln'e yerleşmiş eski bir DİTİB memuru olan, 1991 yılında kendini Avrupa'nın *Şeyhülislam'*ı (Osmanlı İmparatorluğu'nda en yüksek dinî oto-

rite) ilân etmiş Ali Yüksel gibi kimi Milli Görüş temsilcileri, bazı tartışmalara katılmak için düzenli olarak Almanya'dan veya Türkiye'den Fransa'ya gelirler.

Bu İslâmcı hareketler, tehlikeli olarak sunulan toplumda bir dayanak ve referans noktası işlevi görürler. Söylemleri, "biz, Müslüman ve Türkler" ile "ötekiler, Müslüman olmayan Fransızlar" ayırımı üzerine kurulur. Amaç, "iyi bir İslâm kültürü" kazanarak "Batı tarafından asimile edilmeye ve kültürlenmeye" karşı açık açık mücadele etmektir. Süleymancı hareket, Türk göçmenleri Fransız vatandaşlığı almaya teşvik etse de, söz konusu olan, her şeyden önce, gündelik yaşamı kolaylaştırmaya ve oy verme hakkı elde etmeye yönelik pragmatik bir amaçtır. Bu hareketlerin yükselişinin ve yerel dernekler üzerindeki etkisinin, göçmen ailelerin pratikleri, çocukların eğitimi ama aynı zamanda daha fazla gözetim altında tutulan ve daha fazla eve hapsedilen kadınların gündelik yaşamı üzerinde yansımaları olur (bkz. "*Fransız*" olmak veya olmamak).

Fransız basını, belirli bir saflıkla, bunu, âdeta, entegrasyon için faydalı toplumsal bir etkinlik (eğitime destek, tatil kampları) olarak görür. *L'Est républicain* gazetesi, 11 Ağustos 1990'da "Atatürk'ün mirasçılarının yaz sınıfları" hakkında şöyle yazar:

"Küçük Asya'dan göç eden ailelerden doksan çocuk, Nancy civarında, 'Fransızlar gibi bir duruşa sahip olmayı' öğreniyorlar [...]. Büyük bir bölümü, 12.000 Türk'ün yaşadığı Lorraine bölgesinden olan, çoğu 10 ile 15 yaş arasındaki çocuklar, Bordeaux, Paris, Annecey, Oyonax, Strasbourg'da yaşayan ailelerinin bağrından kopup Nancy Türk Kültür Merkezi'nin inisiyatifleriyle verilen kursları takip etmek için gelmişler. [...]. [İmam], İslâm eğitimi veriyor çünkü 'din iyiyi ve kötüyü açıklar'. Bu fikrin altında, bazıları suç işlemenin eşliğinde olan 'ele avuca sığmaz çocukların' yararına olacak önleyici bir çalışma yapma kaygısı yatıyor."

Fransız kamu otoriteleri ise kararsızlık içindedir. "Üst düzeydekiler" "hassas" semtlerdeki gençleri sahiplenmek ve kolla-

mak için harcanan çabalara iyi gözle baksalar da, onların sahadaki temsilcileri rahatsızlıklarını gizlemez: gençleri, yürüttükleri faaliyetlere katma kriterleri, Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın kriterlerine uygun olsa da, bu oluşumların şeffaf olmaması çoğunu endişelendirir. Yerel düzeyde ise, çoğu belediye, olup bitenin gerçekten farkında değildir; bu derneklerin kurucuları tarafından ifade edilen "toplanmak ve kültürel etkinlikler yapmak için bir yer ihtiyacı" söylemine inanırlar.

Kimi zaman bu dernekler, İslâm'ın, kamu otoriteleri tarafından tanınmasını talep etmek için Mağripli derneklerle birleşirler (zira kamu otoritelerinin, Konkordato⁶ rejiminin uygulandığı Alsace ve Moselle dışında, laiklik ilkesi gereği dinî faaliyetlere müdahale etme olanağı yoktur ve mali yardım yapamazlar).⁷ Dinin kamusal alandaki yeri ile ilgili gerilimler ortaya çıkar ve 1980'li yılların sonunda, cami inşa edebilmek ve okulda başörtüsü takmayı savunmak için kampanyalar başlatılır. 1988 yılında, İçişleri Bakanı Pierre Joxe'un inisiyatifiyle, içerisinde Türk İslâmı'nın temsil edildiği Fransa İslâmı üzerine bir fikir konseyi kurulur. Müslüman derneklerin içten bir biçimde benimsemediği bu oluşum, bir "konsüler İslâm" karşısında bir "Fransa İslâmı" örgütlemeye yönelik bir dizi girişimin

⁶ Konkordato, din ile devlet işlerini birbirinden ayıran, 1905 tarihli laiklik yasasına kadar yüzyılı aşkın bir süre boyunca Kilise ile Fransız devleti arasındaki ilişkileri belirleyen yasal düzenlemedir. Bu düzenlemeye göre din bir kamu hizmetidir. 1905 yasasından sonra din kamu hizmeti olmaktan çıkarılmıştır. Ancak özel statüleri gereği Alsace ve Moselle'de Konkordato rejimi hâlâ varlığını sürdürmektedir.

⁷ Mart 2021'de bu konuyla ilgili ciddi bir tartışma Fransa'yı çalkalamıştır. Milli Görüş Derneği 2017'de başlattığı Eyüp Sultan Camii inşaatı için belediyeden yardım istemişti. Mart 2021'de belediye meclisi 2.56 milyon avroluk yani bütçenin yüzde 10'unu üstlenmeyi kabul etmişti. İçişleri Bakanlığı bu kurumun "İslâm prensipleri sözleşmesini" imzalamadığı için Strasbourg Yeşillerin belediye reisini suçladı ve polemik medyada geniş bir yankı buldu. Nisan 2021'de Milli Görüş isteğini kendisi geri çekti.

ilkidir. Sonraki on yıllık süreçte, 1993 yılında Fransa Müslümanları Temsil Konseyi,⁸ ardından da o dönem İçişleri Bakanı olan Nicolas Sarkozy'nin inisiyatifiyle Fransa İslâm Konseyi'nin (CFCM⁹) kurulmasıyla birlikte bu girişimler çoğalır. Bu oluşumların başında, Mağrip İslâmı'nın temsilcileri bulunur; bir Türk İslâmı temsilcisi olan ve Erdoğan'a ve onun partisine yakın Ahmet Oğraş'ın CFCM'nin başına geçmesi için Temmuz 2017'yi beklemek gerekir. Ahmet Oğraş,¹⁰ 2019 yazına kadar bu görevde kalır.

1984 yılında Cemaleddin Kaplan'ın (1926-1995) Milli Görüş'ten ayrılarak kurduğu Anadolu İslâm Federasyonu (AİFD) gibi (bu örgüt 12 Aralık 2001'den beri Almanya'da yasaklanmıştır) radikal Türk İslâmcı hareketleri de vardır, ama azınlıktadırlar. Bu federasyonun, özellikle Colmar, Rennes, Lyon bölgesi ve Paris 11. bölgede olmak üzere tüm Fransa'da bağlantıları vardır. AİFD, insanlara, özellikle, Avrupa'ya Eutelsat üzerinden yayın yapan Hakk-TV ("la télévision divine") kanalı aracılığıyla ulaşır.

Başka bir hareket, tam tersine, ılımlı olmayı ve "kültürlere-rası" diyalogu salık verir: özel eğitim kurumları açmak konusunda daha az elverişli olması nedeniyle Fransa'ya, diğer Avrupa ülkelerine (Almanya, Büyük Britanya, Belçika...) olduğundan daha geç yerleşen Fetullah Gülen hareketi veya hareketin kendi tabiriyle *Hizmet* hareketi, 1990'lı yıllardan itibaren ve özellikle de 2000'li yıllarda daha ziyade eğitim sektöründe ve

⁸ Conseil représentatif des musulmans de France.

⁹ Conseil français du culte musulman.

¹⁰ Loir-et-Cher bölgesindeki Vendôme'da orta sınıf bir ailede dünyaya gelir. Paris 10. bölgede bir seyahat ajansı kurar turizm sektöründe başarı kazanır. R. T. Erdoğan'ın partisi ile ilişkili Avrupa Türk Demokratlar birliğinin kurucu üyesi olur; *Diyanete* ve Fransa İslâm Konseyi'ne (CFCM) bağlı Fransa Türk Müslümanları Koordinasyon Komitesi (CCMTF), başkanlığını yürütür ve 2013'ten itibaren, Fas asıllı Fransız Anouar Kbibech'in yerine CFCM'nin başına geçer.

iş dünyasında etkindir. Yayılma, bir tanesi Strasbourg'un kuzeyindeki Schiltigheim'de açılan, eğitim desteği verecek gösterişsiz mekânlarla başlar. Hareket, iki iletişim yapısı kurar: bir yanda 2005 yılında, Fransızca bir basın organı olan *Zaman France* (vaize bağlı olan grubun Fransa şubesi), diğer yanda ise fikir teatisi "platformları". Başlangıçta aylık, daha sonra 2008 yılından itibaren haftalık basılan *Zaman France*, belirli bir konu üzerine odaklanmaz. 2016 yılındaki darbe girişimi sonrasında kapatılana kadar, hızlı bir biçimde 10.000'den fazla aboneye ulaşır (bkz. *AKP'nin Renklerinde Bir "Diaspora"?*, s. 167). "Platformlar" ise, düşünce, tartışma ve sosyal eylem merkezleri olacak biçimde tasarlanan, kâr amacı gütmeyen oluşumlardır. Türkiye Abant Platformu'nun (2016'da kapatıldı) benzeri olan "Paris Platformu", 2005 yılında Pantin'de kurulur. Bu platform, zaman zaman her kesimden önemli Fransız entelektüelleri ve politikacıları biraraya getirmeyi başaran bir buluşma yeridir. Yaptıkları etkinliklerinin sosyal ve ekümenik boyutunu göz önünde bulunduran bu platformlar, seçilmiş belediye meclisi üyeleri ile ortaklaşa "Birlikte Yaşam Yemekleri" gibi yerel organizasyonlar da yaparlar.

Gülenci iş adamları; "Fransız-Türk dostluk grupları" ve 2006'dan beri Grand Est bölgesinden şirket yöneticilerini biraraya getiren "Fransa İşadamı ve Girişimcileri (FEDIF¹¹)" gibi federasyonlar biçiminde örgütlenirler. Kimi zaman Türk öğrencilerinin Fransa'da eğitim görmelerine yardım amaçlı burslar sağlarlar. Bu öğrenciler, hareket tarafından kiralanan daireleri (ışık evleri¹²) paylaşırlar. 2010'lu yıllardaki "Fransız-Türk kültür festivali" gibi etkinlikler de hareket tarafından mali açıdan desteklenir.

¹¹ Fédération des entrepreneurs et dirigeants de France.

¹² Bu adlandırma, Gülenci hareketin Nurcu hareketi ile bağına bir göndermedir.

Sol Siyaset ve Laik Dernekler

Sığınma İsteyenlerin Artışı ve Etkisi

Fransa, 20. yüzyılın ikinci yarısında çok sayıda siyasi muhalif kabul eder. 1980'li yılların başında, Fransa ve İsviçre; sığınmacı kabul eden başlıca ülkelerdir, bunların ardından Almanya ve İngiltere gelir. Sığınmacılara yardım dernekleri, 1970'li yıllarda öne çıkmaya başlar: 1973 yılında Şilili sığınmacıların gelişiyi birlikte barınma merkezleri kurulur ve 1975 yılında Kamboçyalı, Laoslu ve Vietnamlı sığınmacılar ile ilgili atılan idari adımlar daha sistematiktir. Ama 1970'li yılların ikinci yarısında Raymond Barre hükümeti döneminde, sığınmacı politikası sertleşir. 1980'li yıllara doğru, Paris'te büyük bir kâğıtsız/kaçak Türk göçmen hareketliliği gerçekleşir; bu göçmenler arasında, politize olmuş gençler ve kaçak ekonomik göçmenler de bulunur.

* * *

Sentier'deki Kaçak Türk İşçilerin Eylemi (1979-1980)¹³

1979 sonbaharında, Marksist-Leninist *Dev(rimci)-Yol* hareketinin bir parçası olan ve Türkiye'deki siyasi zulümden kaçan aşırı solcu genç üyeler, Paris'te hazır giyim sektöründe, çoğunluğu Türk olan kaçak işçilerle ilgili büyük bir eylem örgütlerler. Yönetmen Michel Honorin'den, Sentier'deki tekstil atölyeleri ile ilgili bir belgesel çekmesini isterler ve belgeseli basında görünür kılmak için bir açlık grevi örgütlemeyi planlarlar. CGT sendikasının doğrudan desteğini alamadıkları için, yüzlerini, işleyiş biçimi ile ilgili çekinceleri olsa da açlık grevini (bu, benzer nedenlerle Fransa'da 1970'li yıllarda kullanılmış bir yöntemdir)

¹³ Bkz. Mireille Galano et Alexis Spire, "French confection': le Sentier (1980)", *Plein droit*, cilt 4, 55, 2002, s. 31-36.

destekleyen CFTD¹⁴ sendikasına dönerler. “Fransız Hazır Giyimi veya Yeni Bir Modern Kölelik Biçimi” (French confection ou une nouvelle forme d’esclavage moderne) belgeseli, 8 Şubat 1980’de saat 20.30’da FR3 kanalında yayımlanır ve üç gün sonra kaçak 17 Türk işçi (biri kadın) “Oturum izni, çalışma izni” sloganıyla açlık grevine başlar. 1980 yılının Şubat ayında, CFDT’nin desteği sayesinde, Bourse du Travail ve Mutualité’de¹⁵ iki miting düzenlenir: bu mitinglerin birinde 1.000 diğerinde ise 3.000 kişi toplanır ve toplananların çoğu göçmen Türk işçilerdir. Türkiye büyükelçiliği temsilcilerinin, CFDT üyelerinin, Giyim Sanayi Birliği (Union des industries de l’habillement) yetkililerinin ve grevcilerin delegelerinin biraraya geldiği bir çalışma grubu oluşturulduktan sonra hükümet, Mart ayında, “Fransızlar ile göçmenler diyalogu haftası” ilân eder. Açlık grevi 5 Mart’ta durdurulur ama hükümetle müzakereler devam eder. Hükümet, üç yıldan beri Fransa’ya yerleşmiş ve “düzgün çalışma koşulları, kalacak yer ve hem yapılan işe hem de yürürlükteki mevzuata uygun ücret garantisi veren” bir işe sahip kişileri düzenli işçi statüsüne geçirmeyi kabul eder. Diğerleri için ise, üç aylık geçici bir oturma izni önerilir. Ulusal Göç Ofisi’nde (ONI) bir düzenli statü verme bürosu açılır ve organizatörler kaçak işçilerden eylemi sürdürmelerini isteseler de, onlar vakit kaybetmeden bu büroya giderler. 1980 Mayıs’ının sonunda 2.991’i Türk, 2.125’i Yugoslav ve 1.181’i Faslı, toplam 9.322 hazır giyim işçisi (ONI’nin rakamları) düzenli işçi statüsü elde eder.

Sayıları çok fazla olmasa da, 1970’li yılların Türk siyasi sığınmacıları, bu türde siyasi mücadeleler ve eylemler gerçekleştirirler. Bu hareketin ardından, bu eylemlerden

¹⁴ Confédération Française Démocratique du Travail/ Fransız Demokratik İş Konfederasyonu.

¹⁵ Maison de la Mutualité Paris 5’te yer alan sendikaların ve bütün sosyal kurumların toplantılar düzenlemek için kiraladıkları bir etkinlik merkezidir.

etkilenen, Türkiye İşçileri Derneği (ATT¹⁶ Paris, bugün ACORT¹⁷) gibi bazı işçi dernekleri kurulur ve kaçak işçilerin düzenli statüye geçmeleri ve sığınmacı hakları için eylemlere girişilir. Aynı dönemde Batı Almanya'da (AFC), gazeteci Günter Wallraff, gizlice aralarına girip iki yıl süresince yürüttüğü bir araştırmayla Türk kaçak göçmen işçilerinin çalışma koşullarını ve bu işçilere yönelik sıradanlaşan ırkçılığı gözler önüne serer: yarım yamalak bir Almanca konuşarak ve kalifiye olmayan bir işçi gibi ne iş olursa kabul ederek kendini göçmen bir Türk olarak gösterir. Kitabı *Tête de Turc*¹⁸ (*Ganz untem*, “en altta”) 1986 yılında Fransa'da yayımlandığında büyük bir ses getirir.

* * *

1970'li yıllardan itibaren, Türkiye'deki siyasi çalkantılar ve baskı, entelektüellerin ve politize olmuş gençlerin ülkeden ayrılmasına yol açar, ama bu gidişler nicelik bakımından sınırlı kalır ve Fransa'ya ekonomik nitelikteki girişleri genelde maskeler. 12 Eylül 1980 darbesi, daha büyük ölçekte bir hareketliliğe yol açar. Bazı askerî cunta muhalifleri, ilk başta Yunanistan, Suriye ve Lübnan'a sığınır; bazıları ise doğrudan doğruya Avrupa'ya geçer. Söz konusu kişiler, işkencenin kol gezdiği Türkiye hâpishanelerinden kaçan entelektüeller, sendikacılar, sol ve aşırı sağ örgüt üyeleri ve hattâ öğrencilerdir.

¹⁶ Association des travailleurs de Turquie.

¹⁷ Assemblée Citoyenne des Originaires de Turquie (Türkiye Kökenli Yurttaşlar Meclisi).

¹⁸ Şamar oğlanı. “Türk Kafası”. Fransızcada bir lakaptır. Birisinin dalga geçme hedefi olmak anlamına gelir. Eskilerde fuarlarda bir topla devrilen sopalardan gelen bir imgedir. Bu sopaların üstündeki kumaş yumakları Osmanlıların sarıklarına benzetildiği için Fransızlar “Türk kafası” lakabını takmışlardır.

* * *

Yılmaz Güney (1937-1984)

1982 Cannes Film festivalinde Yılmaz Güney'in *Yol* filmine verilen (Costa Gavras'ın *Missing* filmiyle birlikte) Altın Palmiye, Türkiye'de iktidarda olan askeri rejimin baskısı karşısında bir yankı uyandırır. Yıllarca parmaklıklar arkasında kaldıktan sonra Güney, 15 Ekim 1981'de kaçak yollarla Marsilya'ya gider. Hapishaneyi ve siyasi baskıyı ele aldığı *Duvar* filmini Fransa'da çeker. Ölmeden bir yıl önce, Türk vatandaşlığından henüz çıkarılmamışken Fransa'da sığınmacı statüsü elde eder. Père-Lachaise'deki cenaze töreni, tutkulu siyasi sloganlar atan çok sayıda Türk ve Kürt sığınmacıyı ve Danielle Mitterand ile o dönem Kültür Bakanı olan Jack Lang gibi Fransız siyasi kişilikleri biraraya getirir.

* * *

O zamana kadar, Türkiye'nin güneydoğusundan Avrupa'ya göç akışı göreceli olarak biraz düşüktür, 1980'li yıllardan itibaren eğilim tersine döner: siyasi veya sendikacı aydınlarla ve siyasi üyelere, Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgelerdeki (özellikle Diyarbakır, Maraş, Tunceli, Elazığ, Malatya) Türk ordusu ile PKK arasındaki çatışmadan kaçan göçmenler eklenir. Sığınmacılar savaşanların şiddetinden (1984 yılından 1999'a yaklaşık 40.000 kişi ölmüş ve sayısız insan hakları ihlali –işkence, saldırı, yargısız infaz– kayda geçmiştir) ve aynı zamanda çatışmanın neden olduğu ekonomik sefaletten (bazı köyler tümüyle yıkılmış, araziler kamulaştırılmış, otlaklar kapatılmış, dolaşım engellenmiştir...) kaçmaya çalışırlar. Neredeyse hiç olmayan ekonomik faaliyet, zaten ülkenin en yoksulları olan bölgelerin durumunu daha da kötüleştirir. Böylece, siyasi eğilimleri nedeniyle tehdit altında olan siyasi göçmenlere, can güvenliği olmadığı için ve ekonomik sefaletten kaçan topluluklar eklenir:

İçinde bulundukları durumdan çıkış yolunu Avrupa'da ararlar ve ekonomik nedenlerle göçe artık müsaade edilmediği için sadece siyasi sığınmacı sıfatıyla kabul edilmeyi umarlar.

Bu sığınmacılara, özellikle farklı mezheplerden (Ortodoks ve Katolik olan Keldaniler, Süryaniler) doğulu Hristiyanlar olmak üzere ülkenin azınlık grupları eklenir. Dinî azınlıklar, Türk Devletinin baskıcı siyasetinin ceremesini bu dönem çerkerler:¹⁹ Eylül 1980'den Kasım 1983'e kadar iktidarda olan askerî cunta, din okullarına vesayetini dayatır (1982) ve sonraki yıl İslâm dinî eğitimini yoğunlaştırır. Ülkenin güneydoğusunda bulunan (özellikle Mardin ve Hakkari'de) Hristiyan azınlıklar için, bunun üzerine bir de silahlı çatışmanın etkileri eklenir. Batı Avrupa, Kuzey Amerika veya Avustralya ülkelerinde sığınma hakkı elde etmeyi denerler. Böylece 1980'li yıllarda, Türkiye'den göç nedenleri arasında, siyasi kriz baskısı öne çıkar.

Türkiye kaynaklı sığınma taleplerinin sayısı hızlıca artar: Fransa'da Sığınmacıları ve Vatansızları Koruma Ofisi (Ofpra²⁰), Türkiye'den gelen 1981'de 1.316, 1982'de 2.016 ve 1984'te 5.000 sığınmacıyı kayda geçirir. Riva Kastoryano tarafından verilen rakamlara²¹ göre toplamda, "1981'den 1985'e sığınma talebinde bulunan 8.332 Türk, Fransa'da sığınmacı statüsü kazanır". Türkiye'nin doğu ve güneydoğusundan Kürt toplulukların Avrupa'ya göç akışı yoğunlaşır. Fransa'da Türkiye'den gelen sığınma talepleri 1984-1987'den (24.210 sığınma talebi)

¹⁹ Daha eski önlemlerin devamı olan bu önlemler, İstanbul ve Ankara'da yaşayan Türkiye'deki Ermenileri, Rumları ve Yahudileri de etkiler. Sessiz sedasız olduğu için rakam vermek kolay olmasa da, kayda değer gidişler olmuştur.

²⁰ Office français de protection des réfugiés et apatrides. Eskiden Dışişleri Bakanlığı, bugünlerde İçişleri'ne bağlı iltica isteklerini inceleyen resmi kurum.

²¹ Kastoryano Riva, "L'immigration turque en France et en Allemagne", *Cahiers d'études sur la Méditerranée orientale et le monde turco-iranien* (Cemoti), 13, 1992.

1987-1993'e (54.278 sığınma talebi) ikiye katlanır. 10 Mayıs 1981'de François Mitterand'ın iktidara gelmesi, cömert bir sığınmacı politikası uygulanacağı umudunu doğurur. Aslında onun himayesiyle, çok sayıda kaçak göçmene düzenli göçmen statüsü kazandırılır ve yabancılara dernek kurma hakkı verilir. Ama 1980'li yıllar boyunca, özellikle de ikinci yarısından itibaren, ret oranı artar ve sığınma başvurusu ile Ofpra'nın karar vermesi arasında geçen süre uzar, öyle ki 1980'lerin sonunda bu süre birkaç yıla çıkar. Bu değişimin iki sonucu olur: bir yanda, belirli bir sayıda Türk belirsizlik içinde ve yasadışı kalmaya devam ederken diğer yanda da taleplerin bir kısmı komşu ülkelere yönlendirilir. Türkiye kökenlilerin sığınma taleplerinin Fransa'nın komşu ülkelerine yönlendirilmesi, Batı Almanya durumunda özellikle belirgindir: 1989'dan 1992'ye kadarki dönemde Türkiye kökenli sığınma taleplerinin, Fransa'da azalırken Batı Almanya'da arttığı görülür. Böylece, 1990'lı yılların başında Almanya, sığınmacı kabulü konusunda, İngiltere, Fransa ve diğer Avrupa ülkelerini geride bırakarak ilk sıraya yerleşir; ardından 1993 yılında daha katı yasalar yapar ve Avrupa uyum politikaları gereği kabul kriterlerini sıkılaştırır.

En ılımlı siyasi sürgünler, genelde, kendileriyle ilgili kovuşturma kararları kaldırıldıktan sonra (özellikle 1987 yılında 1982 anayasasında yapılan değişiklik ve bu anayasanın, eski siyasetçileri her türlü siyasi faaliyetten men eden geçici 4. maddesinin kaldırılmasıyla birlikte) çok geçmeden Türkiye'ye geri dönerler. En politize olanlar (aşırı sol siyasiler veya Kürt özgürlükçüler) Avrupa'da kalırlar çünkü ayrılıkçı oldukları veya Devletin güvenliğine zarar verdikleri için ağır cezalara çarptırılırlar. Sığınma hakkı elde edemeyenler, genelde, durmadan hareket eden bir kaçak göçmen topluluğuna katılarak sınırdışı edilmekten kurtulmaya çalışırlar. Sığınma talepleri reddedilenlerin çoğu Kürttür ve aralarından çok azı Türkiye'ye dönmeyi düşünür: Fransa'daki yaşamlarının belirsizliği ve güvensizliği, geldikleri yerdeki istikrarsızlık ve ağır tehditler göz önünde

bulundurulduğunda, her şeye rağmen, onlar için daha tercih edilebilir bir durumdur.

Laik Dernekler

Türkiye kökenli laik nitelikteki dernekler, Fransa'ya yerleşen Türk aydınların ve Fransız kamu otoritelerinin desteğini alarak 1980'li yılların başından itibaren ortaya çıkmaya başlarlar. Aslında Fransız kamu otoriteleri, ulusal uyumu tehdit edebilecek etnik-dinsel ve "toplulukçu" dayanışma oluşumları ile rekabet edecek semt derneklerini ve laik dernekleri teşvik eder. Fransız hükümetleri, sivil toplum kökenli derneklere, Sosyal Etkinlik Fonları (FAS²²) veya Kent politikaları için ayrılmış fonlar kapsamında mali yardım yapar. Bu derneklerin birbirine oldukça yakın misyonları vardır ancak benimsedikleri yöntemler ve hitap ettikleri kitlelerin büyüklüğü farklıdır. Bir kısmı ortadan kalkmışsa da bazıları bugün hâlâ varlığını sürdürmektedir. Hepsi, Türkiye'den gelen göçmenler ile kamu otoriteleri arasında önemli bir aracılık rolü üstlenmiş ve hâlâ üstlenmektedir.

1981'de, daha sonra Türkiye Yurttaşlar Meclisi'ne (Acort) dönüşen Paris Türkiye İşçileri Derneği kurulur. Başlangıçta aşırı solcu siyasetler tarafından yönetilen bu dernek, kaçak işçileri korumak için mücadele eden bir yapıdır (bkz. Sentier'de kaçak Türk işçilerinin eylemi (1979-1980)). Paris'te veya başka bölgelerde yerel derneklerle işbirliği yapıp kültürel etkinlikler organize etmeye yönelerek eylem yelpazesini genişletir. Böylece, derneğin yönlendirmesiyle bazı gönüllüler, FPP²³ üzerinden iki dilli ortak yayımlanan Gökkuşuğu (*Arc-en-Ciel*) isimli radyo programına hayat verir. Dernek gençlere, kadınlara yönelik etkinlikler yapmak ve hukuki ve sosyal danışmanlık

²² Fonds d'action sociale. Bir devlet kurumudur. Göç ve entegrasyonla ilgili tüm özel veya resmî kurumlardan gelen projelere finansman sağlar. Filmler, kültürel etkinlikler buna dâhildir.

²³ Fréquence Paris plurielle.

hizmeti sağlamak dışında, Paris 10. bölge belediyesinin festival programına da dâhil olur. Yürütülen bu faaliyetlerin en önemlilerinden biri, 2000’li yılların başından itibaren her yıl 10. bölge sinema salonlarında gerçekleşen Türk Filmleri Festivali’dir. Bu festival, hem Türkiye kültürlerinin farklılığını hem de yönetmen sinemasını yansıtan çoğu Fransız sinema salonlarında gösterilmemiş çeşit çeşit filmlerin olduğu bir programa sahiptir.

1984 yılında, Elele Derneği, mümkün olan en geniş Türkçe konuşan kitleyi hedef seçerek sosyal, pedagojik ve kültürel alanda çalışmayı kendine misyon edinir. Yürüttüğü günlük sosyal yardım faaliyeti; çocuklara ve şiddet kurbanı kadınlara yönelik özel bir refakat hizmeti ile birlikte ikiye katlanır. Paris’te yerleşik olan bu dernek, sosyal ve eğitsel aktörlere eğitimler vererek, hakların kullanılması, ama aynı zamanda hakların, yükümlülüklerin ve Fransız değerlerinin ılımlı Müslüman dernekleri ile semt sosyal merkezlerinde öğrenilmesinde etkin rol üstlenerek ülke ölçeğinde de çalışır. Ayrıca, 1990’ların sonunda, ücretli Toplum ve Göç Başkanlığı (DPM²⁴) tarafından ödenen sosyal arabuluculuk mesleğinin teşkil edilmesinde de inisiyatif alır. Dernek mekânlarında, örneğin “La Turquie au fil des pages (Sayfalar Boyu Türkiye)” kitap fuarı gibi veya dışarıda müzeler, sinemalar ve belediyelerle işbirliği yaparak Mulhouse’daki “Je, Turcs, Ils”²⁵ (Ben, Türkler, Onlar) festivali gibi düzenli yapılan kültürel faaliyetler organize edilir. *Elden Ele* bültenini yayımlayan Elele, Türk göçü ile ilgili kolokyum dokümanlarını ve eserleri de basar. Ama Sarkozy hükümeti tarafından Göç ve Entegrasyon Bakanlığı’nın kurulmasıyla birlikte finansal araçlarının son derece zayıflaması nedeniyle sosyal ve kültürel fa-

²⁴ Direction de la Population et des Migrations.

²⁵ Mulhouse’da yerel bir dernek olan Alsace plurielle ile birlikte düzenlenen bu festival üç ay sürmüştür. Dernek, yazar Yaşar Kemal’i getirtmeyi başarmış ve bu vesileyle ortaokul ve lise öğrencileri onun eserleri üzerine çalışmalar yapmışlardır.

aliyetler yürüten pek çok başka dernek gibi kurulduktan yirmi beş yıl sonra 2010 yılında kapılarını kapatmak zorunda kalır.

1980'lerde kurulan bazı dernekler, 1990'lı yıllarda kurulmuş eski yapıların uzantısıdır. Strasbourg'daki Türk İşçilerle Dayanışma Derneği de (ASTTU;²⁶ bugünkü adı Kültürlerarası Vatandaşlar Hareketi: ASTU²⁷) bunlardan biridir. Başlangıçta okuma-yazma öğretme faaliyetleri yürüten on beş Fransız öğrenciyi biraraya getiren bu dernek, yavaş yavaş, Alsace'taki Türk göçmenlerin özel ihtiyaçlarına yönelir: böylece ilk aşamada izole halde yaşayan erkeklere bir refakat (hukuki, sosyal ve dilsel) hizmeti sunmayı hedefler, ardından 1970'li yılların ikinci yarısında kadınların ve çocukların gelmesiyle birlikte faaliyetlerini genişletir. 1981 yılındaki yasa değişikliği ve 1980'li yılların başında siyasi sığınmacıların gelişiyi birlikte, derneğe Türkiye kökenli yeni gönüllüler katılır ve sonunda derneği kendi sorumluluklarına alırlar. 1989'da, bir "quinzaine culturelle" (on beş günlük kültürel etkinlik) organize edilir, bunu sonraki yıl başka beş dernekle birlikte organize edilen daha geniş kapsamlı bir faaliyet olan "Alsace-Turquie" on beş günlük etkinliği takip eder. ASTTU, Türkiye kökenli gençlerin yerel siyasi yaşamın ve belediye yönetiminin bir parçası olması için çalışır. Ama 2000'li yıllarda, bu kuşaktan diğer dernekler gibi, gelirlerinin azalmasından ve diğer dernek hareketlerinin (bkz. *AKP'nin Renklerinde Bir "Diaspora"?*) rekabetinden etkilenir.

Ataturquie (Atatürkiye) gibi başka laik dernekler de vardır. 1989'da Nancy'de kurulan bu dernek, *Oluşum-Genèse* dergisini yayımlar, şehrin belediyesinin desteğiyle her yıl "Automne aux couleurs de Turquie" (Türkiye Renklerinde Sonbahar) adı verilen bir festival organize eder. Bugün finansal sıkıntı içinde olan bu dernek, dergisini yayımlamaya ve dinamik bir biçimde İnternet sitesini yönetmeye devam ediyor. Türkiye azınlıkların

²⁶ Association de solidarité avec les travailleurs turcs.

²⁷ Actions citoyennes interculturelles.

haklarının savunulmasında kritik tutuma sahip olarak bir “Türkofil” akımın içinde yer alıyor. Aynı damardan olan ama sosyal bir hareket içinde yer almadığı ve göçmenler hedef kitlesi olmadığı için biraz dışta bulunan, 1984 yılında özel fonlarla kurulmuş ve birkaç yıl boyunca Türk devleti tarafından sağlanan yardımlardan yararlanmış Anadolu Kültür Merkezi de (CCA²⁸) söz konusu laik dernekler arasında sayılabilir. Bu dernek Türkçe bilmeyenler için Türkçe dersleri ve herkese açık kültürel etkinlikler (sergiler, konferanslar, konserler...) organize ediyor.

Dernek hareketliliği, görüldüğü gibi, oldukça zengin bir dinamiktir, az çok süreklilik gösteren küçük yapılar oluşmasına yol açarak genişler, burada hepsinden bahsedemeyeceğimiz Radikal Kemalizm tonundaki *Atatürkçü Düşünce dernekleri* Fransa'nın pek çok bölgesine yayılmıştır ve katı bir laik vatanseverliği savunurlar. Aşırı sol tarafta ise, la Fête de l'Humanité (İnsanlık Festivali),²⁹ çok sayıda angaje siyasi derneğin (1989'da kurulan Türkiye Göçmen İşçiler Kültür Derneği –ACTIT³⁰ gibi eski dernekler ve 2003'te kurulan Demokratik İşçi Birlikleri Konfederasyonu –DIDF³¹ gibi daha yeni dernekler) biraraya gelmesi için bir fırsattır. Kapanan dernekler arasında, başta kültürel alanda olmak üzere başka Türk dernekleriyle işbirliği yaparak özellikle gençlerin öncülüğünde kültürel faaliyetler gerçekleştiren, 1992 yılında Vaulx-en-Velin'de kurulmuş ama kaynak olmadığı için varlığını sürdürmeyi başaramayan Horizons turcs'ü (Türk Ufukları) sayabiliriz.

1990'lı yılların başında, Almanya'da olduğu gibi Fransa'daki Türkiye kökenli dernekleri ülke ölçeğinde birleştirmek için bir girişim gerçekleşir. Bu amaçla 1993 yılında Fransa Türki-

²⁸ Centre culturel Anatolie.

²⁹ Fransa Komünist Partisi tarafından her yıl düzenlenen geleneksel festival.

³⁰ Association culturelle des travailleurs immigrés de Turquie.

³¹ Fédération des associations de travailleurs démocratique.

ye Göçmen Dernekleri Konseyi (CFAIT³²) kurulur; bu konsey yukarıda bahsedilen birçok derneği biraraya getirir ama federasyon girişimi, Müslüman derneklere yer verme meselesi nedeniyle başarısız olur. Bu başarısızlık, Fransa'daki Türkiye elçiliğinin kimi girişimlerine rağmen, dinsel olmayan "federatif" bir yapı teşkil edemeyecek Türk dernekleşme hareketinde bir boşluk yaratır. Herkes bazı birlikler öne sürer ve aralarından bazılarının gitgide daha çok belirginleşen siyasallaşması bugün artık onları tek bir çatı altında toplamayı düşünmeye bile imkân vermez, söz konusu olan sadece bir "konsey" olsa bile.

Dernekleşme Hareketi ve Azınlık Kimlikleri

Kürt Dernekleşme Hareketi

1980'li yıllara kadar, Türkiye'nin Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgelerinden gelen göç kendi bütünlüğünde "Türk" göçünden ayrılmaz. Sadece küçük aydın ve siyasi çevreler, Kürtlerin Yakındoğu'daki durumunu ve kültürel özgümlüklerini öne çıkarmaya çalışır. Kürt fizikçi Kendal Nezan, 1970'li yıllarda pek çok Fransız aydınla birlikte, Ortadoğu'daki Kürtlerin kendine özgümlüklerini ve durumunu basında görünür kılmaya çalışan Fransa-Kürdistan derneğini kurar. Ama 1979 İran Devrimi, İran-Irak savaşı, Türkiye'deki 1980 darbesi ve 1984 yılından itibaren de Türk devleti ile PKK arasındaki silahlı mücadelelerin başlamasının ardından "Kürt meselesinin" patlak vermesi için 1970'li yılların sonunu beklemek gerekir.

O döneme kadar, Kürt kimliği hissi, genel olarak çok fazla gelişmemiştir ve bundan dolayı Türkiye'den gelen göçmenler arasında bu yönde çok fazla bir talep yoktur. İzledikleri güzer-gâhlar; çalışılan sektörler ve ikamet edilen yerler bakımından Türk göçmenlerinkiyle aynıdır. Ama bu göçmen topluluklar Avrupâ'da kültürel özerkliklerine, özellikle de dilsel özerklikle-

³² Conseil Français des Associations d'Immigrés de Turquie.

rine elverişli bir ortam bulurlar. Ortadoğu'nun farklı ülkelerinden (İran, Irak, Türkiye, Suriye) gelen Kürtlerle temas eden bu topluluklar, özgürlüklerinin bilincine varırlar; bu durum, Türkiye'deki Kürtlerin bir kısmının zihninde, Türk kimliğinden uzaklaşma isteğini arttırır. Fransa'daki Kürtçe konuşanların çoğunluğu Türkiye'den gelmiş olsa da bu konuda tam bir sayı vermek mümkün değildir çünkü ne Türkiye'de ne de Fransa'da etnik veya dilsel temelli bir istatistik yoktur.

Kürt kimlik hareketi, birbirinden ayrılması da, iç içe geçmesi de mümkün olan iki amaç etrafında örgütlenir: bunlardan biri, bir dilin ve bir kültürün tanınması çerçevesinde özgün bir kimlik oluşturulması ve bu kimliğin aktarılması; diğeri ise kökten bir özgürlükçülük veya ılımlı bir özerklik biçiminde dile getirilen ulusal bir Kürt siyaseti projesinin savunulmasıdır.

Kültür tarafında ise, 1983 yılında, "Kürt halkına, dilinin, tarihinin ve kültürel mirasının tanınması konusunda destek vermeyi, Avrupa'daki Kürt göçmenlerin bulundukları toplumlara entegrasyonuna yardım etmeyi ve Kürtleri, kültürlerini, ülkelerini ve mevcut durumlarını yabancı kamuoyuna tanıtmayı"³³ amaçlayan, siyasetten uzak, laik, bağımsız bir yapılanma olan Paris Kürt Enstitüsü kurulur. Ankara ve Bağdat'ın karşı çıkışlarına kulaklarını kapayan Cumhurbaşkanı Mitterrand, Ortadoğulu ve Avrupalı aydınlar, sanatçılara ve öğrencilere hizmet verecek bu biraraya gelme ve teati yerinin kurulmasını destekler. Başka dernekler, Kürtlerin kültürel yaşamını ve kolektif hafızasını aktarmaya ve yeniden keşfetmeye yönelik etkinlikler geliştirir. Türkiye'den gelen göçmenlerin bir kısmı, bu şekilde, kimi zaman kendi başına bırakılmış bir dili keşfeder veya yeniden keşfeder; ve bu insanların Fransa'da doğan çocukları bu dili (başta Kurmanci ve daha azınlıkta olmak üzere Zazaca) öğrenmeye çalışır. Kürt kültürü, dükkân tabelalarına yansır; örneğin, Medlere, Kürt bayrağına ve bayrağın

³³ Kaynak: <https://www.institutkurde.org/institut/>

sarı, yeşil, kırmızı ve beyaz renklerine referanslar yapılan “Mezopotamya” mutfağı gibi, Kürdistan’ın simgesel yer adları kullanılır. Fransa’da olduğu gibi Türkiye’de de, kısa bir sürede çok yaygın bir şenlik haline gelecek olan, Pers kaynaklı 21 Mart bahar bayramı *Neuruz* gibi simgeler ortaya çıkar. Türkiye’de Kürtçe yayın yapmak ve iletişim kurmak yasak olduğundan (bu tür yayınlara izin veren 1991 tarihli yasanın çıkmasına kadar), Avrupa ülkeleri, özellikle de İsveç, gazetecilik ve edebiyat bağlamında bir kendini ifade etme alanı sağlar; bu, kültürel ve sanatsal kaynaşma için de elverişli bir alandır. 1995 yılında Avrupa’daki ilk “Kürt” televizyonu Med-TV kurulur; Londra ve Brüksel’den pek çok dilde yayın yapan bu kanalın ömrü kısa sürer çünkü 1999’da “şiddeti teşvik” ettiği gerekçesiyle Türkiye’nin talebi üzerine kapatılır. Nöbeti, Belçika’dan yayın yapan (ve 2012 yılından beri Danimarka’da yerleşik Roj-TV’nin selefi olan) Medya-TV ve Irak Kürdistanı’ndan yayın yapan Kürdistan-TV gibi başka kanallar alır.

1984’ten itibaren, Kürdistan Yurtsever İşçi ve Kültür Birlikleri Federasyonu (*Feyka*), bir bağımsızlık veya özerklik perspektifinde, PKK ile ilişkili dernekleri biraraya getirir. Kültürel bir vitrinin arkasında, *Feyka*’ya bağlı dernekler, aslında, şahıslardan ve ticaretle ilgilenen kişilerden, partiye verilmek üzere zorunlu bir aidat toplarlar. Kürdistan Sosyalist Partisi’ne (TKSP) yakın hareketler barışçıl bir mücadele önerse de, *Feyka*, bağımsızlığa ulaşmak için silahlı mücadeleyi destekler. Sosyalist hareket, göç edilen ülkeye entegre olmayı güçlü bir biçimde teşvik ederken, bağımsızlık hareketi, özellikle Almanya’da olmak üzere bulundukları ülke ile gergin hattâ kimi zaman açık açık çatışmalı bir ilişki sürdürür. PKK’nın, kitleleri harekete geçirme kapasitesi, özellikle, Fransa’da binlerce sempatizanı biraraya getirmeyi başardığı *Newroz* organizasyonu sırasında (ve 1998 yılında partinin 20. kuruluş yıldönümünü kutlamak için 3.000 kişinin biraraya geldiği Évry’de) görülür. Bu gösteriler, zaman zaman, MHP etrafında öbekselen Türk

aşırı sağının örgütlediği şiddet içeren aşırılıklara ve karşı gösterilere yol açar: bazı Kürt dernekleri, bu şekilde, düzenli olarak kırılıp dökülür ve hattâ yakılır –tıpkı 1988’de Kürt Enstitüsü, Kürdistan Kültür Merkezi ve bir Süryani-Keldani derneğinin hedef alındığı Brüksel’de olduğu gibi.

Ama dikkat çekmeye ve Kürt davasını savunmaya yönelik eylem biçimleri çoğu zaman barışçıldır: yayınlar, bildiriler veya sokak gösterilerinden ibarettir (pek çok dernek, bu şekilde, İşçi Bayramı vesilesiyle 1 Mayıs’ta geçit törenlerinde hazır bulunur). Başvurulan eylem yolları arasında, 1980 ve 1990’lı yıllarda, (Türkiye’deki tutsaklara destek olmak ve Kürtlere yönelik baskıyı gözler önüne sermek amacıyla) açlık grevine sık rastlanır. Son olarak, siyasi üyelerin, Avrupa’da daha nadiren olmak üzere (özellikle 1994 yılında Manheim’da *Newroz* sırasında), kendini yakmak gibi şiddet içeren eylemlere giriştikleri de olur. Avrupa’daki Türk çıkarlarını hedef alan 1993 saldırı dalgası, 1970 ve 1980’li yıllardaki Ermeni eylemciler tarafından gerçekleştirilen terörist eylemlerle³⁴ benzerlikler taşır. Hedefler aslında aynıdır: bir yanda Türk diplomatlar ve elçilik temsilcileri; diğer yanda ise ekonomik ve özellikle de turistik (seyahat acenteleri, bankalar) çıkarlar. Bu eylemler, Avrupa’daki göç durumunun, Türk devletinin çıkarlarına ters düşebileceği fikrinin oluşmasına katkı yapar; Türk devleti ise, bu eylemleri fırsat bilip uyrukları ve Avrupa ülkeleri nazarında kontrol ve müdahale iradesini pekiştirir. Böylece Türk devleti, Türkiye’de yasaklı olan örgütlerin göç edilen ülkelerdeki temsilciliklerini

³⁴ Ortadoğu’da Filistin eğitim kamplarında yetişen bir grup marjinal Ermeni siyasi üyenin radikalleşmesi sonucu ortaya çıkan bu hareket içinde, özellikle Yeni Ermeni Direnişi (NRA) ve Ermenistan’ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu (Asala) yer alır. Bu üyeler, Türkiye’deki Ermeni soykırımının tanınmasını sağlamayı kendilerine misyon edinirler. 1983’te Orly Havalimanı’nda gerçekleştirilen saldırı, uluslararası çapta kınanacak ve saldırıyı yapanlar Fransa’da mahkûm olacaklardır. ASALA, 1984’ten itibaren faaliyetlerine son vermiştir.

yasaklatmak için sürekli baskı yapar ve 1990'lı yılların başında istediğini elde eder: PKK ile ilişkili oldukları iddia edilen dernekler dağıtılır (Kürdistan Komitesi, Kürdistan Yurtsever İşçi ve Kültür Birlikleri Federasyonu –*Feyka-France* ve bu federasyona bağlı diğer dernekler feshedilir). Aynı şekilde, 1995 yılında La Haye'de, Sürgündeki Kürt Parlamentosu'nun kurulması nedeniyle Hollanda'ya, daha sonra 1998'de Öcalan'ın (Şubat 1999'da Kenya'da yakalanmasından birkaç ay önce) iade edilmesi için İtalya'ya (sonuçsuz kalacak) baskılar yapılır.

Alevi Dernekleri

Kürt ulusalcılığı, ortak bir kimlik bilinci uyandırmayı ve Kürt toplumu içindeki farklılıkları en aza indirmeyi amaç edinmiş olsa da, başta Alevi kimliği olmak üzere diğer kültürel kimlik iddiaları ile uzlaşması gerekir. Aleviler, Avrupa'da İslâmcı ve Kürt hareketlerden daha geç örgütlenirler. Bu azınlıkla ilgili farklı farklı tanımlar vardır: tam olarak anlaşılması zor, aykırı bir mezhep (veya felsefe) olan Alevileri sınıflamak güçtür. Önce Sorbonne'da daha sonra da Strasbourg Üniversitesi'nde Aleviler konusunda uzmanlaşan Irène Mélikoff'un çalışmaları ve Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi'nde (CNRS³⁵) antropolog olan Altan Gökalp'in çok sayıdaki makalesi, Türkiye'ye ilgi duyan Fransızların, bu azınlığı tanımasını sağlar.

Orta ve Doğu Anadolu'nun kırsal kesimlerinde (Ankara, Kayseri, Sivas arası ile Gümüşhane, Tunceli ve Elazığ'a kadar olan bölgeler) yaşayan bu insanlar, muhtemelen Türkiye nüfusunun dörtte birini teşkil ederler. 1960-1970'li yıllarda hem kırdan kente göçten hem de Avrupa'ya göçten çok etkilenen (çünkü elverişsiz bölgelerde yaşıyorlardı) Aleviler, tıpkı Avrupa'da olduğu gibi Türkiye'de de, kente geldiklerinde köylerindeki kurumlar artık olmadığı için kültürlerinin dönüştüğüne şahit olurlar: geleneklerin geride kalması, özellikle, Aleviliğe

³⁵ Centre National de la Recherche Scientifique.

özgü ruhani bir lider olan *dedenin* etkisinin yok olmasında gözlemlenir. O dönem, hareket, sol ideolojilerle birbirine yakınlaşır: *saz*, bir silah gibi tutulurken, geleneksel başlığın kırmızısı Marksist bir sembol olarak alına sarılır. Alevi kimliğinin, Ateist ve Marksist ideoloji ile ilişkili olduğuna dair bu algı, Türkiye’de uzun süre egemen olur. 1970’li yılların sonunda Orta ve Doğu Anadolu illerinde (Aralık 1978’de resmî rakamlara göre 110 kişinin öldüğü Maraş’ta, Temmuz 1980’de 57 kişinin öldüğü Çorum’da) Alevilere yönelik saldırılar (pogrom), bu azınlık için travmatik bir anıdır. 1980 darbesinin ardından, iktidarı ele alan askerî cunta, Türkiye’deki Alevi derneklerini fesheder ve yöneticilerini komünizm ve bölücülükten yargılar.

1980’li yıllarda Avrupa’da, Alman “çokkültürcülüğünün” desteğiyle Aleviler kendi kimliklerini yeniden ifade etmeye başlarlar ve “Türk kültüründen” ayrışma arayışına girerler. “Alevi” terimini içeren veya Hacı Bektaş’a referans yapan dernekler kurulur ve bunlar, 1988’de Almanya Alevi Dernekleri Federasyonu çatısı altında biraraya gelirler. 1990’lı yıllarda, bu hareket, 1993 yılında Türkiye’nin Sivas şehrindeki Madımak otelinin yakılması sonucu 37 aydın ve sanatçının (Alevi veya değil) öldürülmesi gibi dramatik bir yeni olayın ardından gerçekten büyür. O dönem, 1970’li yılların sonundaki Alevilere karşı saldırıların bir devamı olarak algılanan bu trajik olay, Alevi hareketinin Türkiye ve Avrupa’da görünürlüğünü ve yoğunluğunu son derece artırır.

Almanya’da Aleviler, çok geçmeden “dinî topluluk” olarak kabul edilir ve Alman toplumuyla uyumlu “ılımlı” bir İslâm yanlıları olarak görülürler. Giderek daha görünür olan ve siyasetleşen bir Sünni İslâm’a karşılık olarak, alkol tüketimi, Alevi kadınların *cem* âyinine katılması, düzenlenen faaliyetlerin dışarıdan insanlara da açık olması, Alevi derneklerin öne çıkardığı ve kamu otoriteleri tarafından da bilinen unsurlardır.

Fransa’da, Alevi dernek ağı, daha geç ortaya çıkar ve Almanya’da olduğundan daha az yoğun ve daha az güçlüdür.

Sivas olaylarının ardından, Elele derneği tarafından, İsmail Kaplan (Hamburg Alevi Kültür Merkezi kurucusu), Hıdır Temel (Bremen Üniversitesi'nde araştırmacı) ve antropolog Altan Gökalp ile birlikte Paris'te Espace Jemmapes'da düzenlenen konferansa benzer faaliyetler gerçekleştirilir. Ama Alevi Birlikleri Federasyonu'nun bir Fransız şubesinin (Fuaf³⁶) Strasbourg'da kurulması için, 1998'i yani Federasyonun Almanya'daki öncülüğünün oluşmasından bir on yıl sonrasını beklemek gerekir. Almanya ile karşılaştırıldığında, Fransız kamu otoriteleri, Alevi azınlığı göreceli olarak tanımaz. Fransa'da Alevi dernekleri, "laikliğe" ve "insan haklarına" bağlılıkları gibi, kimliklerinin dinsel değil kültürel tarafını öne çıkarırlar. Bu çerçevede, Fuaf'ın İnternet sitesi, derneklerinin, "hoşgörü ve hümanizme yönelik laik ilkelere dayalı Alevilik değerlerini savunmak" eğiliminde olduklarını belirtir. Bu durumda, görüldüğü üzere, kimlik söylemleri, göç edilen ülkelerin genel siyasi durumuna ve duyarlılıklarına uyumludur.

Alevi ve Kürt hareketleri arasındaki ilişkiler, dönemine göre değişir: 1980'li yılların Alevi Rönesansı, bunda bir bölünme riski gören Kürt milliyetçiler tarafından daha ziyade bir ihanet olarak algılanır. Her ne kadar bir toprak talebi olmasa da (bununla birlikte 1980'li yıllarda çok marjinal ve kısa ömürlü olan bir "Alevistan" fikri ortaya atılmıştır) Alevi hareketi, dilsel ve dinî kimlikleri ve bağlılıkları öncelikli mesele olarak ortaya koyar: "Bir Alevi Kürdü, bir Türk Alevisine, bir Sünni veya Nakşibendi Kürt'ten daha mı yakındır?" diye sorar Al-

³⁶ Fransa Alevi Birlikleri Federasyonu (La Fédération de l'union des Alévis en France - Fuaf) 1998'de Strasbourg'da kurulmuştur. Bu federasyon, kendisi ile aynı zamanda kurulmuş Paris Alevileri Kültür Birliği, Paakbir'in de aralarında bulunduğu, tüm Fransa'daki üye derneklerin (yaklaşık otuz tane) faaliyetlerini koordine eder. Fuaf, Nisan 2016'da Paris'e taşınmıştır.

tan Gökalp.³⁷ 1980'li yılların ikinci yarısında, PKK'nın, eskiden beri din karşıtı olan Kürt milliyetçi söylemi, Sünni Kürt halklarını davasına katmak için Sünni İslâm'a yakınlaşmaya yönelir. 1990'lı yıllarda ise Alevi hareketin bir fraksiyonu, bazı Alevilerde ortaya çıkan bir radikalleşme eğilimi olarak, milliyetçi Kürt hareketi ile aynı noktada buluşur. PKK, 1994'te Avrupa'da, yaklaşık otuz derneği bünyesine alan bir Kürdistan Alevileri Federasyonunu (Fédération des Alévis du Kurdistan) kurar (bu, Türkiye'de mümkün değildir). Federasyon, o dönem, Strasbourg ve Berlin'de kendini kabul ettirir. Son olarak belirtmek gerekir ki çoğu Alevi, siyasi derneklerinin içinde yer almaz ve en fazla, *sobbetlerin*, yemeklerin ve diğer etkinliklerin organize edildiği bununla birlikte siyasi bir görünürlük kazanmaya çalışmayan küçük yerel yapılara bağlı kalırlar.

Süryani-Keldani Dernekleri

Önceki ikisinden daha mütevazı ama bulunduğu bölgede yadsınamayacak sayıda bir azınlık olan Süryani-Keldaniler,³⁸ yakın doğulu Hristiyanlardır. Onları tanımlamak için pek çok isim kullanılır: bu dernekleşme hareketi, "Süryani-Keldani" ifadesiyle, bu toplulukların yirmiye yakın farklı kiliseye (Katolik, Protestan ve Ortodoks) bağlı olmalarının sonucu çok sayıdaki dinsel farklılaşmanın ötesine geçtiği kabul edilen ortak bir etnik kökeni öne çıkarır. "Süryani" ve "Keldani" terimleri, bugünkü Irak'ın kuzeyindeki ve daha güneyde, Bağdat civarındaki bölgelere ve bu bölgelerde kurulmuş antik Asur ve Keldani krallıklarına referans yapar. İlk Süryani-Keldani aileler Fransa'ya I. Dünya Savaşı'ndan sonra gelirler: Ermeniler

³⁷ Gökalp Altan, (1942-2010) "L'islam des Turcs", *Hommes & migrations*, 1212, 1998, s. 35-52. Kızılbaşlar üzerine derin bir araştırma olan "Têtes rouges et bouches noires" in da yazarıdır.

³⁸ Genellikle, Ortodoks kilisesine bağlı olanlar için Süryani tanımlaması kullanılır. Keldani de Katolik kilisesine bağlı olanlar için.

gibi, Osmanlı hükümetinin yok etme politikasının kurbanları olan bu insanlar, 1920'li yıllarda Marsilya'ya sonra bir kısmı da güneybatıya (Haute-Garonne'da Toulouse'a ve Saint-Jory veya Pau ve de Mont-de-Marsan bölgesine) yerleşir. Sonraki dönemlerde topluca olmayan başka gelişler de olur. 1970'li yıllarda Türkiye'deki baskıcı ve ayrımcı ortam, 1980 darbesinden sonra gerçekleşen bir göç dalgasına yol açarak aileleri Paris bölgesine (Sarcelles ve Clichy-sous-Bois) yerleşmeye iter. Bu azınlığın Türkiye'den kitleler halinde ayrılmasına neden olan, ülkenin güneydoğusundaki silahlı çatışmaların sonucu olan o durumdur. 1980'den 1986'ya, Irak sınırına yakın konumlanmış on beş kadar dağ köyü boşaltılır. Ardından buna 1990'lı yılların başında Irak'tan gidişler eklenir. Toplamda, 1992 yılında, 10-12 bin Süryani-Keldani, Fransa'da sığınma statüsü elde eder, bunların 7 bini Île-de-France'a yerleşir; bu sığınmacıların yüzde 85'i Türkiye'den, yüzde 10'u Irak'tan ve kalan yüzde 5'i Lübnan, Suriye ve İran'dan gelir.

1980'li yıllarda Fransa'ya geliş, tıpkı memleketlileri gibi, çoğu zaman okuma yazma bilmeyen, geri kalmış kırsal kesimlerden olan bu köylüler için de bir şok etkisi yaratır. Belirli bir yerde gruplaşmalar, güven verici bir toplumsallığın sürmesini sağlar. Val-d'Oise'daki Sarcelles, Villiers-le-Bel, Garges-lès-Gonesse, Arnouville ve Saint-Brice komünleri, topluluğun yoğunlaştığı yerler haline gelir. Bu coğrafi yakınlık, ilişkilerin ve dayanışmanın sürmesini kolaylaştırır: bu bölgelerde yaşayanlar, birbirlerini, geldikleri köyler ve akrabalık bağları ile tanırlar.

İlk başta, özellikle Paris Sentier semtinde olmak üzere konfeksiyon sektöründe iş ararlar. Askerliğini Türkiye'de yapanlar Türkçe, diğerleri Kürtçe konuşur; bu, onların hem Türkçe hem de Kürtçe konuşan göçmenlerle iş yapmalarına olanak sağlar. Erkekler kafede veya vakit müsaitse dışarıda sohbet etmek

veya petank³⁹ oynamak için buluşurlar. Dinî pratiklerine çok bağlı olan bu insanlar her Pazar âyin için ama aynı zamanda din eğitimi, dinî bayramlar, cenazeler ve hattâ 1.000'den fazla insanın toplanabildiği düğünler için kilisede biraraya gelirler. Yaklaşık kırk yıldır yeniden kutlanmaya başlayan Arami Yeni Yılı 1 Nisan (*Akitu veya Kha b'Nissan*), bu vesileyle özel olarak kiralanan geniş salonlarda Süryani-Keldani dernekleri üyelerini biraraya getirir.

Kilise, topluluğun kalbidir ama 1990'lı yıllara kadar, topluluğun kendi kilise binası yoktur: âyinler, Latin Katolik Kiliselerinde yapılır (Fransa'da, Süryani-Keldani diasporasının en çok tercih ettiği kilise, Roma'ya bağlı Doğu Katolik Kilisesi'dir). İlk özel kilise, Notre-Dame-de-Chaldée, 1992 yılında 18. bölgede inşa edilir, sonraki yıl Keldani misyonu, Sarcelles'de 4000 metrekarelik bir arazi bulur ve oraya, müminlerin bağışlarıyla finanse edilen bir Kilise (Saint-Thomas-Apôtre) yaptırır. Ama kilise, ancak on bir yıl sonra 2004 yılında kutsanıp ibadete açılır. Babil'deki İhtar kapısını hatırlatan cephesi ve 750 kişilik kapasitesiyle Avrupa'daki en büyük Süryani-Keldani kilisesidir. 2016'da yeni Keldani kilisesi olan Saint-Jean-Apôtre Kilisesi, Villiers-le-Bel/Gonesse/Arnouville garına yakın bir yerde törenle açılır; bu kilise de "Babil" mimarisinden izler taşır. Bu mekânlar, onları finanse etmek için aralarında para toplayan topluluğun, kent uzamındaki ekonomik ve sosyal başarısının göstergesidir.

İlk oluşum, Fransa Süryani-Keldani Derneği (AACF⁴⁰), 1988'de Sarcelles'de kurulmuştur. İlk başta yeni gelenlere danışmanlık hizmeti veren bu dernek, daha sonra, "Süryani-Keldani kültürünün, Fransa'daki Süryani-Keldani topluluğu içinde varlığını sürdürüp gelişmesini sağlamayı ve topluluğun, bir yanda kültürel kimliğini devam ettirmesine diğer yanda da,

³⁹ Fransa'da çok popüler, sokakta demir toparla oynanan, yer bilardosu.

⁴⁰ Association des Assyro-chaldéens de France.

üyelerinin Fransız toplumsal yaşamına eklemlenmesine yardım etmeyi” amaç edinir. Böylece dernek, Île-de-France’ta, sonra da Lyon, Marseille, Toulouse ve Bordeaux’da din, kültür ve Aramice kursları açar. Hedefleri, on yıl sonra 1996’da kurulan Fransa Süryani-Keldani Birliği’nin (UACF⁴¹) hedefleri ile benzerdir. Bu birlik ailelere, idari işlerinde refakat, iş bulma yardımı ayrıca Fransızca ve Aramice lehçeleri dersleri gibi hizmetler sunar. Bu iki dernek, sosyokültürel merkez açmak için biri, Villiers-le-Bel endüstri bölgesinde 1.800 metreka-relik gösterişli bir otel kompleksine diğeri de Sarcelles’de bir araziye yatırım yapar. Bu merkezler üyeleri tarafından finanse edilseler de, belediye otoriteleri de, para yardımları ve bazen de uygun fiyata araziler vererek bir rol üstlenirler –bu durumun, cemaatçilik eleştirilerine ve suçlamalarına yol açtığı da olur. Başka bölgelerde de dernekler vardır; 2001 yılından beri Vaulx-en-Velin kentinde kültürel etkinlikler düzenleyen Lyon Süryani-Keldani derneği (AACL⁴²) bunlardan biridir.

Entegrasyon isteği güçlüdür çünkü Türkiye’ye veya Irak’a geri dönme umudu hiç yoktur (veya çok azdır). Süryani-Keldani topluluğu üyelerinin yerel politik katılımı ve belediye meclisindeki varlığı bunu kanıtlar. Bununla birlikte, tam olarak frankofon olan ikinci kuşak, köken dilini ve kültürünü, sadece Fransa’yı tanıyan üçüncü kuşağa aktarma kaygısı duyar. Kullanılan dil, yeni bir Aramice diyalekti olan *Surayt*, genel olarak birinci ve ikinci kuşaklar tarafından kullanılır. Kendine özgülüklerini korumak için ikinci kuşağın yetişkinleri çocuklarıyla kimi zaman *Surayt* diyalekti ile konuşmayı tercih ederler. Paris’te Süryani-Keldanilere hitap eden bir radyo kurmaya yönelik ilk girişimler başarısızlıkla sonuçlansa da, 1990’larda Fransa Süryani-Keldani Derneği tarafından bir eğitim ve haber bülteni olan *Hammurabi* yayımlanır ve daha yakın zaman-

⁴¹ Union des Assyro-chaldéens de France.

⁴² Association d’Assyro-chaldéens de Lyon.

da, 2014'te, üç ayda bir yayımlanan bir Süryani-Keldani dergisi olan *Ninway Mag* yayın hayatına başlar. Bu dergi, İsveç'ten yeni Aramice yayın yapan Assyria TV kanalı ile işbirliği yapar ve 2016 yılında Fransa Assyria TV için yedi kişilik bir ekip kurulur. Yakındoğulu Hristiyan toplulukların Fransa'dan daha çok olduğu ve daha iyi örgütlendiği İsveç, önemli bir referanstır. Bu ülkede, topluluğa ait ülke çapında iki futbol takımı vardır: bunlar, 1977'de Stockholm'de kurulan FC Syrianska ve Södertälje'de kurulan Assyriska kulüpleridir. UACF'nin de, kendi çapında, 1998'de kurulan, Val-d'Oise bölge şampiyonasına katılan ve I. Dünya Savaşı'nda Müttefiklerle birlikte hareket etmiş Ağa Petros'un bayrağının renklerini taşıyan yerel bir Süryani-Keldani futbol takımı vardır.

Sürgünde, Süryani-Keldani kimliği kendini, Türk kimliğinin ve daha geniş anlamda Müslüman kimliğinin zıddı biçiminde yapılandırır ve Hristiyanlık aidiyetine sırtını dayayıp bu aidiyetin altını çizer. Türkiye kökenlilerle ilişkiler değişkendir: söylemde "Türkler"den ayrışma isteği net olsa da gündelik yaşamda, iş ve ticaret kapsamında sıkı ilişkiler devam eder. Kürtlerle ilişkiler, büyük ölçüde tarihsel nedenlerle karmaşıktır, zira Türkiye-Irak sınırının Hristiyanları, geçmişte, yerel Kürt liderlerin (Ağa) çoğu zaman hoyratça olan egemenliği altında yaşamışlardır. Ama Türk devletine ortak muhalefet, ortak bakış açıları geliştirmiş ve Fransa Süryani-Keldani Derneği, Kürt derneklerine yakınlaşmıştır.

Son olarak, Kazakistan'dan gelen ama Türk uyruklu bir topluluğun Fransa'daki varlığından da çok kısaca bahsedelim. Ekonomik göç çerçevesinde gelen bu aileler, esas olarak Paris ve Île-de-France'a yerleşirler. Geldikleri ve hattâ doğdukları yer Türkiye olsa da, kökleri Orta Asya'dadır. Çarın imparatorluğuna karşı atalarının özgürlük mücadelelerine veya Sovyet imparatorluğunun toplumsal veya dinî nedenlerle gerçekleştirdiği dışlamalara bağlı göç hareketlerinin mirasçılarıdır. 1960'lı yıllarda, ilk olarak Türkiye'ye gelirler; büyük şehirlere

(bazıları daha sonra İstanbul Zeytinburnu'nda deri sektöründe çalışacaktır) ve Ege Bölgesi'ne (Manisa-Salihli) yerleşirler. Fransa'da, özellikle hünerli oldukları deri üzerine çalışan küçük konfeksiyon atölyeleri kurar veya bu tür atölyelerde çalışırlar. Kendi topluluklarına bağlı olan bu Sünni Müslümanlar, Türk memleketlileriyle kardeşlik bağları kurar ve özellikle Paris 10. ve 11. bölgelerindeki aynı sosyalleşme yerlerine giderler. Genelde Türkçe konuşurlar ama aile içinde Kazakçayı muhafaza ederler ve Kazakistan'da Kiril alfabesiyle yazdıkları bu dili artık Latin harfleriyle yazarlar. Kazakistan hükümetine bağlı bir yığın dernek vardır ama Türkiye'den gelen özel organizasyon sayısı çok azdır. Bununla birlikte Pantin'deki Kazakistan-Fransa-Türkiye Kültür ve Yardımlaşma Derneği'nin (AKFT⁴³) adını anmak gerekir. Bazıları ise, Süleymanlı derneklere veya milliyetçi Türk federasyonu (*Türk Federasyonu*) derneklerine yakın dururlar.

Her ne kadar kolektif kimliklerin inşası, bir uzam, özellikle de bir ticaret ve iletişim uzamı belirleme (Kürt, Alevi ve Süryani-Keldani bakkalları, restoranları vb. gibi küçük "etnik" ticari işletmeler kurma) isteği ile uyumlu olsa da, bu gruplardan hiçbirinin, tek başına kendi özerk tedarik ağına sahip olması mümkün değildir. Bu durum, gruplar arasında, karşılıklı söylemleri ve kendine özgüllükleri dengeleyen bir bağımlılığın devam etmesini sağlar. Maddi yaşam ve tüketim biçimleri, siyaset ve ideolojinin bozduğunu belirli bir ölçüde yeniden inşa eder. Paris'teki Faubourg-Saint-Denis semti, Türkiye kökenli kimlik hareketlerinin çoğulluğunu yansıtan toplulukların ve derneklerin, sınırlı bir uzamdaki kimi zaman çatışmalı ama genelde barışçıl varoluşlarını çok iyi yansıtır. Öyleyse, kimlik iddiaları ve konsolidasyonu ile ilgili stratejilerin, bireylerin, bir aidiyetlikler çoğulluğunu, bu çoğulluktan elde etmeyi umdukları elverişliliklere ve faydalara (maddi, simgesel veya manevi)

⁴³ Association culturelle et d'entraide Kazakh-France-Turquie.

uygun olarak kullanma kapasitelerinin önüne geçmemesi gerekir.

İster milliyetçi, Sünni Müslüman, aşırı sol akımlar, isterse de Kürt, Alevi veya Süryani-Keldani hareketler olsun, hepsi, 1981'den beri kendilerine sunulan, dernek yapıları biçiminde örgütlenme olanağına sahiptir; bu yapılar, Fransa'ya Türk göçünün karmaşık ve değişken bir izdüşümüdür ve köken ülkedeki sivil toplumun çeşitliliğini yansıtır. Türkiye kökenlilerin dernek uzamı; bölünmeler, birleşmeler veya söylemlerin ve projelerin evrimi nedeniyle sürekli gelişme halindedir.

1990 ve 2000'li yıllar boyunca, kültürel azınlıklara bağlı dernekler ya da daha ziyade radikalleşen aşırı sağcı ve dinî yapılar güçlenseler de, laikliği benimsemiş sosyal ve kültürel dernekler, faaliyetlerini sürdürmekte zorluklarla karşılaşır ve kimi zaman da ayakta kalmayı başaramazlar.

* * *

Paris, Saint-Denis Semtî:

Bir "Küçük Türkiye'nin" Yükselişi ve Düşüşü

XIV. Louis'nin, le Rhin ve Franche-Comté'deki zaferleri anısına dikilen zafer takının gölgesinde, pasajlar, çıkmaz sokaklar ve arka avlularla çevrili bir tüccar semti şekillenir. Tekstil faaliyeti, tarihsel olarak pamuklu kumaş ve kürk üreten, I. Dünya Savaşı'ndan sonra da hazır giyime yönelen Sentier'deki tekstil faaliyetini devam ettirir. Türk yerleşimi, Faubourg Saint-Denis semtinin aşağısında, Saint-Denis köprüsü, l'Échiquier ve Enghien sokakları arasında yoğunlaşır: burası, 1980-1990'lı yıllarda "küçük Türkiye" adını kazanacak sınırlı bir çevredir. 1982'den 1990'a Paris'teki Türk nüfusu, Çinlilerinkini geçerek en yüksek artış gösteren nüfus olur. Konfeksiyon sektörü, Türkiye'de daha önce terzilik yapmış düzenli göçmenleri ama aynı zamanda yasadışı göçmenleri ve diğer sektörlerden işlerine

son verilmiş işçileri çeker. Acımasız bir yarış vardır; Balkan kökenli ve Çinli işçilerle rekabet çok yoğundur.

Semt, bir “elek” işlevi görür, yani yeni gelenlere, Fransızca konuşamayanlara, genelde ne olduğu önceden açıklanmamış işler sunarak şehre entegre olmalarını sağlar. İşçiler, biriktirdikleri birkaç kuruş olanak verdiğinde kendi atölyelerini açmayı denerler. Kesim masaları, dikiş makineleri, baskı makineleri satın alır ve aynı zamanda resmî gereklilikleri yerine getirirler. 1980’li yıllarda, Türk kökenliler tarafından kurulan atölyelerin sayısı, Paris 10. ve 11. bölgede artar. Söz konusu olan, apartmanların giriş katlarında bulunan ve iç avluya bakan küçük alanlardır. Paris’te veya banliyöde, faaliyetin bir bölümünü evde gerçekleştirme imkânı vardır. Bu işletmeler çok kırılgandırlar ve çoğu bir veya iki yıl geçmeden kapanır. Bazıları, başka yerde yeni bir işletme açar, bir kısmı da başka sektöre, özellikle de ticarete geçer: Türkiye’yi çağrıştıran tabelaları bulunan bakkallar, kasaplar, restoranlar ve kafeler; Türkçe çeviri büroları, emlakçılar, turizm ajansları ve aynı zamanda Türk müşteriye yönelik kitapçılar, video-kaset dükkânları, hırdavatçılar, kuaför salonları ve hattâ sürücü kursları ile iç içedir. Kürt sığınmacıların ve sığınma talep edenlerin gelişi, Maraş, hattâ Elbistan yemekleri sunan restoranların tabelalarında ve menülerinde okunur: “Türk ve Kürt yemekleri”, “Yunan-Türk” *kebabları* ile yan yanadır. Satılan ürünler, gelinen ülkenin alışkanlıklarını sürdürmeye olanak sağlar ve Almanya veya Türkiye’den tedarik edilen ürünler, Paris’in kuzey ve doğu banliyölerindeki geniş depolama alanlarından dağıtılır.

Bu semt, Türkiye’nin siyasi ve kültürel çeşitliliğinin bir özetidir. Semtin duvarlarındaki afişler, Türk siyasi yaşamının nabzını takip eder. Sıkı dernek dokusu, ne olursa olsun bu dar uzamda birlikte yaşayan belirli ideolojik farklılıkları ve ayrılıkları yansıtır. Politik bir bağlantısı olmayan laik dernekler (11. Bölgede kurulan ELELE daha sonra bu semte yerleşecektir); Türkiye İşçileri Derneği (daha sonra

Acort ismini alan ATT Paris) gibi solcu, aşırı solcu veya Marksist-Leninist aşırı solcu dernekler (Türkiye Göçmen İşçileri Kültür Derneği, Actit veya Türkiye Demokratik İşçi Derneği, ADTT gibi); farklı eğilimlerdeki Kürt dernekler (Kürt Kültür Merkezi ve Ahmet Kaya Merkezi) ve Faubourg-Saint-Denis sokağı 23 numaradaki Süleymancı Türk İslâm Kültür Merkezi ile 64 numaradaki Milli Görüş derneği ve camileri bu semttedir. Milli Görüş derneğine, özellikle Cuma günleri gelen giden çoktur ve gelenler arasında Türkler çoğunlukta olsa da Mağripliler, Pakistanlılar veya Balkan kökenlilere de rastlanır.

1980'li yıllarda Türk işçiler genelde bu semtte otururlar. 1990'da, sayıları, 10. bölgede 900'dür, bu sayı on yıl boyunca sabit kalır, sonra azalır. Bununla birlikte, semtin genelde yıpranmış olan yaşam alanı, çok az konfor sunar. Türkiye'den gelenler, bununla geçici bir süre yetinirler ama imkânlar el verdiğinde semti terk edip banliyöye yerleşirler. Bu durumda, yaşam alanı ile iş yeri arasında aşamalı bir ayrışma gerçekleşir ve Türk göçmenler, semtte yaşayanlar arasında oldukça azınlıkta kalır. 2000'li yıllardan itibaren burjuvalaşması semti çok değiştirir: 2006'da araştırmacı Bernard Dinh, Saint-Denis köprüsü bölgesinde Türkiye kökenlilerin elinde olan yaklaşık 80 işletme sayar.⁴⁴ Bu işletmelerden, Özgül Kitapçısı, Tuana Plakçısı veya Medya Music... gibi pek çoğu o zamandan bugüne kapanmıştır... Yiyecek arzı, "egzotik" yiyeceğe düşkün yeni ve rahat bir müşteri kitlesinin taleplerine uygun hale gelmiştir. İstanbul veya Paristanbul süpermarketleri (Seine-Saint-Denis ve Val-D'Oise'da) gibi çevreye yerleşik ve müşterilerinin oturdukları yerlere daha yakın olan, özel ürünler satan işletmeler ile de rekabet edilir. Bu azalmaya rağmen semt, Türkiye kökenli topluluklar için, özellikle de başkente yeni gelenler için önemli bir nirengi noktası olarak kalır.

⁴⁴ Bernard Dinh, "Un terrain marchand à l'épreuve de la diversité culturelle", *Hommes & Migrations*, n° 1280, 2009, s. 106-117.

Yerel derneklerle diyaloga çok önem veren bölge belediyesi, düzenli olarak Türkiye ile ilgili faaliyetler, konferanslar, konuşmalar organize eder ve yılda bir kere de Acort ile birlikte “La petite Istanbul en fête”i (Küçük İstanbul Festivali) ve Türk Sineması Festivali’ni düzenler. Belediye aynı zamanda, Fransa’da Türk Mevsimi sırasında sanatçı Cem Sağbil’in, Alban-Satragne meydanına⁴⁵ yerleştirilen heykellerini satın alarak orada kalmalarına izin vermiştir. Ve Türk hatırasının izleri, 30 Haziran 2017’de yönetmen Yılmaz Güney’in adının semtteki bir parka verilmesiyle toponimiye de kazınmıştır.

* * *

⁴⁵ ELELE Derneği’nin çabası ve düzenlediği bir sergi sayesinde.

“FRANSIZ” OLMAK VEYA OLMAMAK

Kimliğin Korunması ve Kültürleşmeye Direnç

Türk işçilerin, Fransa'ya geldikleri andan itibaren kafalarında kesin bir plan vardır; daha önce de söylediğimiz gibi, ülkelerinde iyi bir gelecek kurmalarına yetecek azami tasarrufu yapmak amacıyla kısa bir süreliğine kalacaklarını varsayarlar. Çoğu için Fransa kendi seçtikleri bir ülke bile değildir. Çok sayıda Türk, o dönem şöyle der: “Almanya'ya gitmek için kaydolmuştum, Fransa çıktı.” Bu biraz loto oynamak gibi bir şeydir: kaderi çekiliş belirler. Bu, kuşkusuz, o dönem hâlâ yalnız olan erkeklerde görülen belirli bir iyimserliğin de nedenidir. “Çok sıkı çalışmalıyım, ama sadece birkaç sene.” Geri dönüş hayali iyice yerleşmiştir: en düşük seviyede entegre olunur çünkü belirli bir süresi olan bir kontrat gereği geçici olarak orada bulunulmaktadır. Bu ilk kuşak, Türkiye’de yaşanan 1971 darbesinden çok fazla etkilenmemiştir. Erkekler çalışır, ülkelerinde olan bitenle ilgili çok az bilgileri vardır ve o dönem sığınma talebinde bulunan az sayıda kişiyle karşılaşır. Türk hükümetinin o sıra mücadele ettiği aşırı sol hareketleri pek bilmezler. Kuşkusuz, alışkanlıkla, “anavatanın” geçmişte de yaşadığı bu tür çalkan-

tıları her zaman aşmayı başaracağını düşünürler. Eylül 1980 darbesinin ve 1980'li yılların ekonomik ve siyasi istikrarsızlığının ise bambaşka bir etkisi vardır.

O dönem uydu antenleri sayesinde Türk devlet kanallarını takip etmeye olanak sağlayan televizyon vardır ve siyasi gerilimlerin ciddi olduğu bilinir. Sonra çok sayıda siyasi sığınmacının geldiği ve buna paralel olarak Türk lirasının değer yitirdiği ve enflasyonun arttığı görülür. Askerler iktidardadır ve ekonomik krizin artarak ilerleyeceği sezilir. Pragmatik olan Türk göçmenler, geri dönüşü biraz daha, ama bu sefer belirsiz bir süreliğine ertelemek gerektiğini düşünürler. Çocuklar halihazırda okula gitmektedirler. Dönmeden önce, istikrarları çok fazla bozulmasın diye en azından ilkokulu veya liseyi bitirmelerine izin vermek gerekmez mi? Böylece, 1960-1970'li yıllarda gelen Türk göçmenler, kısa bir süre sonra fikirlerini değiştirecek ve Fransa'da kalıp yaşamaya karar vereceklerdir ama bu noktada, "Türk" kalmayı hedefleyen bir duruş ve strateji belirlemek söz konusu olacaktır.

Bu ilk kuşak göçmenlerden çoğu, kültürlenmenin kaçınılmazlığını fark eder ve bundan endişe duyar. Okuldan geri dönen çocuklarının kendi aralarında Fransızca konuştuklarını görür ve ailelerindeki kadınların veya memleketlilerinin takındıkları bazı tavırlar onları endişelendirir. *Gurbet* uzar ve bireyleri değiştirir. Yaşlılara köyü terk ederken bir söz verilmiştir: "*Değişmeden döneceğim.*" O zamana dek ve dil ile ilgili yaşadıkları güçlüklerle rağmen çevrelerine uyum sağlamış görünen Türk erkekler, bir süre sonra, iş yerinde, kafede, semtte Fransızlar veya diğer göçmenlerle temaslarını seyrekleştirme eğilimine girerler. Gelişlerinden bu yana çok süre geçmiş ve Fransız toplumundan etkilenmeye başlamış kadınların aşama aşama kendi kabuklarına çekildiği ve daha ihtiyatlı bir tutum benimsedikleri görülür.

Aslında, uzun süre kalmak zorunda olma perspektifi, bir süre sonra, Fransız toplumundan ve onun etkisinden uzak dur-

ma ve bunlara karşı güvensizlik eğilimlerinin ortaya çıkmasına yol açar. Genelde dışarıya kapalı çevre semtlerde gruplaşmayla artan kendi içinde kalma eğilimi, köken kimliğinin erozyona uğraması riskine karşı bir tedbir olarak görülür. Değişim karşısındaki bu kaygı, artık kendini aynada tanıyamama ve köye dönünce artık tanınmama korkusuna dayanır. Fransa'da, uyum sağlamakta güçlük çeken ilk Türk işçi kuşağı, yavaş yavaş, güven verici bir kozada yaşama olanağı veren bir çeşit "Türk küçük evreni" oluşturmaya başlar.

1980'li yıllardan itibaren bazıları kendilerine ait evlerini kurmaya başlayacakları zaman, bunu tanıdık bir çevrede, alışık oldukları şehirlerin küçük kasabalarında veya semtlerinde yapacaklardır. Kendi içinde kalmanın en belirgin tezahürü, kuşkusuz ticarette ortaya çıkar. İlk kuşağın işçileri, Fransa'daki ekonomik gerileme nedeniyle sıkıntı çeker, ama 1980'li yılların sonunda, bu krize, inşaat, yeme-içme, tekstil ve hattâ gıda sektöründe işletmeler açarak yanıt verirler (bu işletmeler, daha sonra genelde çocukları tarafından devam ettirilip geliştirilir). Türkler, pazar araştırması yapmadan ve müşteri potansiyeli hakkında en ufak bir bilgiye sahip olmadan işe girip işletmeler kurmalarına olanak sağlayan gerçek bir dinamizm, bazen de biraz delice bir cesaret sergilerler... Bazıları gerçek başarılar elde eder. Küçük duvarcılık işletmeleri, gerçek büyük inşaat şirketleri haline gelir ve büyük çoğunluğu memleketlilerinin oluşturduğu yüzlerce işçiye istihdam edecek kadar büyürler. Kimisi ise, karşısına çıkan ekonomik fırsatı akıllıca değerlendirir. Örneğin Loire bölgesinde yaşayan bir Türk göçmen, silah fabrikalarının, tüfeklerin dipçikleri için ceviz odunu kullandıklarını öğrendikten sonra Türkiye'den, ceviz ağaçları yetişen doğduğu yöreden odun ithalatı yapacak bir şirket kurarak hacimli bir sipariş defterini hızlıca doldurur.

"Kebapların" ve hızlı yemek sektörünün çok ötesinde Türkler, gıdadan beyaz eşyaya, otomobil bakım onarımından çilingir veya kapı pencere hizmetlerine, zemin döşemeciliğine, kuaför

salonlarından gelinlik butiklerine ve devasa düğün salonlarına... müthiş bir ticaret ağı örerler. Her şeyi Türkçe satın almak veya her şeyi Türk ustalara yaptırmak kesinlikle mümkündür. Ama bu şekilde avukatlara danışmak, bilgisayar donanımı tamir ettirmek, mimari bir plan çizdirmek, bir muhasebeci tutmak, evi sigorta ettirmek, bir kostüm veya bir elbise diktirmek, bir sürücü kursunda Türkçe dersleri takip etmek, bir araba veya uçak bileti satın almak, Türk doktorlara tedavi olmak ve hattâ Paris'teki iki eczanenin tabelasında "*Eczane*" yazıldığını görmek de mümkündür ve liste bununla da sınırlı değildir. Mâcon şehrinin banliyösündeki "*La Résidence*" gibi bazı semtlerde, süpermarketler, kafeler, restoranlar ve fırınlar Türklerin elindedir ve bu durum, orada yaşayan başka insanları, uyum göstermek veya alıştıkları ürünleri veya tüketim mekânlarını bulabilmek için en yakın alışveriş merkezine gitmek zorunda bırakır.

1990'lı yılların başında, "Fransa Türk Ticaret Rehberi" (*Annuaire commercial turc de France*) oluşturulur; bu oluşum, tüm Fransa'da Türklerin sahip olduğu işletmelere ayrılmış 300'den fazla renkli sayfadan oluşan bir katalog yayımlar. Giriş bölümünde, genç yönetici şöyle yazar: "Kendi ülkemizde olmadığımız için, dört bir yana dağılmış memleketlilerimizi biraraya getirmeyi ve kendi aralarındaki ticari ilişkileri geliştirmelerine yardım etmeyi başarmamız gerekiyordu..." Ve imzasını atmadan önce bir Türk şairin şu dizesini alıntılar: "Girmeden nifak, millete düşman giremez. Toplu vurdukça yürekler, onu top bile sindiremez."

Kendi içinde kalma eğilimi, "*l'entre-soi*" / "*kendi arasında kalma*" Türklerin ve Çinlilerin yaşam biçimlerini tarif ederken çok kullanılan bir tabir iletişim araçlarının gelişmesiyle de artar. Türkiye'de yaşanan görsel-işitsel liberalleşme sonucu, uydu antenleriyle izlenebilen Star TV, Show TV, ATV gibi, programları Batı medyalarının programlarına benzeyen yeni kanallar ve Samanyolu TV, Kanal 7 gibi dinî kanallar ortaya çıkar. 1990'da kurulan TRT International gibi bazıları, özel-

FRANSA
TÜRK TİCARET REHBERİ

Annuaire des Commerces Turques En France **2010**

Carl
Life

Yurttaşlarımızın Buluşma Noktası...

MARCHÉ GÜVEN

Güveninizin Eseri

66/70 Rue Berlioz 95170 Saint Gervais
Tél : 01 34 05 79 99

15 Avenue Lenine 93380 Pierrefitte S-Seine
Tél : 01 49 98 70 10

likle yurtdışındaki Türkleri hedefleyen programlar sunarlar; bu kanal, ulusal sınırlar dışında, vatanseverlik duygularını harekete geçirerek (örneğin Kürtlerin yaşadıkları bölgelerde savaşıyan Türk Silahlı Kuvvetleri için düzenli bir biçimde yardım toplayarak) milli birliğin güçlenmesine katkıda bulunur. Ayrıca, Fransa'da Türkçe bir program izleyen göçmen, program aralarında, Almanya'da çekilmiş ve Türkler tarafından yaşadıkları ülkede üretilmiş ürünler sergileyen reklamları görürler. Emlak şirketleri, göçmenleri köken ülkelerine yatırım yapmaya teşvik etmek için, denize kıyısı olan kentlerde bulunan büyüleyici apartman daireleri pazarlarlar.

Papagan gazetesinin reklam sayfası, Mart 2017.

Haber programları, Türkiye'deki izleyici tarafından izlenemeyen özel yayınlar yaparlar ve sadece Avrupa'daki Türk göçmenleri hedeflerler. Tıpkı gazeteler gibi başlıca haber kanallarının

da, göç edilen farklı ülkelerde, bu ülkelerle ilgili önemli haberleri veren daimi denklere vardır.

Göçmen halka yönelik, Fransızca birkaç görsel-işitsel kamu yayını girişimi olur ama bunlar çok uzun sürmez. RFI'nin köken dilde yaptığı yayınlar bunlar arasındadır. Türkçe yayınlar da, göçmen topluluklara yönelik tüm yayınlar gibi 2000'li yılların başında kaldırılır. 1970 ve 1980'li yıllarda radyo yayınları, daha önce gördüğümüz gibi, Türkiye'den gelen göçmenler için önemli bir işlev görür. Erkekler, hakları ile ilgili bilgi edinmek ve Fransa ile ilgili haberleri almak için bu yayınları düzenli olarak dinlerler. Sonra dinleyici kitlesi kadınları ve bazı gençleri de içine alacak biçimde genişler. Yayın sunucuları, önemli miktarda mektup alır ve gönderir; bu şekilde, hem Türkçe bir bağ kurulur hem de dinleyicilere, Fransa'daki yaşamları hakkında bilgiler verilir

Televizyonda, "Mosaïque" (Mozaik) programı, büyük bir başarı elde eder. Cezayirli sinemacı Tewfik Farès'in hazırlayıp hayata geçirdiği program, 1977'den 1987'ye, Pazar sabahları FR3 kanalında, Portekizce, Türkçe ve Arapça içerikler yayınlar. Kökeni bu ülkelerden olan sunucular; haberler, müzik ve farklı kökenden sanatçılar eşliğinde göçmenlerin o farklı kültürlerini ekrana yansıtırlar. Şenlik havası hâkimdir ve bu durum, başka bir devlet kanalında dinî yayınlar yapıldığı esnada kültürler arasında zevkle "gezinti yapan" Fransız izleyicileri de çeker. Bu programların özelliği, "başkalarının" kültürüne hoşgörölü ve pozitif bir bakış sunmasıdır; göçmenler bundan gurur duyar ve zevk alır. "Mosaïque"nin yayından kaldırılması büyük bir boşluk yaratacaktır: özellikle, bir devlet kanalında Fransızcadan başka bir dilin kullanılmasından (alt yazılı olsa bile), 1990'lı yıllarda, duyulan güçlü hoşnutsuzluk nedeniyle maalesef yerine başkası konulmayacaktır.

Örnek Alınan Kadın

1990'ların sonunda Paris'e yakın bir yerde bir Türk müziği konseri vardır. Başka bölgelerden gelen genç Franko-Türkler, bilmedikleri bir müziği tanısınlar diye bir dernek tarafından oraya getirilmişlerdir. Girişte kozmopolit bir kalabalık salona girme zamanını beklemektedir. Birdenbire, ailesi Türkiye'nin batısındaki küçük bir köyden olan genç Gül, felç geçirmiş gibi olduğu yerde kalır. Karşıdan kendisine doğru gelen bir kadın görür ve heyecandan titreyen sesiyle şöyle der: "Her halde rüya görüyorum! Bu Mosaïque'teki kadın!" gerçekten de gelen kadın programın Türk sunucusu Keriman Ulusoy'dur. Tanışırlar. Ama bu duruma şahit olanlarda bir merak uyanmıştır. Bu içten çığlığın nedeni nedir? Gül açıklar: "Çünkü ben küçükken, "Mosaïque"i izlemek için Pazar gününün gelmesini sabırsızlıkla beklerdim; çok keyifli ve eğlenceliydi, kültürümüz hakkında da pek çok şey öğreniyorduk. Ve ayrıca o, benim Türk kadını modelimdi, onun gibi Türk kadınları olmasından dolayı onur ve hayranlık duyuyordum: onunla karşılaşmayı, bir gün ona benzemeyi ve bunu ona söylemeyi hayal ediyordum çünkü o, benim çocuk gözlerimde ılık saçıyordu; onun sayesinde, ebeveynlerimin ülkelerinin kültürünün yoksul bir kültür olmadığını, yetenekli sanatçılar, modern sinemacılar, yazarlar ve şarkıcılar olduğunu görebiliyordum..." Sunucunun kendisi de, programın, onun için beklenmedik olan bu etkisinden dolayı heyecanlandığını ve şaşırdığını gizlemez.

* * *

İkinci Kuşağın Evlilikleri

Kültürlenme karşısındaki başka bir önemli direnç ise, çoğu zaman aile tarafından kararlaştırılmış ve büyük bir oranda Türkiye'den getirtilen eşler ile gerçekleştirilen bir izdivaç mo-

deli üzerine kurulu evliliklerdir. Amaç, “yeni kan” ithal ederek, Franko-Türk kızların veya oğlanların, ailenin geleneksel değerlerine bağlı kalmasını sağlamaktır.

1970’li yıllarda, ilk kuşak göçmenler ya gelmeden önce ya da yıllık izinlerinde kendi ülkelerinde evlenmişlerdir. Çoğunluk topluluktan veya başka kökenden bir eş ile “karma” evlilikler o dönem neredeyse hiç yoktur. Türk aileler, genelde, ait oldukları bölgeden veya grup içinden evlilikler yaparlar –bu arada entegrasyon sürecini de etkilerler. 1970’li yılların sonunda veya 1980’li yıllarda, küçük yaşta gelen veya Fransa’da doğan kızlar ve oğlanlar, aslında, Fransa veya Türkiye’deki tanıdıklar arasından seçilmiş eşlerle evlenirler. Bir damat veya bir gelin seçmek için köken ülkedeki akrabalarla veya tanıdıklar ile organize olan (kimisi zaman *beşik kertmesi* geleneğini sürdürerek) neredeyse her zaman ailelerdir ve “tanışarak evlenme” çok nadirdir. Bu durumda söz konusu olan genelde aileler arasında, bazen “görücülerin” de (marieuses) tavsiyeleri doğrultusunda (*görücü usulü*) gerçekleştirilen evliliklerdir. 1970’lerin sonunda ve 1980’li yıllarda doğan bu Türk kökenli ikinci kuşakta, memleketliler arası evlilikler, Fransa’da yaşayan diğer göçmen toplulukların çocuklarında görülenden daha fazladır¹ ve tanışarak kurulan aile oranı ise dikkat çekici biçimde daha düşüktür.

Evlilik önemli bir ritüeldir: bekâr yaşayanların sayısı çok azdır ve boşanmalar nadir görülür (2008 yılında yapılan aynı araştırmada boşanan Türklerin yüzde 14’ü erkek, yüzde 4’ü kadındır). Anneler kızlarının çeyizini ergenliklerinden itibaren hazırlar ve varlığını hâlâ çok canlı bir biçimde sürdüren bu gelenek genç kızlar tarafından çok küçük yaşlardan itibaren bilinir. Başka bir deyişle evlilik, kızlara, hayatlarının en önemli ve kaçınılmaz olayı olarak sunulur. Ayrıca, evlenildiği zaman

¹ “Trajectoires et origines” araştırması, Insee-Ined, 2008. Bununla birlikte bu çalışma, ikinci kuşağın tümünü kapsamaz: 1990’dan sonra doğan bireyler, göz önünde bulundurulmamıştır ve reşit yaştaki gençlerin büyük bir kısmı araştırma sırasında henüz evli değildir.

bekâret önemini korur; hattâ evliliğin olmazsa olmazlarından biridir ve annelerinin onlara verdiği “iyi eğitimin” kanıtıdır. Bu durum, 20. yüzyılın ikinci yarısında Fransız toplumunun bu konularda liberalleşmiş olması ile çelişir.

Evlilik, çoğu zaman, Franko-Türk bir kız veya Franko-Türk bir erkek ya da Fransa'da yaşayan göçmen bir Türk kız veya göçmen bir Türk erkek ile köken ülkede yaşayan bir eş arasında gerçekleşir.² Bazı durumlarda, aileler, senelik tatilde, gençleri tanıştırmak ve hemen ardından onları birbirleriyle evlendirmek için kendi aralarında organize olurlar. Bazen de, gençler, akraba oldukları için zaten birbirlerini tanır; bazı Kürtler dışında “Arap evliliği” denilen amca çocuklarıyla evlilik nadir olduğundan, tercih, teyze çocukları ile evlilikler yönündedir. Resmî nikâhlar Türkiye'de gerçekleştirilir. Fransa'da yaşayan kocanın veya karının Fransız vatandaşlığı yoksa yeni evlendiği eşi, Fransa'ya aile birleşmesi yoluyla gelir. Eşlerden biri çift vatandaşlığa sahipse, çiftin Fransız üyesi, evliliğini, Ankara veya İstanbul'daki Fransız konsolosluğunda medeni durumuna kaydettirmelidir. Koca veya karı ancak bunu yaptıktan sonra, eşinin Fransa'ya gidebilmesi için bir “Fransız eş” vizesi talep edebilir. Bu şekilde kurulan yeni aile sayısı, ilk gelenlerin yarısını teşkil eder ve bu durum göç döngüsünün devam etmesine neden olur: öyle ki Türkiye'den gelen bir eş ile Türk kökenli Fransız bir eşin oluşturduğu çift, evde Türkçe konuşmaya, Türklerle daha sık görüşmeye ve bu şekilde bir topluluk kozası içinde kalmaya devam eder.

Fransa'daki genç Franko-Türkler arasındaki evlilikler, 2000'li yıllara kadar, Almanya'nın tersine hâlâ çok fazla değildir. Kocanın veya karının Türk veya Türk kökenli olmadığı

² “Trajectoires et Origines” anketinde, çiftlerin yüzde 78,6'sında iki Türk veya iki Türk kökenli arasında oluşmaktadır. Kızların yüzde 55'i ve erkeklerin yüzde 41'i eşleriyle Türkiye'de tanışıyor. Erkeklerin yüzde 39'u ve kadınların yüzde 74'ü ailesinin bölgesinden gelen bir Türk ile evlenmektedir.

nadir durumlarda, söz konusu olan çoğu zaman, Türk olmayan biriyle evlenen Türk bir erkektir. Burada, İslâmi bir geleneğin sürdürülmesi (bilinçli veya bilinçsiz) söz konusudur çünkü Kuran Müslüman bir erkeğin Müslüman olmayan bir kadın ile evlenmesine izin verir ama tersine, Müslüman bir kadının Müslüman olmayan bir erkekle evlenmesini, din babadan geçtiği için kabul etmez.

Bu evliliklerin çoğu erken evlilik değildir çünkü 2008 yılında ortalama evlenme yaşı erkeklerde 25, kızlarda 23'tür. Ama ilk çocuklarına diğerlerinden daha erken sahip olurlar: erkekler 29, kızlar 25 yaşında. Son olarak, evlenmeden önce birlikte yaşama neredeyse hiç yoktur. Erkeklerde daha sık görülür ama nikâhsız yaşadıkları kadın büyük bir olasılıkla Türk kökenli değildir, çünkü Franko-Türk kızların yalnızca yüzde 5'i evlenmeden biriyle yaşadığını beyan eder (ama burada karşımıza belki de anketlerdeki o beyan meselesi çıkmaktadır). Bu Franko-Türk kızların, ailenin ve topluluğun gözünden uzak gizli ilişkileri ve flörtleri olabilir ama evlenmeden önce bir cinsel ilişkiye girmek neredeyse akıllarının ucundan bile geçmez. Yakın dönemde, İnternet ve sosyal ağların gelişmesiyle birlikte, özellikle Franko-Türk gençler arasında veya köken ülkeden kişilerle evlilikleri desteklemek için özel "sohbet" ve tanışma siteleri açılmıştır. Bu şekilde ortaya çıkan yeni tanışma uzantıları, kuşkusuz, kimi zaman aile ağlarıyla rekabet edecek kadar önem kazanacaktır.

Türk bir koca ile evlenen Franko-Türkler, evlendikten sonra genelde ebeveynlerinin evinden ayrılırlar; çünkü geleneksel olarak, damadın gelip karısının ailesi ile yaşaması çok iyi görülmez. Bu durum, genç kızların evliliği kabul etmelerinin nedenlerinden biridir, zira bu şekilde, aileye bağımlılıktan kurtulmak için bir fırsat ortaya çıkar. Ayrıca, eğer koca Türkiye'den geliyorsa, Fransa'nın ne dilini ne de kültürünü bildiği için kısmen ona bağımlı olacaktır... Bazen, özellikle genç adam eğitime devam ediyorsa, bir mesleğe sahipse ve çocuklarının başarılı

olmasını hedefleyen bir aile kurmayı arzuluyorsa bu evlilikler gürültüsüz patırtısız birleşmeler haline gelir. Bazı durumlarda, bu damatlar, Batı değerlerini, Fransa'da doğan eşlerinden daha fazla referans alırlar! Söz konusu olan, çiftlerden her birinin kendi çıkarını elde ettiği bir çeşit "mantık" evliliğidir. Tersine, genç adam daha geleneksel, çok dindar veya abartılı derecede maço olursa, genç kadınlar son derece hayal kırıklığına uğralar...

* * *

Şeker Gibi Bir Adam

İmran, dört kız kardeşin en sonuncusudur. İki ablası Türkiye'de, kendisi Fransa'da doğmuştur. Tüm öğrenimini Haute-Saône'da küçük Gray komününde tamamlamıştır. Çocukluk döneminden beri içinde bir dışlanma duygusunun anısını hep taşır çünkü o dönem ne arkadaşlarının yanına gitmeye ne de domuz eti yemeye hakkı vardır: okulda bir çeşit ayrımcılık kök salmıştır sanki. Ve ayrıca, özgürlüğü olmadığını da hatırlar: "Dışarı çıkamazsın, diğerleriyle dolaşamazsın, sinemaya bile gidemezsin, bu durumda, flört etme şansın olmaz..." İmran'ın babası, ablasını, istememesine rağmen lise öğreniminden alıp hayatını heder ettiği için kendini suçlu hisseder ve durmadan şunu söyleyen en küçük kızına karşı çıkmak istemez: "Asla bir Türk ile veya Türkiye'den biri ile evlenmeyeceğim!" Bu yüzden, annesi ona bir kuzenin fotoğrafını gösterdiğinde, ona şöyle der: "O kadar yakışıklı buluyorsan, kendin evlen!" Sonra, memleketinde geçirdiği tatil sırasında, Mevlüt adındaki bu genç (o zaman çobandır) ile karşılaşır; onu "çirkin, pasaklı, güneşten kapkara" bulur. Babasının kulağına gelen evlenme isteği, zaten "kızı okuduğu" için kabul edilmez. Ama sonraki yıl, Ege kıyısında bir otelde çalışmaya başlayan delikanlı, dört kız kardeşe rehberlik yapar ve İmran, gemiyle Fransa'ya dönüştü, kendini onun, kulağında kalan sesinin

dinginliğine ve tatlılığına kaptırır. Her yerde Mevlüt gelir gözlerinin önüne, hattâ “denizin üstünde yürüdüğünü” bile görür. Fransa’ya döndüğünde, heyecan devam eder ve şöyle der; “*Alıcı gözle bakmamışım*”. Bu yüzden sözlüğü eline alır ve ona zar zor bir mektup yazar: ilgisinin nedeninin Fransa vizesi almak olmadığından emin olmak için, eğitimine Türkiye’de devam etmek istediğini söyler. İmran ve Mevlüt düzenli mektuplaşmaya daha sonra da, annesinin de gizli yardımını alarak gitgide uzayan telefon görüşmeleri yapmaya başlarlar. Sonraki yaz, babasına, psikoloji eğitimine son vermek ve evlenmek istediğini söyler, babası şaşırıp kalır. “Aslında, eğitimime devam etmeyi çok fazla istemiyordum, bu da iyi bir bahane oldu. Ayrıca, değişik bir havası vardı ve nihayetinde evlilik varsa boşanma da var dedim kendi kendime. Bununla birlikte, ne kültürümüz ne de zevklerimiz aynıydı: ben Pagny veya Elsa dinliyordum ve onun sevdiği Türkçe şarkıların sözlerini anlamak için uğraşmam gerekiyordu.”

1995’te nişanlanan çift, delikanlının askerliğini bitirmesini bekleyip iki yıl sonra evlenirler. Mevlüt Fransa’ya 1998’de gelir. Duvarcılık yapar ama kronik bir hastalık onu, işten ayrılmak zorunda bırakır; o zaman bunalmaya başlar. “Birbirimize alışmamız ve birlikte çaba sarf etmemiz gerekti çünkü işler her zaman yolunda gitmiyordu; ilk başta, ben aile hayatını önemli olduğunu dile getirirken o sürekli kahvehaneye gidiyordu.” Mevlüt, doğaya çok yakın yaşamayı ister; bu durumda İmran, Saint-Dié bölgesindeki Vosges’a yerleşmeyi kabul eder ve orada kendilerine bir yuva kurarlar. “Bana kavuşmak için 3.000 kilometre yol kat etmişti; 200 kilometre yol gitmeyi reddedemedim” der İmran. Üç yıl sonra, küçük bir kız, ondan yedi yıl sonra da bir oğlan dünyaya gelir. İmran, Sağlık Sigortası Kasası’nda (Caisse primaire d’assurance maladie) çalışırken, Mevlüt “ev erkeği” rolünü üstlenir. Bazı Türkler ona “*kılıbık*” muamelesi yapar, o da buna şöyle cevap verir: “Karıma boyun

eğmiyorum, ona saygı duyuyorum.” Bugün her ikisi de bu dengeyi kurabildikleri ve karşılıklı sevgilerini sürdürmeyi başardıkları için gurur duyduklarını söylüyor. İmran ekliyor, “Ona şekerim/ benim şeker” diyorum ve onun yanında olduğum zaman bile onu özleyorum; gün boyu birbirimize kısa mesaj gönderiyoruz. Fransa’da doğan erkeklerden daha anlayışlı ve daha açık görüşlü.”

Kızları mimarlık okumaya başladı, oğulları ise ilkokulu bitirdi. İmran çocuklarının eğitimine hep özen göstermiş çünkü onların başarılı olmalarını istiyor. Evde iki dil de konuşuluyor ama İmran esas olarak –“çok sinirli olup Türkçe konuştuğum zamanlar dışında”– Fransızca konuşuyor. Çiftin genelde Fransız arkadaşları var ve Türk topluluğunun içine sık sık girip çıkmaktan biraz uzak duruyorlar. “Mevlüt bazen muhabbet etmek için Türk kahvehanesine gidiyor, ama ben, hiç yoksa dedikodulardan korunmak için araya mesafe koyuyorum.” İmran sözünü şöyle bitiriyor: “Ben bu hayatı düşledim ve elde ettim. Kendimi iyi hissediyorum, ama gene de çok tuhaf; ablam zorla yapılan evliliğinden çok çekti ve yalnız yaşıyor çünkü güveni sarsıldı; küçük kardeşim bir Fransız ile evlendi ve bir Franko-Türk ile evlenen en küçük kız kardeşim her ikisi de boşandı. Ben, Mevlüt ile çok mutluyum halbuki olasılıktan en uzak senaryo buydu.

* * *

Şüphesiz göçmen kökenli genç kızların hepsi böylesi süreçlerden geçmezler. Çatışma nadir görülen bir durum değildir, bazı kızlar isyan eder ve bu doğrudan başkaldırıların, ağır ve üzücü sonuçları (kopuşlar, intihar girişimleri) olabilir. Ev hapsi, okulu bırakma, arkadaşlarla birlikte dışarı çıkmanın yasaklanması, evlenmeden bir delikanlı ile görüşmeye kesinlikle izin verilmemesi gibi kimi zorunlulukları artık kabul edecek durumda olmayan genç kız sayısı çoktur. Çoğu için, dürüstlük, bakire-

lik (namusun garantisi), geçerliliği kalmayan değerler haline gelmiştir. Bazı kızlar, eğitimlerine uzun süre devam etmeyi, meslekî bir kariyerlerinin olmasını, bunların yanında da özerk ve özgür olmayı arzularlar. Ayrıca, ne zaman ve kim ile evleneceklerine kendileri karar vermek ister. En sert çatışmaların kökeninde, neredeyse her zaman kızların evden kaçmaları ve genelde de Türk olmayan (Müslüman veya değil) bir delikanlı ile kaçmaları vardır –bu durum, kızları Sünni bir Müslüman veya tabii ki, Türk olmayan biriyle görüştüğünde veya evlenmek istediğinde şiddetli bir biçimde karşı çıkan Alevi ailelerde de görülür. Bu çok büyük ve çoğu zaman kabul edilemez bir ihlaldir ve ailelerin tepkisi çok aşırı olabilir.

Franko-Türk delikanlılara gelince, onlar, daha az travmatik durumlarla karşı karşıya kalırlar. Annelerinin seçtiği eşi genelde kabul etseler de, ikili bir hayat yaşamayı tercih edenlerin sayısı az değildir. Bazen Fransız veya başka milletten bir partnerleri vardır ve hattâ bazı durumlarda bu nikâhsız eşten çocukları da olabilir, ama Türkiye’de evlenmeyi reddetmezler. Böylece “ithal gelin”, meşru eş olur. O zaman bu adamlar, kısmen kendi evlerinde, kalan zamanda da diğer ailelerinin evinde yaşarlar. Bu ikili yaşam, anneler tarafından bilinir ve kabul edilir ama bu tür bir durumla karşı karşıya kalacağını düşünmeyen, Türkiye’den gelen gelin için genelde sürpriz olur. Aslında, köken ülkede, başkalarının ne diyeceğine aldırmadan bu tür ikili bir hayat sürmek neredeyse imkânsızdır.

Fransa’da doğmuş eşler ile Türkiye’de doğmuş eşler arasındaki değer uyumsuzluğu büyük olabilir. Bir Franko-Türk ile evlenip daha sonra gelin olarak gelen genç kızlar, kocalarından ve kocalarının ailelerinden daha eğitilmiş ve açık görüşlüdürler. Bazıları lise eğitimlerini bitirmiş hattâ yükseköğrenime başlamışlardır ve bu bakımdan ilk kuşak göçmen kadınlardan ayrılırlar. Göçmen aileler için hâlâ önemini koruyan ancak Türk taşrasının çok daha gerilerde bıraktığı kimi toplumsal ve dinî kurallarla karşı karşıya kalınca şaşkına dönerler. Örneğin Fran-

sa'ya gelince kapanmak zorunda kalmış çok sayıda genç kız vardır; kendisini almak için Paris'e gelen kocasının, oturdukları yer olan Orléans'a yaklaştıklarında arabayı durdurup ona bir başörtüsü uzatarak "Bunu takman lazım, artık Türkiye'de değilsin" dediğini anlatan gelin buna bir örnektir. Bu gelinlerin çoğu, kayınvalideleri tarafından seçilmiştir; kayınvalide genelde uslu bir gelini veya dahası kendisine saygı göstermeyi bilen bir yeğeni tercih eder. Annelerin favorisi, genelde eğitim seviyesi düşük gelinlerdir çünkü onlar Fransızca bilmezler ve toplumsal hayat konusunda kendilerine bağımlıdırlar. Bu durumda, çocukların eğitimi ve ev hayatı konusunda kayınvalidelerinin egemenliği altındadırlar ve mali olarak da kocalarına bağımlıdırlar. Aile içi şiddete en açık grubu bu kadınlar teşkil eder. Kadınların yeri ve statüsü bakımından gelinler, Türk toplumundaki eşitsizliklere ve paradokslara bağlı sorunların tümünü tek elde toplarlar. Üstelik üç çeşit ayrımcılıkla karşı karşıya kalırlar: kadın olmak, kırsal dünyadan gelmiş olmak ve yerini yurdunu değiştirmiş olmak. Oysa Türkiye'de farklı toplumsal kökenlerden gelen kadınlar, bu meselelerle ilgili olarak, haklarının bilincinde, hukuki haklarını etkileyebilecek gerilemeler karşısında tepki koyabilecek kadar uyanık ve son derece dinamik bir dernek ağının etrafında örgütlüdürler. Öyle görünüyor ki, göçmen kadınlar, geleneksel sürgün ve baskı şemalarının daha fazla boyunduruğu altındalar. Fransa'da çok fazla Türk kadın derneği yok, var olanlar ise faaliyetlerini genelde aile, çocuklar ve el işleri ile ilgili konular etrafında döndürüyor, kadınların özgürlükleri ve özgürleşmeleri ile ilgili meselelerden uzak duruyorlar.

Geleneksel ailelerden olan gelinlerin çoğu utangaç genç kadınlardır. Aralarından bazıları, doktor muayenelerinde veya derneklerde kendilerini ifade ederken cinsel ilişkilerden olumsuz sözcüklerle bahsederler. Sevişmekten bir işkenceymiş gibi bahsedilir. Erkekler daha mutlu değillerdir ama ailelerine ve

özellikle de annelerine karşı çıkamazlar. Karıları, çocuklarının annesidir ve Türk olduğu için ailenin şerefi kurtulur.

Türkiye'den gelen bir eş ile yapılan evlilikler, ailelere, göç sürecini devam ettirme ve böylece çocuklarının, doğdukları ülke ile özdeşleşmesi mekanizmasını frenleme olanağı verir. Dışarıdan gelen eş, tüm eklemlenme sürecini baştan kat etmesi gereken bir yeni gelendir: Türklerin yüzde 86'sının dil kurslarına yazıldığı görülür (yeni gelenlerin hepsi içinde bu oran yüzde 53'tür) ve sadece yüzde 48'i Fransızca'yı öğrenerek bu kurslardan ayrılır. Fransa'da Türkler en az Fransızca konuşan gruptur. Yeni gelen gelinlerin ve damatların bu kursları takip etmesi engellenmezse bile, onlara yönelik Fransızca kursu sayısı zaten çok yetersizdir.³ Aslında aileler bazen anneliği, kurs yerinin uzaklığını vs. bahane ederek dil öğrenme zorunluluğunun etrafından dolaşırlar. Dil eğitimlerinin yarısı, sona ermeden bırakılır. Yeni gelen göçmenler kursun sonuna kadar devam etseler bile, kurstan döndüklerinde, yurttaşlık ve dil eğitimlerinden edinilen kazanımları yavaş yavaş yitirmelerine yol açan bir aile veya topluluk içinde yaşarlar ve bu dil eğitimi, sonrasında, herhangi bir gerçek sosyal takip öngörmez. Bazı kadınlar, daha bağımsız yaşamak ve özellikle çalışmak için Fransızca öğrenme arzusunda olduklarını söyler ama karşılarına engeller çıkarılır. Bir belgeselde,⁴ eşinin ailesinden kaçan, Türkiye'den gelmiş bir gelin şöyle der: "Fransızca öğrenmeni istemiyorlar çünkü öğrenirsen gözlerin açılır."

Evliliğe dair genelde zoraki olan bu pratiklerin, hayal kırıklıklarına ve acılara yol açtığını ve esas kurbanları kadınlar ve özellikle de gelinler olan, eşler arası ve aile içi şiddetin nedeni olduğunu söylemek gerekiyor. Bu şiddet, sadece göç olgusuna

³ Eski adı Kabul ve Entegrasyon sözleşmesi, (CAI, Contrat d'accueil et d'intégration) olan Cumhuriyetçi Uyum Sağlama Kontratı'nı (CIR, Contrat d'intégration républicaine) kapsamında, yeni gelenler için seviyesine göre 50-200 saat kurs öngörülür. (Bkz. ekler).

⁴ Sabrina Van Tassel, *Mariées pour le pire*, Production Skopia films, 2004.

bağlı bir durum değildir ve ne tek bir kültüre ne de tek bir toplumsal sınıfa özgüdür. Ama göçmen topluluklar söz konusu olduğunda, “damgalanmaktan” kaçınmak için bu şiddeti teşhis etmeyi reddetmek bir çözüm değildir. Aile içi şiddet, Türkiye'deki Türk demokratların ve feministlerin de mücadele ettiği bir gerçekliktir. Fransa'daki göçmen ailelerin durumunda, on kat artan kimliğini yitirme kaygısı, bazen Türkiye'de olduğundan daha ciddi ve normatif tutumlara yol açmıştır. İlk kuşak göçmenler olan, kendileri de genelde şiddete maruz kalmış kayıinvalideler, paradoksal bir biçimde, âdetlerin ve ahlâk kurallarının sürdürülmesine dikkat etmeleri gerektiği prensibinden hareket ederler. Oysa evlilik konusundaki norm, gelinleri ve kızları daha da fazla bunaltır. Gelinler ve kızlar, topluluk önünde “ağırbaşlı” davranmalı, çok fazla konuşmamalı, dikkat çekmemelidirler. Örf, âdet gereği kızlar ve gelinler annelerinin ve kayıinvalidelerinin sözünü dinlerler: “Bir kadın sadece namusu için yaşar”. Bu kurallara yönelik en ufak bir kusur, şiddetli azarlara yol açabilir. Kocalar tarafından sergilenen şiddetle gelince, bu erkeklerin de (Türk veya Franko-Türk), istemedikleri halde evlendiklerini hatırlamak gerekir; kuşkusuz acı çekerler, hattâ ailelerinin kararlarına karşı çıkamadıkları için hırçındırlar ve sonunda bazıları, kızgınlıklarını, hayal kırıklıklarının günah keçisi haline gelen eşlerine aktarırlar.

Tüm bu dramatik durumların arkasında, kamu politikalarının sorumluluğunun veya daha ziyade herhangi bir kamu politikası olmayışının sorumluluğunun olup olmadığına bakmak gerekir. Göç kaynaklı kadın dernekleri, 1980'li yılların ortasından itibaren kamu otoritelerini sürekli uyarmışlardır. Ama derneklere birtakım destekleyici (ama yetersiz) fonlar sağlanması veya danışma ve eğitim platformları⁵ kurulması dışında,

⁵ Birkaç derneğin (GAMS-ELELE-Voix de femmes) biraraya gelmesiyle oluşturulan “Agir avec elles” (Kadınlarla birlikte hareket etmek) platformu, Almanya'dakine benzer özel bir sığınma evi kurma girişiminde bulunur ancak kamu otoriteleri bu girişime destek vermez.

hazırlanan raporların ardından, nadiren kapsamlı bir biçimde harekete geçilmiştir. Hedeflenen hukuki kazanımlara gelince, böyle bir hedef neredeyse hiç yoktur. Son olarak, bu meseleler, eğitim alanında daha bütünsel olarak ele alınabilirdi: Namus nedir? Kadınlar, oğullarını yetiştirme biçimleriyle kendi cinsiyetleri üzerindeki hâkimiyeti devam ettirmiyor mu? gibi soruların, hem ulusal eğitim hem de sosyal hizmetler tarafından ve yeni gelenlere yönelik yurttaşlık eğitimi kapsamında sorulması gerekirdi.

* * *

Üçüncü Tekil Şahısta

Beş kızın en küçüğüydü. Ailesini erkek çocuktan yoksun bırakan kaderi alt etmek için ismi “Yeter” konulmuştu. Bir gün, Fransa’da yaşayan, kendi köylüleri olan birileri onu istemeye gelmişler. Babasıyla konuşan çifte ve iki oğlana kahve vermiş, bu oğlanlardan zihinsel engelli olana verileceğini bilmiyormuş. Onlar gittikten sonra çok ağlamış; annesine kendisini evlendirmemeleri için yalvarmış ama çok geçmeden düğün yapılmış, çünkü bir hafta sonra onların Fransa’ya dönmeleri gerekiyormuş. Gerdek gecesi tam bir işkence olmuş: kocası beceriksizmiş, ona çok acı çektirmiş.

Kendisine vize vermeyeceklerini umuyormuş, bunun için dua etmiş ama dört ay sonra kendini, küçük bir Fransız kasabasında, kayınbiraderi, eltisi ve çocuklarının da yaşadığı, kocasının ailesinin evinde bulmuş. Evde buyuran ve tüm kararları veren de kayınbiraderiymiş. Adam ona karşı çok acımasızmış ve bir hizmetçiymiş gibi davranıyormuş; kayınvalidesinin de ondan aşağı kalır yanı yokmuş. Yemek sırasında hizmet eden o imiş. Tüm aile yemeğini yiyor, o, ancak herkes kalktıktan sonra kalanları tüketmek için masaya oturabiliyormuş. Onu, başka insanlarla karşılaştığı tek yer olan Fransızca kursundan almışlar. Evde olmadıkları

zaman, bunu, televizyonu açmak için fırsat biliyor; bu sayede birkaç kelime ezberleyip öğreniyormuş. Kocas, bir ağaç işleri atölyesinde çalışıyormuş. Özünde onun kötü olmadığını düşünse de onunla doğru düzgün konuşmak mümkün değilmiş; bir çocuğun zekâ yapısına sahipmiş ve hareketleri çok kabaymış. Bir öğleden sonra, kayınbiraderi eve erken dönmüş ve onu evde yalnız bulmuş. Onu odaya çekip eteğini kaldırmasını söylemiş; kadın durumu anlamış, mücadele etmeyi denemiş, hayır demiş, ama kayınbiraderi, eğer konuşursa öldürmekle tehdit edip ona tecavüz etmiş. Hamile kalmış, bu kayınvalidesinin çok hoşuna gitmiş, ama çocuk düşmüş. Ne olup bittiğini anlamadan bir gün kayınbiraderi onu, Yozgat'a, ailesinin köyüne götürmüş ve "kızlığının bozuk" olduğunu ve bir "sürtük" olduğunu söyleyerek oraya bırakmış. Kadın durumu ailesine açıklamayı denemiş, onlara yalvarmış ama onu kapının önüne koymuşlar ve babası ona, şereflerini beş paralık ettiğini söylemiş.

Çocukluğunda sıkıntı yaşadığı zaman yanına sığındığı teyzesi onu kabul etmiş. Ama bütün köyün gazabına uğramaktan korktuğu için onu çok fazla koruyamamış ve ona bir uçak bileti almış. Kadın, Lyon'a incekken kendini Orly'de bulmuş; teyzesi yanlış bilet almış, çünkü onun için Fransa demek, Paris demekmiş. Havaalanında bir bankın üzerinde sadece küçük bir çanta ile oturmuş, ne yapacağını nereye gideceğini bilmeden ağlıyormuş. Bir beyefendi durup bir yardıma ihtiyacı olup olmadığını sormuş; oldukça yaşlıymış ve çok kibarmış. Çok sonraları onun Yugoslav olduğunu öğrenmiş. Ona tam olarak şöyle demiş: "Turque moi Turquie" (Türk ben Türkiye). Adam onu arabasına alıp Bagnolet'de bir konfeksiyonda çalışan Türk bir ailenin yanına götürmüş. Bu aile, onu derneğe götürmüş çünkü hikâyesini anlatınca kocasının ailesinden korkmuşlar.

– Ama bu senin hikâyen Yeter; neden üçüncü tekil şahısta anlatıyorsun?

– Bilmiyorum, belki böylece sanki tüm bunları yaşamamışım gibi geliyor.

Yeter yardım aldı, Fransızca öğrendi, adaleti ve düzeni çok seviyor, polis olmak istiyordu; eğitim gördükten sonra, Paris metrosunda güvenlik görevlisi oldu.

* * *

Vatandaşlık Almak

Türklerdeki, 1980 ve 1990’lı yıllarda ortaya çıkan, kendi memleketlileri arasında kalma ve bir çeşit korunma eğilimi, Fransız vatandaşlığı isteme düşüncesini dışlamaz; bunun nedenlerinden biri, belirli bir döneme kadar çifte vatandaşlığa izin vermeyen Almanya’daki durumun tersine Türk vatandaşlığından çıkmanın gerekmemesidir. Türkler en istekli göçmenler değildir ama her yıl binlercesi Fransız vatandaşlığı alır. Burada, Fransız vatandaşlığının, öncelikle soy zinciri yoluyla (ebeveynlerden en azından biri Fransız ise ve talep ediliyorsa) veya Fransa’da doğmuş olmakla ya da özel durumlar gereği (sığınmacı statüsü, orduya katılma, Fransa için gerçekleştirilen özel hizmetler vb.) kendiliğinden verilmesinden bahsetmiyoruz. Bizi ilgilendiren, Fransız devleti, yabancının gerekli nitelikleri taşımadığına kanaat getirirse sonu başarısızlığa varabilecek kendiliğinden olmayan yollarla vatandaşlık alınmasına yönelik isteğe bağlı adımlar. Türklerin kendiliğinden olmayan yollarla vatandaşlık almaya yönelik en sık kullandığı yöntemler, Fransa’da en az beş yıl yasal olarak ikamet eder olmak veya Fransız kökenli biriyle evli olmaktır.

Birinci durumda, başka bir ülkenin vatandaşıysanız ve beş yıldan beridir Fransa’da ikamet ediyorsanız (bu, sadece Fransa’da yerleşmiş olmayı değil, ülkede aile bağlarınızın ve maddi çıkarlarınızın olmasını da içerir), bir dosya hazırlayarak valilikten vatandaşlık talep edebilirsiniz. İsteğin reddedilmesi veya ertelenmesi mümkündür. Talebiniz kabul edilebilir olarak de-

ğerlendirilirse, İçişleri Bakanlığı'na gönderilir, İçişleri Bakanlığı da onaylayarak vatandaşlığı verebilir. 1990'ların sonunda 4.000-5.000 Türk vatandaşlık almış, bu sayı 2000'lerin başında 8.000'e yükselmiş ve yavaş yavaş azalarak 2016 yılında 1.500'e düşmüştür. Bu düşüşün temel nedeni; birincisi, günümüzde doğuştan Franko-Türk olan sayısının yeni gelenlerden daha çok olması, ikincisi de, vatandaşlık süreçlerinin 2011 yılından bu yana zorlaşmasıdır; örneğin evlilik dolayısıyla vatandaşlık alma durumunda, Fransızcaya hâkim olunduğunu, Fransa tarihinin ve Fransız toplumunun değerlerinin bilindiğini kanıtlamak gerekir.⁶

Evlilik dolayısıyla vatandaşlık alınması, beyan yoluyla gerçekleşir: dört yıllık maddi manevi ortak yaşamın ardından, yabancı eş, eğer 2011'den beri, Fransız dili ve tarihini yeterince bildiğini doğrular ve "Cumhuriyet'in temel ilkelerini ve değerlerini" (16 Haziran 2011 tarihli kanun) kabul ederse vatandaşlığı kazanabilir. Hukuksal olarak, hükümet, örneğin burka giyme gibi "dil harici uyum eksikliği" nedeniyle vatandaşlığın alınmasına karşı çıkabilir. Evlilik dolayısıyla vatandaşlık alan Türkiye kökenli sayısı, 1998'den 2016'ya (bu dönemde en yüksek 2004 yılında 755 olmuştur) yıllık 300-600'dür.⁷

Son olarak, Türk göçmenlerde sık rastlanan bir pratiğin de, Fransa'da doğmuş ergin olmayanların erkenden vatandaşlık talep etmesi olduğunu belirtelim. Yabancı ebeveynlerden Fransa'da doğan bir çocuk, normal olarak ergin olduğunda Fransız vatandaşlığını doğrudan alır – eğer, bu tarihte, evi Fransa'da ise ve 11 yaşından itibaren en az beş yıldır bu ülkede yaşıyorsa. Ama erginlik yaşından önce erken bir vatandaşlık talebinde bulunmak da mümkündür: bu talep ergin olmayan çocuk adına 13 yaşına girdikten sonra (eğer 8 yaşından beri çoğunlukla Fransa'da ikamet ediyorsa) veya 16 yaşından sonra çocuğun

⁶ Talepte bulunanlar, valiliğe çağrılırlar ve Fransız değerleri ve kültürü hakkında bir mülâkattan geçmek zorundadırlar.

⁷ Ek bölümde, Türklerin "vatandaşlık alma" tablosuna bakınız.

kendisi tarafından yapılır. Yıllara göre, bu erkenden vatandaşlık taleplerinin sayısı 4.000-5.000 arasında değişir; bu sayı, genç Faslılardan gelen taleplere yakın ama Cezayirli ve Tunuslu gençlerden gelen taleplerden yüksektir. Ergin olmayan bir Türk, 18 yaşına gelince kimlik kartına nasıl olsa sahip olacaksa, neden erginliğini beklemeden talepte bulunur? Bunun pek çok nedeni vardır, bunlar arasında, çalışmak için eğitimini bırakmak veya henüz kişisel pasaportu olmadığından Türkiye’ye gitmek için valilikten “seyahat izni” talep etmek zorunda olmama isteği öne çıkar. Son olarak, bazı durumlarda, birkaç yıllığına Türkiye’ye dönen bir ergen, ergin yaşta Fransız vatandaşlığı alma şansını yitirmez: ancak, Fransız topraklarında beş yıl bulunmama durumu vatandaşlığı almasına engel olabilir – eğer genç, Türkiye’de bir Fransız okulunda eğitim görmüyorsa.

Çifte vatandaşlığa izin veren Türkiye, ülke dışındaki vatandaşları için kolaylaştırıcı politikalar yürürlüğe koymuştur. Bunlar özellikle askerlik görevi ile ilgilidir. Başlangıçta, askerlik hizmeti Fransa’da zorunlu iken, Türkiye, Fransa’da doğan gençleri, askerlik hizmetlerini orada yaptıkları için askerlikten muaf tutuyordu. Fransa’da 1997’de zorunlu askerliğin kalkmasından sonra, başlangıçta oldukça yüksek olan (5.000 Avro) ama daha sonra düşürülen (38 yaş sınırı ve 1.000 Avro ve 2018 yılından itibaren de yaş sınırı olmaksızın 2.000 Avro) bir ücret ödenmesi şartıyla Türkiye’de askerlikten muaflığa (önce 3, sonra bir aya indirildi ve 2018 yılından itibaren uzaktan eğitim yoluyla askerliğe dönüştü) izin verdi. Fransa’da, genç delikanlılar, konsolosluklara gidip beyanda bulunarak sürekli borç ödüyorlar: vatanseverlik ile pragmatik düşüncelerin karışımı bir motivasyonları var, çünkü bu ücreti ödememek, yakalanıp askere götürülme tehlikesi olmaksızın artık Türkiye’ye gide-meme riskini göze almak anlamına geliyor.

Bu aşamada, 1990’lı yılların sonunda yerini yurdunu değiştiren Türk kökenli ailenin bir “grup portresini” çizmeye çalışalım: ilk kuşak aile reisi erkek, evin iç işleri ile ilgili her konu-

da kendini geri çeker ve iktidarını karısına ve oğluna bırakır. Fransa'ya geldiği zamankinden daha dindar olan ve zamanını dernek camiinde veya yanındaki kahvehanede geçiren bu erkek, aile üyelerinin davranışlarında "sapmalar" söz konusu olduğunda ailenin şerefi bu yüzden lekelenmesin diye müdahil olması dışında artık aile reisi gücünü kullanmaz. Tersine, karısı ise, oğlu ile onu birbirine bağlayan sağlam bağ sayesinde geldiği zamankinden daha çok güce sahiptir; bu gücü gelini üzerinde de kullanır. Gelin, tümüyle kayınvalidesinin iyi niyetine ve benimsediği ilkelere bağlı olan kaderine katlanmak zorundadır. Aile üyelerinden çoğu, kendiliğinden veya evlilik yoluyla Fransız vatandaşlığını artık almıştır: iki ülkede de oy vermeleri mümkündür ve bugün artık iki pasaportları vardır.

İkinci kuşaktan Franko-Türk kızlara gelince, bazıları liseye kadar okur sonra yirmili yaşlarının başında evlenirler. Genelde evlenir evlenmez çocukları olur. Franko-Türk oğlanlar, faal yaşama atılırlar ve iş bulma konusunda aile bağlantılarından yardım alırlar. Aile, yaz tatilini Türkiye'deki köylerinde geçirir ve Ramazan bayramı gibi büyük bayramlarda, sünnet düğünlerinde veya evlilik törenlerinde biraraya gelirler. Kendi içinde kalma eğilimi güçlüdür ve grubun önemi, üyelerin yurda döndüğü zaman olduğu gibi Fransa'daki yaşamını da düzenler.

İkinci kuşakta da, ilk kuşakta olduğu gibi, köken ülkeye yerleşme planı yoktur. Belirli bir sayıdaki genç için Türkiye'nin çekiciliği yüksek olsa da ve 2000'li yıllarda daha da artsa da, daha ileride göreceğimiz gibi, büyük bir çoğunluğu doğdukları vatanlarını benimsemiştir ve tüm yaşamlarını orada geçirmek istemektedir. Bu durumda, çok istedikleri karma kimliğin ana hatlarını belirlemeleri gerekir. Bununla birlikte, Türkiye'de doğup küçük yaşta Fransa'ya gelen çocuklar, aldıkları eğitime sadık kalırlar; Fransa'da doğan gerçek ikinci kuşak Türkler ise, iki kimlik arasında gidip gelir ama genelde Türk aidiyetlerini öne çıkarmayı sürdürür. Küçük yaşta Fransa'ya gelip tüm eğitimini Fransa'da gören genç delikanlılardan da şu sözlerin du-

yulduğu olur: “Ben de çocuklarım olunca onları ailemin beni yetiştirdiği gibi yetiştireceğim çünkü dikkat edilmezse, ikinci kuşak yarı Türk yarı Fransız; üçüncü kuşak dörtte üç Fransız olacak, sonra da artık hiç Türk kalmayacak.” Bugün hâlâ Türk kökenli bir kadının telefonda şöyle konuştuğuna rastlamak mümkün: “Ama yok, o, yabancılar gibi yaşıyor...”, bu yabancılar, elbette Fransızlardır. “Değişmeden dönmek” halen düşünölse de, aynı zaman zarfında Türkiye de değişiyor ve dönüşüyor. Dolayısıyla ülkede geçirilen her gün zaman farkını açığa biraz daha vuruyor.

İKİ KÜLTÜRLÜ ÇOCUKLAR VE GENÇLER

Entegrasyon Okulunda Türk Çocuklar

1970'lerin sonunda ilk aile birleşmesi dalgası ile küçük yaşta gelen çocuklar, Türkiye'de az çok okula gitmişlerdir. Ama gelenlerden yaşı biraz daha büyük olanlar arasında, okulların uzak olması (özellikle, taşınmalı eğitimin henüz olmadığı kırsal bölgelerde) gibi engeller nedeniyle Türkiye'de lise eğitimi eşini aşmış olan sayısı azdır. Böylece, Fransa'ya, elinde sadece ilkökul diploması olan ve birkaç yıldır eğitimle ilişkisi kesilmiş yenyetmelerin geldiği görülür.¹ Onların, 1959'dan beri eğitimin 16 yaşına kadar zorunlu olduğu Fransız eğitim sistemine uyum sağlamaları bu yüzden zor olabilir.

Üstelik bu çocuklar, cumhuriyetçi Türk eğitim anlayışıyla biçimlendirilen bir okul deneyiminden geçmişlerdir: söz konusu olan, çok şekilci, eleştiriye açık olmayan, oyun tarafı sınırlı ve bunların yanında "ulusal roman" tonunun ve militarizmin çok baskın olduğu bir söylemle birleşen bir eğitimidir. Dönemin Türk okulları, Fransa'da 1968'den sonra yürürlükten

¹ O dönem Türkiye'de, eğitimin zorunlu olan kısmı, ilkökuldur (beş yıl). 1997'de zorunlu eğitim süresi sekiz yıla, 2012'de de on iki yıla çıkmıştır.

kalkmış zorunlu cumhuriyet ritüelleri (Pazartesi sabahı göndere bayrak çekilmesi ve milli marşın söylenmesi; üniforma giyilmesi; öğretmene ve sözüne kayıtsız şartsız saygı) ile öne çıkar. Türk öğrenciler, istenildiği gibi giyinilen, öğretmen içeri girince ayağa kalkılmayan, çok fazla cezanın olmadığı Fransız okulunu görünce şaşkınlıklarını gizleyemezler. 1970’li yıllarda gelen küçük kızlar, zaman zaman, ilkokuldaki o mutlu günleriyle çelişen ortaöğretime geçişteki aşağılanmalarını anlatırken bu geçiş, bir “ayırımcılık” zamanı ve eşitsizliğin keşfi olarak betimlenir. Bu kızlar, sık sık, anneleri tarafından alacalı bulacalı renklerde dikilmiş kıyafetlerine yönelen bakışlara maruz kalırlar. Her ne kadar, daha sonra bu tür sıkıntılar azalsa da, ilk gelenler için, bu, Fransa’daki toplumsal bariyerlerin keşfidir çünkü artık üniforma sınıfsal kökenleri saklamamaktadır. Bu çocuklar, 20. yüzyılın başlarında Fransa’daki eğitime benzer kuralcı ve disiplinli bir eğitimden gelirler, bu yüzden Fransız okulundaki ilk adımları oldukça dengesizdir.

Ayrıca bu öncü gençlerin güzergâhları tuzaklarla doludur. Kimi zaman ülkelerinde zaten sınıfta kalmış olan bu gençler, Fransa’ya geldiklerinde de, tek kelime Fransızca konuşamadıkları için bir veya birkaç sınıf geriden başlamak zorunda kalırlar. Fransızca bilmeyenlere özel sınıflar, 1970’li yıllarda çok fazla değildir ve büyük yerleşim yerlerinde bulunurlar, bu yüzden 12 veya 13 yaşındaki bir çocuk CM2’de² bulunabilir. İki dil arasındaki uzaklık da bariz bir engeldir: Türkçe cümlelerin sözdizimi, Fransızcanınkinin tersinedir, Türkçede cinslik yoktur, tüm fiiller düzensizdir, ünsüzlerin arasında her zaman ünlüler vardır ve bunun hiçbir istisnası yoktur. Öğretmenler, anlama, konuşma, telaffuz ve tüm bunların sonucu olarak imla ve dil bilgisi güçlüklerinin hepsini çeken bu çocuklarla çalışırken yaşadıkları karmaşayı sık sık dile getirirler. Üstelik ebeveynlerin her ikisi de Fransızca bilmediği için, gençler kendi ken-

² İlkokul son sınıf.

dilerine kalırlar ve önlerinde çetin bir yol vardır. Bu nedenle, bu koşullarda gelen çocukların çoğu, okulu görelî olarak erken terk eder. Meslekî eğitim programlarına katılır ve iş hayatına atılırlar. Tersine, küçük yaşta gelip okula Fransa'da başlayanlar, bir yılın sonunda kendilerini Fransızca ifade etmeyi başarır ve derslere kendi akranlarıyla birlikte devam edebilirler. Daha sonra, Fransızca bilmeyen çocuklara yönelik özel sınıfların sayısının artmasıyla birlikte geriden takip etme oranı azalacaktır.

* * *

Ali'nin Matematikte Sınıfı

Ali, 1976 yılında ilkokul son sınıfına geldiğinde 13 yaşındadır; kendinden daha küçüklerle birarada olmaktan biraz utanır ve "onuru" incinir. Tek kelime Fransızca konuşmaz ve Türk kökenli çocuk sayısının çok az olduğu, Seine-Saint-Denis'deki okulunda arkadaş edinmesi çok zaman alır.

İlk başta, öğretmen sınıfa girdiğinde, gövdesini şişirip kasıtlı bir biçimde ayağa kalkar, bu arkadaşları arasında gülüşmelere yol açar. Tıpkı sınıftan çıkarken başını eğmesi gibi, biraz fazla bol olan pantolonu, boynuna kadar iliklediği gömleği ve modası geçmiş ayakkabıları da alay konusu olmasına yol açar. Öğretmeni ona, uyum sağlaması için yardım etmeyi dener ama Ali duvar gibi sessizdir. Sesi neredeyse hiç duyulmamıştır. Bununla birlikte, güzel bir günde, sınıfa dâhil olmasından aylar sonra bağıra bağıra konuştuğu işitilir. O gün, farklı kültürler hakkında konuşma yapmak için gelen kültür derneklerinin, konuşmalarını diyapozitifler ve kısa videolarla destekledikleri bir sunumları vardır. Ekranda birden geleneksel Türk gölge oyununun birbirine nükteli bir biçimde söven iki kahramanı belirlir ve Ali heyecanla bağırır: "Je connais ça, moi; c'est Karagöz, c'est Hacivat, c'est de chez moi, j'aimais ça dans les

fêtes...”³ Bütün arkadaşları şaşkınlıktan donakalır, zira Ali konuşmayı biliyordur ve kuşkusuz anlatacak şeyleri vardır.

İlk notlarını almaya başlar, ama ortalaması çok yükselmez. Bu, Fransızca dersi için anlaşılabilir bir durumdur ama matematik dersinde, ailesi, kendi ülkesindeyken oldukça iyi olduğunu söyler: o zaman en düşük notları alması nasıl mümkün olur? Bu soru Ali’ye sorulur o da şöyle cevap verir: “Biliyorum, ama yeterince çalışmıyorum çünkü öğretmen beni dövmüyor; Türkiye’de öğretmen elimize bir sopa ile vururdu o zaman ödevlerimi yapardım! Dayak yemezsen, öğrenemezsin!”

* * *

Türk Dili Öğrenimi

İlk göç dalgasıyla gelen çocuklar, onlara ana dillerinde eğitim vermek için gelen bir öğretmenin görevlendirildiği sınıfta “Köken dili ve kültürü öğrenme” (Elco⁴) derslerinde uyum sürecine alınırlar. Bu sınıfta Türk bayrağına, Atatürk portresine, alışkın oldukları alfabeye, söylediği en ufak şeyi bile tartışmanın yasak olduğu otoriter bir öğretime yeniden kavuşurlar. Bu derslere katılanların sayısı taşrada Paris’te olduğundan daha yüksektir. Türkiye’den gelen öğretmenler ise, farklı farklı profillere sahiptirler. Söz konusu olan, ilk başta, çoğu zaman ülkeden ayrılmak zorunda kalarak kendi düzenleri de bozulan köy okulu kökenli erkeklerdir; köken ülkedeki gibi eğitim verirler ve yöntemleri, artık Fransız eğitimine alışmış Franko-Türk çocuklara her zaman uygun değildir. Daha sonra Türkiye, daha üst düzey ve çoğu kadın olan öğretmenler gönderecektir. Bu öğretmenler, çocukların seviyesinin çok aşağılarda kaldığını ve

³ “Bunu biliyorum ben; bu Karagöz, bu Hacivat, bizim orda bayramlarda bunu çok severdim...”

⁴ Enseignement de langues et cultures d’origine./Ana dil ve kültür eğitimi.

Türk ailelerin ilgisiz olduğunu görünce şaşıracaklardır. Türkiye'de, statüleri gereği saygı görmeye alıştırtılar ve Türkiye'deki ebeveynler, Fransa'dakilerden farklı olarak, veli toplantılarına katılmazlık etmez ve öğretmen her çağırdığında giderler. Anadolu'da, bir halk sözü, çocuğunu ilkokula yazdırmaya gelen babalar tarafından sürekli söylenir; öğretmene şöyle derler: "Eti senin, kemiği benim." Yani öğretmene güven tamdır ve otorite paylaşılır. Fransa'ya geldiklerinde çok hayal kırıklığına uğrayan bazı öğretmenler, kendilerini yeterince çaba göstermediklerini düşündükleri çocuklar ve ebeveynleri karşısındaki hoşnutsuzluklarını ifade ederler. Diğer taraftan, kimi zaman ebeveynler tarafından "çok fazla modern" olarak değerlendirilen bazı öğretmenler, Türkiye konsolosluğu nezdinde, geri göndermelerine yönelik şikâyetlerin nesnesi olabilirler. 2000'li yıllarda, bu öğretmenlerin profili değişmiştir: Türk Milli Eğitim Bakanlığı tarafından seçilen öğretmenler, gitgide daha az laik bir söylem benimseyen daha dindar ve dinî değerlere daha bağlı kişilerdir.⁵

Köken dili ve kültürü öğretiminde kullanılan ders kitapları, ülkedeki siyasi değişimlere göre şekillenen Türkçe yayınlarıdır. Eğitim programları, Ankara'da yürütülen siyasetin ve toplumda yaşanan değişimlerin yansımasıdır; bu programlar, tabii ki iki kültürlü çocukların gündelik yaşamını hesaba katmaz. Bu son yıllarda tarih konuları önemli ölçüde değişmiş, Cumhuriyetin kuruluşu bölümü büyük ölçüde kısaltılıp, Osmanlı tarihi bölümüne daha çok yer ayrılmıştır. Sanat ve kültür eğitiminde ise, Türk Elco'larının, kurulduklarından bu yana, ulusal bayram törenleri ile sınırlı kaldıklarını belirtmek gerekir; 23 Nisan Çocuk Bayramı, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı ve bunlara eşlik eden hep aynı vatanseverlik şarkıları, şiirleri ve folklor oyunları olmazsa olmazlardır. 29 Ekim'de Cumhuriyetin ilânının kutlandığı ulusal bayram ise, daha az önemlidir

⁵ 2010'lu yıllarda, 16.000 ilkokul ve 19.000 ortaokul öğrencisi için 180 Köken Dil ve Kültür öğretmeni vardı.

ama o da bu kültür ve sanat eğitimlerinin önemli bir parçasıdır. Edebiyata ve geleneksel (gölge oyunları) veya çağdaş sanatlara yönelik bir eğitim veren öğretmen nadirdir.

Bu Elco sisteminin varlığını uzun süre devam ettirmesi şaşırtıcıdır. Bu sistem, ailelerin kendi ülkelerine dönecekleri varsayımı çerçevesinde göçmen çocukların tekrar uyum sağlamalarını kolaylaştırmak için 1977’de kurulmuştur: ancak, Türk göçmen gruplarda üçüncü (yakında da dördüncü) kuşağa (başka göçmen gruplarda beşinci kuşağa) gelmiş olmamıza rağmen, bu sistem aynı ad altında varlığını sürdürmüştür. Fransız okullarındaki Türk Elco’larından faydalanan kitle, esas olarak, Fransa’da doğmuş ve genelde ebeveynlerinden en az biri Fransız olan çocuklardan oluşuyor. Bu yüzden, Elco’lar, öğretmenlerin çoğunun Fransızca seviyesi düşük olduğu, genelde temel pedagojik formasyondan ve pratikten yoksun oldukları, bazı durumlarda da milliyetçi ve/veya dinî propaganda yaptıkları için eleştiriliyorlardı.⁶ Bu gerekçelerle, 2016’da, Elco’ların yerine Uluslararası Yabancı Dil Dersleri’ni (EILE⁷) koymayı öngören bir inisiyatif ortaya çıkmıştı. Daha sonra Emmanuel Macron tarafından tekrar gündeme getirilen bu öneri, 2020 Eylülü’nde yürürlüğe konuldu. Yeni EILE sisteminin öğretmenleri, her zaman olduğu gibi ilgili ülkelerin elçilikleri tarafından, ama hem seçilmeleri hem de verecekleri eğitim bakımından Fransız Milli Eğitimi’nin sıkı denetimi altında atanıyorlar. İtirazını çok açık bir biçimde ortaya koyan Türkiye dışındaki, bu sistemle ilgili tüm ülkeler (Portekiz, Fas, Cezayir, Tunuz, İtalya, İspanya, Sırbistan ve Hırvatistan) bu değişimi kabul etmiştir.

Elco’lardan bağımsız olarak Türkçe, öğrenciler ve ebeveyn-

⁶ Bkz. l’association des professeurs de langues vivantes (APVL) İnternet sayfası: <https://www.aplv-languesmodernes.org/spip.php?article8024>

⁷ Enseignements internationaux de langues étrangères/Uluslararası yabancı diller eğitimi. Bundan böyle öğretmenlerin Fransızca bilerek gelmelerinin şartı koşuldu.

leri tarafından, dil sertifikası, bakalorya veya BTS (Brevet de technicien supérieur/ Yüksek Teknisyenlik Diploması)⁸ çerçevesinde ikinci veya üçüncü dil olarak seçilebilir. Bununla birlikte, bu sınavlara yönelik hazırlık kursları çok fazla değildir çünkü bu eğitimi finanse etmek için kamu fonu bulmak genelde zordur. Bugün, tüm Fransa'da, haftada 18 saat ders veren onaylı yedi öğretmen var. Fransız Milli Eğitimi, bazı bölgelerde bu sınavlara yönelik denemeleri değerlendirmek üzere, Genel Denetim İdaresi⁹ bünyesinde Türkçe bölümü için sözleşmeli bir görevli istihdam eder. Paris, bu konuda çarpıcı bir örnektir: Paris merkezindeki genel bir liseye atanmış, Île-de-France'ın bütününün gereksinimlerini karşılayacağı düşünülen tek bir öğretmen vardır. Müstakbel bakalorya adaylarının büyük bir kısmı, çoğu için oldukça uzak olan bu liseye kuşkusuz gidemez ve bu hazırlıktan faydalanmaksızın elini kolunu sallayarak sınavı girer.

Türkçe, yüksek lisans dâhil yükseköğrenimde de bir seçenek olabilir. Paris'te, Institut national des langues et civilisations orientales'de¹⁰ (Inalco), taşrada ise Strasbourg, Aix-en-Provence, Lyon ve Grenoble üniversitelerinde bu kapsamda programlar vardır. Buralarda elbette temel olarak dil ama aynı zamanda tarih, coğrafya, edebiyat ve zaman zaman bazı yerlerde de antropoloji, sanat veya sosyoloji eğitimleri verilir. Eğitimcilerden olduğu gibi öğrencilerden de gelen yoğun taleplere rağmen, kaynak ve politik irade olmadığından, bu üniversite eğitiminin sonu bir Capes'e¹¹ varmaz. Bu programlar eskiden olduğundan

⁸ Bakalorya ve BTS'de Türkçe dili sınavına girenlerin ortalama sayısı yıllara göre 4.000-5.000 civarındadır.

⁹ IGEN, L'Inspection générale de l'Education nationale (Milli Eğitim Genel Denetim İdaresi).

¹⁰ Ulusal Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Enstitüsü.

¹¹ CAPES (Certificat d'Aptitude au Professorat de l'Enseignement du Second degré) ve Agregasyon, ortakokullar ile genel ve teknoloji liselelerinde eğitimci olmanın kapılarını açan iki önemli sınavdır.

daha çok sayıda ve daha farklı seviyelerde Türk öğrenci çekmektedir. “Türkoloji” eskiden seçkinlere yönelik bir programdı: Inalco, bir diplomasi kariyeri öngörüsüyle öğrencileri, Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç dilli bir diplomaya hazırlıyordu.¹² 1990’lı yıllardan itibaren, üniversiteli mevcudunun genel olarak artmasına paralel olarak Türk göçmen ailelerden gelen öğrencilerin sayısının da düzenli olarak arttığı görülür; bugün Inalco’da başka bölümlerde olduğu gibi (örneğin Arapça dili) sıraları büyük bir yoğunlukla bu öğrenciler doldurmaktadır. Bazı Türk kökenli öğrenciler, bu eğitimlerini, Türkiye ile ithalat-ihracat işlerinde veya turizm sektöründe çalışmak amacıyla ticaret diplomalarıyla tamamlarlar. Başka bir deyişle, bu genç Franko-Türkler, meslekî yönlerini saptamak için dilsel üstünlüklerini ve çift aidiyetlerini kullanıyorlar. Bu öğrencilerin bazıları, zaten Türkçeye kısmen hâkim oldukları için kolayca bir üniversite diploması almak ümidiyle Türkçe seviyelerini kursosuz hale getirmek için orada olduklarını dile getiriyor. Genç kızlar için ise, söz konusu olan; bir kaçma stratejisi, özgürlük süresinin de teminatı olan eğitim süresini uzatmanın bir bahanesi olabiliyor ve bu durumda da evlilik zamanını geciktirmenin bir gerekçesidir.

Sürüp Giden Bir Okul Başarısızlığı

Eğitim alanında Türk kökenli çocuklar, maalesef hâlâ yüksek bir başarısızlık veya okulu terk etme oranıyla öne çıkarlar. Okul başarısızlığı kaygı vericidir ve bu başarısızlık eğitimin tüm aşamalarında söz konusudur. Ortaokul 1. sınıf (6. Sınıf) kazanımlarına yönelik gerçekleştirilen bir değerlendirmede,

¹² Eski adı École des jeunes de langue (Dil Oğlanları Okulu) olan Institut national des langues et civilisations orientales (Inalco), XIV. Louis döneminde, Fransa Krallığı ile Osmanlı İmparatorluğu arasında kurulan ilişkileri kolaylaştırmaya hizmet edecek tercümanlar yetiştirmek amacıyla kurulmuştur.

Türk göçmenlerinin çocuklarının yalnızca yüzde 18.5'i ortalama seviyeye ulaşmış veya üzerine geçmiştir (bu Fransa'daki farklı göçmen grupları arasındaki en düşük orandır); bu oran, tüm göçmen çocukları içinde, eğitimin her aşamasında performansları en iyi olan Güney Asya kökenlilerde 54.9'dur.¹³ Şu halde, genel olarak, Türkiye kökenli bu öğrencilerin başarı oranı, Faslı, Portekizli veya Güney Asyalı göçmen çocuklarının oluşturduğu diğer gruplardan daha düşüktür. Türk göçmen çocuklarının, ilkokulda veya lisede sınıfta kalma oranı da yüksektir: 2008 yılında araştırmaya katılan 18-35 yaşındaki kişilerin yüzde 44'ü, en az bir kere sınıfta kaldığını beyan eder, bu oran, göçmen olmayan gençler arasında yüzde 25'dir. Türk kökenli çocuklar, meslekî eğitim programlarına yönlendirilenler arasında sayıları en yüksek olanlardır. Üçte ikisi ortaokul bitirme sınavını (brevet) geçse de, lise bitirme sınavını (baccalauréat) geçenlerin oranı ortalama üçte birden fazla değildir (bu, yüzde 46 olan Cezayirli göçmenlerin çocuklarının çok gerisinde kalan en düşük başarı oranıdır¹⁴). Son olarak, 2013 yılında, Türk göçmenlerinin çocuklarının sadece yüzde 14'ü yükseköğrenim (kısa veya uzun süreli eğitim programları olan) diploması alabilmiştir (bu oran, Fransa'daki gençlerin tümü arasında yüzde 40'dır).¹⁵

Oysa Türk aileleri, çocuklarına, okul başarısı için elverişli olan çok istikrarlı bir ortam sağlarlar: çiftler büyük bir oranda (yüzde 89.1) biraradadırlar; tek ebeveynli (yüzde 9,4) ya da

¹³ Jean-Paul Caille, Ariane Cosquéric, Émilie Miranda ve Louise Viard-Guillot, "La réussite scolaire des enfants d'immigrés au collège est plus liée au capital culturel de leur famille qu'à leur passé migratoire", *France, portrait social*, 2016, Insee Références.

¹⁴ "Trajectoires et origines" araştırması, Insee-Ined, 2015.

¹⁵ Yaël Brinbaum ve Jean-Luc Primon, "Parcours scolaires et sentiment d'injustice et de discrimination chez les descendants d'immigrés", *Économie et statistique*, 464-465-466, 2013, s. 215-243.

üvey baba veya annenin bulunduğu aile (yüzde 1.5) nadirdir.¹⁶ Ayrıca çoğu aile, düşük gelirli olsa da, durumu kötü olan azdır. Öyleyse bu okul başarısızlığının nedenlerini, sırf maddi olan zorluklardan başka yerde aramak gerekir. Bunun pek çok nedeni olabilir ve bunlar, Türk göçmenlerinin ve onların çocuklarının dilsel pratikleri ile olduğu gibi hem toplumsal statü meselesi hem de ailelerin istekleri ile de iç içe geçer.

Okulla ilgili zorluklar öncelikle ebeveynlerin düşük eğitim seviyesinden (Türkiye kökenli ebeveynler, Fransa'daki farklı göçmen grupları arasında bu konuda en zayıf olanlardan biridir) ileri gelir. Ancak çocukların okul başarısı, ailelerin, göç geçmişinden daha çok kültürel sermayesi ile sıkı sıkıya ilişkilidir. İlk kuşak babalar büyük çoğunlukla (yaklaşık yüzde 70) diplomasız işçilerdir ve daha üst düzeyde istihdam edilen sayısı çok azdır (yüzde 2). Annelerin büyük çoğunluğunun ne diploması ne de meslekî bir yeteneği vardır ve sadece yüzde 2'si yükseköğrenim diplomasına sahiptir. Başka halk çevrelerinde olduğu gibi, kitap okumak gibi bazı eğitsel etkinlikler kimi zaman ebeveynler tarafından faydasız görülür. Bugün artık yetişkin olmuş pek çok Franko-Türk, kitaplara mesafeli olmasını, kitap okumanın bir aylıklık dolayısıyla bir zaman kaybı olarak görüldüğü çocukluğunun sonucu olduğunu belirtir. Okuldan eve döndüklerinde, eğer yapılması gereken bir ödev gereği değil ise kitap okumalarına nadiren izin verilir; ve daha ileride görüleceği gibi Fransız Milli Eğitimi tarafından sağlanan eğitim desteklerinin zorla kabulü söz konusu değildir. İlk kuşak içerisinde, daha önce gördüğümüz gibi, bir işi olan kadın sayısı çok azdır ve işi olan kadınlar da çoğunlukla işçidir (bkz. *Ailelerin Birleşmesi*, s. 50). Çalışan kadınların sayısı, ikinci kuşakta artmıştır ama genel olarak düşüktür ve göçmen çocukları olan diğer milletlerden kadınlardan daha aşağıdadır: oysa

¹⁶ Age., Jean-Paul Caille, Ariane Cosquéric, Émilie Miranda ve Louise Viard-Guillot, "La réussite scolaire des enfants d'immigrés au collège est plus liée au capital culturel de leur famille qu'à leur passé migratoire".

bir işi olan kadınlar, çocuklarının eğitime genel olarak daha müdahildirler ve kızlarının geleceği konusunda çoğu zaman daha dikkatlidirler.

Bunun üstüne bir de Türk dilinin kullanılması eklenir: Türk göçmenlerinin çocukları, çocuklukta Fransızca'yı, aile içinde diğer göçmen gruplarının çocuklarından daha az kullanır. 2008 yılındaki araştırmaya katılan Türk kökenli Fransızların üçte ikisi, aile içinde genelde kullanılan dilin Türkçe (veya Kürtçe, zira araştırmada bu ayırım yer almamaktadır) olduğunu beyan eder. 1970'li ve 1980'li yıllarda gelen çocuklar, çift aidiyetlerini pragmatik bir biçimde ustaca kullanmayı bilirler: kardeşler arasında ve okulda Fransızca konuşurlar ve Türkçeyi, ebeveynleri ve onların yakınları ile sohbete ayırırlar. Günümüzde, öğretmenlerin söylediklerine göre, çocuklar, Fransa'da doğmuş olsalar da teneffüslerde kendi aralarında genelde Türkçe konuşurlar. Aynı şekilde, bir taşra kentine giden genç bir sanatçı (kendisi de 1970'li yılların başında gelen Türk bir işçinin oğludur), Franko-Türk liselilerin, ondan kukla gösterisini Fransızca değil de Türkçe yapmasını istemelerine çok şaşmıştır... Bu istek, ona, kendi kuşağının gençlerinin isteklerinin tersiymiş gibi görünmüştür.

Bazı bölgelerde rastlanan okullardaki bu tecridin etkilerinden ayrı olarak, gençler arasında Türkçenin bu şekilde kullanılmaya devam etmesinin nedenleri arasında, önceki bölümde belirtilen evliliğe dair seçimler de yer alır: iyi Fransızca (oldukça kötü Türkçe) konuşan bir Franko-Türk ile Fransızca konuşamayan (ama Türkçeyi iyi konuşan) bir Türk arasındaki evlilikler, çocukların referans noktalarını birbirine katar: her ne kadar ilk kuşak zamanında, dil evrenleri (evde Türkçe, dışarıda Fransızca) açık bir biçimde tanımlanmışsa da iki ebeveynin Türkçe seviyesinin homojen olmadığı (ikisinden sadece biri hiç Fransızca konuşmadığından) mevcut durumda bu artık böyle değildir. Gençlerin konuştuğu Fransızca, genelde Fransızca ve Türkçe sözdiziminin iç içe geçtiği Fransızca söz-

cüklerle melezleştirilen bir çeşit “sömürge”¹⁷ dilidir (créole). Bu “Fran-Türkçe”, 13.000’den fazla üyesi olan “Si toi aussi (*sen de*) hem Türkçe konuşuyon hem en Français (Fransızca)” (“Konuşuyon”, “konuşuyorsun”un bozulmuş bir biçimidir) isimli Facebook grubunda olduğu gibi yeniyetmeler arasında çok yaygın bir biçimde kullanılır.

İsimler ve soy isimler, Fransızcada olmayan sessiz harfler (ğ, ş, ı...) nedeniyle genelde Fransızca telaffuz edilir. Ebeveynler, çocuklarına Fransızca ve Türkçe isimleri birleştirip çift isim vererek önlemlerini baştan alır (kafiyeli olsun diye, ileride göreceğimiz Élise-Deniz gibi) veya bir ahenk arayışına girerler (Selvi-Sylvie ile olduğu gibi) ya da bilinen bir karakterin ismini kullanırlar (Defne-Daphné gibi). Konuşulan dilde, özellikle Türk ve Mağripli toplulukların yaşadıkları yerlerin ve okullarının yakın olması nedeniyle Arapça etkilerine de rastlanır: genelde Türkçe isimler, hele ki Arapça bir kökten geliyorsa, öğretmenler veya öğrencilerin kendisi tarafından Arapçalaştırılır. Burada şunu da hatırlamak gerekir ki Türkçede, Arapça veya Farsça sözcük çoktur ve Türkiye’de bu sözcükler ünlü uyumu kuralı gereği “Türkçeleştirilir”: örneğin Karim, Türkçede Kerim’e dönüşür. Ama göçmen ailelerin çocukları, tersini yapar ve isimlerini “Arapçalaştırırlar” çünkü bu isimlerin Fransa’da daha yaygın olduğunu bilirler. Böylece, örneğin Zübeyde, Zeynep, Cemile veya Ömer, Zubida, Zineb, Djamila veya Omar’a dönüşür. Onlara sorulduğunda çocuklar, ilkokuldaki ve ortaöğretimdeki öğretmenlerin onlara böyle seslendiklerini ve onların da buna itiraz etmediklerini söylerler.

Cinsiyete Göre Değişen Eğitim Yörüngeleri

Çok da uzun olmayan bir süre önce Fransa’da da olduğu gibi, ailelerin, okul, genel olarak eğitim ve bunlardan çocuk ve ailesi

¹⁷ Créole dili Fransa’ya bağlı adalarda (Martinik, Guyana, Guadeloupe vb.) konuşulan dildir Fransızca ile yerel lehçelerin karışımıdır.

için beklenebilecek faydalar karşısındaki tutumu, çocuğun cinsiyetine göre çok farklıdır. Genel olarak, ilk göçmen kuşağı için ilkokul, çocuklar (kız veya erkek) için iyi olacağı düşünülen ve ailelere, hedef ülkenin alışkanlıklarına açılma olanağı veren (özellikle de, çocukları okuma yazmayı öğrenmeye başlayıp onlara gündelik yaşamın işlerinde yardım etmeleri mümkün olduğunda bu şekilde hem bir role kavuşan hem de bir yardım bulan annelere) zorunlu bir geçiştir. Ama çocuklar büyüdüğünde, ailenin gözünde okulun faydasını sıfırlayan argümanlar ortaya çıkar: bir yanda, yeniyetmenin köken ülkenin gelenek-göreneklerinden uzaklaşma tehlikesi ortaya çıkar; diğer yandan da, eğer varsa aile şirketinin sorumluluğunu üstlenip hızlıca para kazanarak evin geçimine katkıda bulunabileceği düşünülür.

Ailelerin temel kaygısı; “yoldan çıkmaması” ve gelecekteki eş ve anne rolüne en iyi şekilde hazırlanması gereken kızlardır. Bu dışıl eğitim, ev işlerine yardımı da kapsar ve bu yardım, derslere ayrılabilen zamanı gasp edip kızların elinden zorla alır. Okul, zorunlu ve aşılması gereken bir etap olarak önlerine konulur ve bu deneyim mümkün olduğunca asgaride tutulur. Okul serüvenleri, cinsiyetlerine bağlı engelleri büyük ölçüde yansıtır: Türk göçmenlerinin kız çocukları, “eğitim düzleminde özellikle kırılgandır.”¹⁸ Gerek sistemden vaktinden önce çıkarak (özellikle, yasal evlilik yaşına gelindiği andan itibaren evliliğe hazırlanmak için) gerekse de okulu bırakarak, ortaöğretimi diplomasız terk eden kız sayısı çoktur. Devam edebildikleri zaman ise üçte biri meslekî bir bakaloryaya, üçte biri de genel bir bakaloryaya yönelir. Genel liseye yönelen Türk kızların sayısı, Türk erkeklerden daha çoktur ama oranları (yüzde 28'dir ve Faslı kızlarınkine denktir) çoğunluk topluluğun kızlarınınkinden (yüzde 48) ve Güneydoğu Asyalı kızlarınkinden (yüzde 57) daha düşüktür. 1970-1980'li yıllarda doğan bu

¹⁸ “Trajectoires et origines” araştırması, Insee-Ined, 2015.

ikinci kuşakta bakaloryadan sonra devam eden ve dolayısıyla yükseköğrenim diploması alan sayısı genelde çok azdır –bu durum, öğrenim konusundaki bir yeteneksizlikten değil, daha çok gerek evlenmek zorunda oldukları gerekse de üniversitenin evden çok uzak olduğu ve toplu taşıma araçlarına yalnız binmeleri istenmediği için derslerin takibi konusundaki bir imkânsızlıktan kaynaklanır.

İkinci kaygı, genelde, babalarının yerini alması ve eve bir ek katkı sağlaması gereken oğlanlarla ilgilidir. Bu nedenle, bu oğlanlardan, genel liseye devam edenlerin sayısı çok azdır (2012-2013'te yüzde 16, Fas kökenlilerde yüzde 20, çoğunluktaki toplulukta yüzde 35 ve Güneydoğu Asya kökenlilerde yüzde 50¹⁹). Çoğu, uzun süreli (yüzde 34) veya kısa süreli (yüzde 14'lük oranla, meslekî eğitim diploması BEP veya meslekî yeterlik sertifikası CAP) bir meslekî eğitim programına yönelir ve ilk işlerine çok genç yaşta girerler. Bununla birlikte, bazıları eğitimi yüksekokula kadar sürdürür ve kısa süreli meslekî eğitim programlarından diploma (bir teknoloji üniversitesi enstitüsü diploması olan yüksek teknisyen brövesi) alır veya istisnai olarak, eğitimlerini daha da uzatıp yüksek lisans ve doktora yaparlar.

Türk göçmenlerin çocuklarının ve yeniyetmelerinin öğrenim güzergâhları ve deneyimleri bu genel bağlamda yeniden ele alınmalıdır. Kızların ve erkeklerin okul kavrayışlarındaki farklılık, elde edilen verilerde de hissedilmektedir. Türk kökenli kızlar, tıpkı çoğunluk topluluğun kızları gibi, daha ilgili ve daha çalışkan olduklarını göstermişler, okulun gerekliliklerine erkeklerden daha kolay uyum sağlamışlardır. Liseye kadar

¹⁹ Yaël Brinbaum, Géraldine Farges et Élise Tenret, "Les trajectoires scolaires des élèves issus de l'immigration selon le genre et l'origine: quelles évolutions?", *Comment l'école amplifie les inégalités locales et migratoires?* Conseil national d'évaluation du système scolaire (Cnesco) Eylül 2016. Bu çalışma, toplumsal düzlemde yabancı kökenli olmayan çocukları da kapsaması bakımından ilginçtir.

varmış olan sayısı çok fazla olmasa da, öğrenimlerine devam etmeleri mümkün olduğunda çoğu zaman erkeklerden daha başarılı olmuşlar, örneğin bakaloryada erkeklerden daha yüksek bir başarı oranına (2008 yılında yüzde 38'e yüzde 26) ulaşmışlardır. Bu durum günümüzde de devam etmektedir. Türk yenyetme kızlar, zaman zaman, okulu, aile kozasının dışında ve ev işlerinden uzak bir nefes alma ve bir özgürlük alanı olarak görmüşlerdir. Bazıları, bunun, gelecekteki özerklikleri için sağlam bir koz olduğu fikrini iyice sindirmiştir. Ama özgürleşme konusunda bir anne modeli olmaması ve ebeveynlerin isteğinin evlilik yönünde olması, öğrenim konusundaki başarı şanslarını etkilemiştir.

Öğrenim Desteği Araçları

Okul başarısızlıkları karşısında, ilk destek kardeşlerden gelir: büyük olanlar küçük olanlara yardım eder ve ilerleyecekleri yolda onlara kılavuzluk yaparlar. 2008 yılındaki araştırmaya katılan Franko-Türklerden üçte biri, ücretsiz öğrenim desteği kurslarına da başvurduklarını (ücretli araçlara başvurmuş olanların sayısı çok daha azdır) beyan eder. Okul dışı öğrenim desteği araçları farklı özellikte ve farklı büyüklüktedirler. Herkese açık olanlar (semt dernekleri, Milli Eğitim Bakanlığı'nın inisiyatifleri) dışında, bu oluşumlardan bazıları Türk göçmenler tarafından hayata geçirilmişlerdir ve laik veya dinî nitelikte olabilirler. Ailelerin onayını alan ve güvenini kazanan genelde dinî olanlardır. Üçüncü bölümde, laik (Elele, ATT, Astu vs.) ve İslâmcı (Süleymancı, Milli Görüş) derneklerin çok hızlı bir biçimde eğitime yönelik bir arz ortaya koyduğunu görmüştük. 1980 ve 1990'lı yıllardaki bu inisiyatiflere, 1990 ve özellikle de 2000'li yıllarda gelişen, Fetullah Gülen hareketinin inisiyatifleri de eklenir ve böylece 2000-2010'lu yıllarda iki özel okul grubu kurulur: Val-de-Marne'ın güneyindeki Villeneuve-Saint-Georges'daki ilkokul, ortaokul sonra da lise seviyesindeki

kontrat dışı özel okul EducActive ile Strasbourg'un güneydoğusunda Lingolsheim'de Selman Asan okul grubu. Bu iki kuruluş Türk yöntemlerini yineleyerek (örneğin okul üniforması giyilmesi gibi) sadece okul başarısına değil "iyi eğitim" almaya da vurgu yapar. Öğrencilerinin üçte ikisi Türk kökenlidir ve her ne kadar bu kuruluşlar din dersleri vermeseler de öğrencilerin çoğunluğu Müslümandır. Öğrenci sayılarının sınırlı ve kapasitelerinin altında kalmasının nedeni, kayıt ücretlerinin yüksek olmasıdır (yıllık 1.100 ile 1.400 Avro arasında). Aynı dönemde, sapkın bir "Türk teolog" olan Adnan Oktar tarafından üretilen saldırgan bir yayın Fransa'ya ulaşır: 2007 yılında, Harun Yahya takma ismiyle Türkiye'de yayımladığı *Atlas de la création* (Yaratılış Atlası), evrim kuramına karşı mücadele etmek ve yaratılışçılığı savunmak amacıyla Avrupa ve Birleşik Devletler'de yığınlar halinde dağıtılır. Bu kampanyanın büyüklüğü karşısında, Fransız Milli Eğitim Bakanlığı, rektörlüklere ve kütüphanelere yönelik bir proselitizm (din yayma çabası) uyarısı mesajı yayımlar.

2010'lu yıllarda, Franko-Türk gençlerde özellikle yüksek olan okul başarısızlığı oranının ortaya konulduğu Insee-Ined araştırmalarına dayanan yayınlar, Fransa'da yaşayan Türk kökenlilerde bir bilinçlenmeye ve dinî ağların dışında yeni inisiyatiflerin ortaya çıkmasına yol açmıştır: özellikle 2016 yılında, Türk göçmen çocukları olan bir grup genç öğretmenin inisiyatifiyle kurulan Rézoprof'u buna örnek verebiliriz. Vald'Oise'da bulunan Montmagny'de kurulan ve sosyal ağlarda da faal olan bu oluşum, liselilere, bakaloryaya (özellikle Türkçe sınavında) hazırlanmaları ve eğitimlerine yön vermeleri için yardım eder. Amaç, Franko-Türk öğrencilere ve ebeveynlerine, bu öğrencilerin okul başarısını iyileştirmeleri için yol göstermektir. Yakın dönemde, yeni mezun olmuş genç Semih Boyuk'un 2018 tarihli girişimi (bkz. *AKP'nin Renklerinde Bir "Diaspora"?*) başta olmak üzere, benzer hedefleri olan başka girişimler de olmuştur.

Yakın zamanda yapılan araştırmaların sonuçları ve gösterdikleri, kuşkusuz kaygı vericidir; o kadar ki söz konusu olan artık Türkiye'den ilk göç dalgasıyla gelen çocukların yaşadığı zorluklar değil, ikinci kuşağın çocuklarının yaşadığı zorluklardır. Öyleyse, elde edilen bu sonuçlar, bu okul başarısızlığının sürüp gitmesinin nedenlerini özellikle sorgulamayı gerektirmektedir.

Başarılı güzergâhlar yok mudur? Elbette vardır. Bireysel anlamda çok parlak kariyerler olduğu görülmektedir. Bazı genç Franko-Türkler, yükseköğrenimi, hattâ Grandes Ecoles'ü²⁰ bitirmeyi başarıyor ve bugün önemli ve veya önem kazanan meslekler ve işlerde çalışıyorlar. Bunlar arasında avukatlar, mimarlar, doktorlar, öğretmenler veya polisler, jandarmalar, hattâ Cumhuriyet Muhafızı olan bir genç kadın bile var. Burada söz konusu olan sadece bir azınlık olsa da, bu başarıların nedenlerini araştırmak ilginç olabilir. Aslında, daha yukarıda söylendiği gibi ailelerin eğitim seviyesinin önemini yadsımak mümkün olmasa da bu çocukların okul başarısı, büyük oranda, ebeveynlerin, çocuklarına yardım edecek kapasiteye sahip olmasalar bile dile getirdikleri arzularına bağlıdır.

Eğitim seviyesi düşük ama eğitimle başarılı olunabileceğine inanan (ve bunu çocuklarına anlatan) ebeveynlerin toplumsal belirlenimleri boşa çıkartabildiklerini gösteren pek çok örnek var. Bazı doktoralı gençler (bugün parlak mühendisler, mimarlar veya bilim insanları olmuşlardır), ilk kuşak işçilerin çocuklarıdır. Başarılı olmalarında, ağırlıklı olarak ailelerinin eğitim konusundaki pozitif duruşları katkı yapmış, kimi zaman da, "bir idol" haline gelmiş, aile dışından bir kişinin etkisi olmuştur. Tıpkı şunları söyleyen genç mimarın durumunda olduğu gibi: "Annem derslerimin içeriğinden hiçbir şey anlamıyordu ama her akşam, defterimi açmamı ve neler öğrendiğimi göstermemi istiyordu ve bu, tüm okul hayatım boyunca böyle

²⁰ "Grandes Écoles" gibi üniversiteler elit yükseköğrenim okullarıdır. Özellikle mühendislikte "Centrale", "École des Mines", "Polytechnique" vb.

devam etti.” Tarih bölümünden doktorası olan ve bir lisede öğretmenlik yapan başka bir genç delikanlı şöyle der: “Lisede tarih öğretmenime hayrandım; onun gibi olmak istiyordum, bunu başardım ve şimdi aynı okulda eğitim veriyorum.” Genç bir iş avukatı ise şunları söyler: “Ödevlerim konusunda bir dernekten çok yardım aldım, herhangi bir konuda zayıf kaldığım tüm noktalar gideriliyordu. Onlara çok şey borçluyum ve bugün, başka çocuklara yardım ederek onlara olan borcumu ödemek istiyorum.” Demek ki, başarı konusunda, önemli iki etken ortaya çıkıyor: ebeveynlerin cesaretlendirmesi ve bir kişinin veya kuruluşun yol göstermesi.

Mirası Devam Ettirmek mi, Kendine Bir Kader Çizmek mi?

İşgücü Piyasasına Katılmak

Eğitimle ilgili biraz önce bahsettiğimiz sıkıntılardan dolayı, Türk göçmenlerinin çocuklarının çalıştığı işler, genelde düşük nitelikli işlerdir. Araştırmalar, ikinci kuşaktaki işçi oranının her zaman yüksek olduğunu ve bütünsel olarak bakıldığında ilk kuşaktaki erkek oranına denk olduğunu göstermektedir: bu oran, ilk kuşak erkekleri arasında yüzde 70 (yüzde 65 ile yüzde 70 arası), onların çocuklarında yüzde 60 civarındadır.²¹ Araştırmalar, ilk kuşak Türk göçmenler ile onların çocukları arasında istihdam edilme biçimleri bakımından bir benzerlik olduğu konusunda hemfikir, oysa diğer göçmen gruplarında bu konuda bir farklılaşma söz konusudur: göçmenlerin çocukları arasında babaları gibi işçi olanlar daha azdır; ara mesleklerde veya memur olarak istihdam edilenlere daha sık rastlanır. İşçi sayısının Türkiye’de doğanlar arasında çok olması, yukarıda bah-

²¹ Bu sayılar, soru sorulan kitle, kullanılan yöntem ve çalışmanın gerçekleştirildiği tarih gereği araştırmadan araştırmaya değişiklik gösterebilir. Biz burada, bir büyüklük sırasını gösteriyoruz.

settiğimiz nedenlerle şaşırtıcı olmasa da, bu durumun onların çocuklarında da görülmesi kuşkusuz çok şaşırtıcıdır. Bu, diğer göçmen gruplarıyla karşılaştırıldığında en yüksek orandır.

İki kuşak arasındaki bu benzerliğin pek çok nedeninden biri de, Türk göçmenlerinin çocuklarının, bir iş bulmak için sıklıkla aile ilişkilerine başvurmasıdır. Oğlanlar, eğer kendi işi varsa babaları ile çalışır veya başta inşaat ve tekstil sektöründe olmak üzere babalarının çalıştığı kuruluştaki istihdam edilirler. İnşaat sektörü, “yoğun bir biçimde” Türk göçmenlerinin çocuklarını istihdam etmeye devam ediyor (yüzde 36), bu durum Portekizlilerde de aynı (yüzde 48); diğer göçmen grupların çocukları ise bu sektörde daha az yer alıyor (yüzde 16). İmalat sanayi, Asyalı göçmenlerden (yüzde 24) biraz daha az ama Portekizlilerden (yüzde 20) daha çok sayıda Türk göçmen çocuğunu (yüzde 24) istihdam ediyor.

Esnaf/zanaatkar ve işletme müdürü olan genç Franko-Türk sayısı önceki kuşağa göre daha az (yüzde 12 olan bu oran ilk kuşak göçmenlerde yüzde 19’dur) ama memur olan sayısı daha çoktur (yüzde 1.7’ye karşılık yüzde 6). İkinci kuşağın genç kadınları büyük çoğunlukla memur ve ikinci olarak da işçi olarak istihdam edilirler. Bazıları evde bakım hizmetlerinde çalışır, kimi tezgâhtarlık yapar; son olarak, sekreter, tercüman veya sosyal arabulucu olarak yerel yönetimlerde veya derneklerde çalışanlar da vardır. Genel olarak bu işler çok fazla kalifiye işler değildir ve ücretleri oldukça kötüdür. 2008 yılında, Türk göçmenlerinin çocukları olan erkeklerin saatlik ücreti, çoğunluk topluluğun erkeklerinkinden yüzde 8, kadınların ücreti ise çoğunluk topluluğun kadınlarıninkinden yüzde 18 daha düşüktür.

Olası ayrımcılıklara dair algıları ve deneyimleri nedir? İkinci kuşağın doğdukları ülkede, ilk kuşaktan ortalama daha çok ayrımcılığa uğradıklarını düşündükleri ve bir topluluğun “görünürlüğü” ile hissedilen ve yaşanan ayrımcılıklar arasında korelasyon olduğu biliniyor. Franko-Türkler, iş ararken, sonra

polis karşısında, ikamet edecekleri bir ev bulmaya çalışırken ve iş yaşamında özellikle ayrımcılığa uğradıklarını düşünüyorlar. Franko-Türkler, görünür oldukları yerde (örneğin Strasbourg), birbirlerinden daha ayrıık yaşadıkları başka yerde (örneğin Paris) olduğundan daha sık kendilerini ayrımcılığa uğramış hissediyorlar. Fransa'daki tüm göçmen gruplar kendi içinde karşılaştırıldığında ayrımcılığa uğradıklarını beyan eden Mağripli gençlerin sayısı, Türklerin sayısından çok daha fazladır, bu, Mağriplilerin toplumda en yüksek görünürlüğe sahip olan göçmen grubu olmalarının bir sonucudur.²²

Türkiye ile Bağı Muhafaza Etmek

Fransa'da Türk ebeveynlerden doğan bu ikinci kuşak gençler, genelde ailelerinin tarihini bilmezler; aileleri, geçmiş hakkında konuşurken çok fazla şey söylemezler. Göçten önceki köy yaşamından bahsedildiğinde, ister istemez kusursuz bir yaşam tasvir edilir ve anlatılanlar nostalji yüklüdür. Ebeveynler, sürekli kırsal çevreyi, doğanın güzelliğini, sıcak toplumsal ilişkileri anlatırlar. Göç olmasaydı kuşkusuz gerçekleşmeyecek olan ekonomik başarı ortada olsa bile, söylem, idealize edilen ülkedeki geçmiş yaşantıya özlem söylemidir. Aileler, başarılarının, ikamet ettikleri ülkenin sunduğu olanaklara da bağlı olduğunu hiç dile getirmeden, daha ziyade iş birliklerinden ve kişisel becerilerinden kaynaklandığını söylerler. Tersine, başarısızlıklar, hedef ülkeye onun "ayırımcı", "ırkçı", "adaletsiz" toplumuna yüklenir. Söz konusu Türkiye olduğunda, o eleştirel duruş ortadan kalkar. Göçlerini 1960'lı yıllarda Türkiye'nin ekonomik ve sosyal durumundan yola çıkarak sorgulayan Türk göçmen nadirdir. Hem ebeveynlerinin ülkesinin geçmişindeki durumuna hem de kendi tarihine ilişkin bu referans yokluğu, belki

²² Patrick Simon, "Discriminations : expériences et perceptions des descendants d'immigrés turcs", INED, TIES araştırması "The integration of the European second generation", 2009 tarihli ilk sonuçlar.

de, Fransa'da doğmuş pek çok göçmen çocuğundaki o kayıtsız şartsız bağlılığın nedenidir. Ne olursa olsun, bu bağlılığı canla başla savunur ve bundan gurur duyarlar. Böylece, Türk kökenli genç bir Fransız belediye meclisi üyesi şöyle diyebilir: "Türkiye ile ilgili olumsuz bir değerlendirme duyarsam, tepem atar. Ülkemin lekelenmesine katlanamam!"

Entegrasyon ile ilgili araştırmalar, genelde, ülkeler arası gidiş-gelişlerde bir düşüş gerçekleştiği ve bu düşüşün entegrasyonun bir işareti olduğu hipotezini öne sürmüştür.²³ Türk göçmenlerin çocuklarının gerçekleştirdikleri ülkeler arası gidiş-geliş oranları, diğer göçmen gruplarının çocuklarından (ve birinci kuşağın çocuklarından) daha yüksektir. Bu sayede Türk kökenli göçmen çocukları, Mağripli göçmen çocuklarına göre, Türkiye'deki arkadaşlık bağlarını muhafaza etme, ebeveynlerinin ülkelerinin medyasını takip etme, onların dilini konuşma, siyasi yaşamla ilgilenme veya ebeveynlerinin ülkesinde gömülmeyi isteme şansına daha çok sahiptirler. Bu durumun iki temel nedeni vardır: birincisi, sosyoekonomik entegrasyonun zorluklarına bir tepki veya ikinci kuşakta daha sık görülen bir dışlanma hissi; ikincisi de bu göçmen çocukları ile bağ kurmaya çalışan köken ülkenin ortaya koyduğu ulus ötesi kayda değer bir arzıdır (bkz. *AKP Renklerinde Bir "Diaspora?"*).

Türkiye ile bağlar, ebeveynlerinin gençliğinde olduğundan daha sık hale gelen gidiş-gelişler, ana dil ve medya sayesinde sürdürülür: yüzde 73'ü Türk televizyonu izlediğini beyan eder, bu, diğer gruplardan göçmen çocuklarıyla karşılaştırıldığında rekor bir sayıdır. Bununla birlikte, 1970'li yıllarda, Türk evlerinde ebeveynler köken ülkenin televizyonunu izlerken çocuklarının Fransız kanallarını tercih etmesinin sık rastlanan bir durum olduğunu hatırlayalım. Ama o zamandan beri, Türk medyası son derece çeşitlendi ve Fransız medyasındaki gibi benzer programlar sunuyor. Örneğin bugün Türkiye, tüm

²³ Bu konuda, "Entegrasyonu tanımlamak" başlıklı eke bakınız.

dünyada tutulan dizilerin üretiminde dünyada ikinci sırada. Bu dizilerden bazıları, İmparatorluk mirasının büyüklüğüne veya Kurtuluş savaşındaki kahramanlığa yapılan göndermeler sayesinde milli gururu okşamaktan da geri durmuyor. Çoğunun senaryosu, genelde burjuva olan Türkiye kentseline konumlandırılıyor ve böylece tümüyle modern ve batılı yaşama uygun bir imaj sergileniyor. Genç Franko-Türkler, bu Türk kanallarında, Fransız televizyonunun tüm popüler yayınlarını (“The Voice”,²⁴ “Le Loft”²⁵ ve evlendirme programı²⁶ “Tournez manège”) bulabiliyorlar. Bu şekilde gördükleri Türkiye, artık, ebeveynlerinin hikâyelerindeki o klişelere uymuyor: artık söz konusu olan, büyük ölçüde kentleşmiş ve 2000’li yıllardan itibaren rekabetçi ve dinamik bir ülke,²⁷ bu durumda da ileriye dönük planlar yapabilecekleri ve bir alternatifleri daha olduğunu düşündüren bir yerdir (bu, diğer göçmen gruplarından gençlerin hiçbiri için söz konusu olan bir durum değildir).

Bu göçmen gençlerden çoğu gibi, Türkler de, farklılıklarını ortaya koymak için, gerek dinî gerekse de köken ülkenin siyasi sembolleri çerçevesinde kimlik simgeleri geliştirirler. Yetişkin gençlerin yarıya yakını sık sık Türk derneklerine (genelde ılımlı dinî derneklere) gidip gelir. 2000’li yılların başından itibaren, genç delikanlıların, o zamana kadar babaları tarafından yönetilen bu derneklerin yönetimini ele aldıkları görülür. Bazıları, bu yapıların arzlarını çeşitlendirmiş ve dinî arza ek olarak kültürel faaliyetler sunmaya da başlamışlardır.

²⁴ “O Ses Türkiye”.

²⁵ “Biri Bizi Gözetliyor”.

²⁶ Bu programların başarısı ve sosyal ağlarda sergilenen bazı sözlü ve fiziksel aşırılıklar, 2018 yılında hükümet kaynaklı bir kararla yasaklanmalarına yol açmıştır. Bunların yerini, kaybolan ve bulunmaya çalışılan insanların arandığı programlar almıştır.

²⁷ İlk göçmenler 1960’lı yıllarda Fransa’ya geldiklerinde, Türkiye nüfusunun yalnızca üçte biri şehirlerde yaşıyordu, bugün ise bu oran, dörtte üçtür.

Ayrıca, Türk göçmenlerinin çocuklarının özgünlüklerinden biri de köken ülkenin siyasi yaşamına çok yoğun ilgi duymalarıdır. Göçmen çocuklarının, ebeveynlerinin ülkelerinin futbol takımını desteklemeyi tercih etmelerine sık rastlansa da, hiç yaşamadıkları bir ülkenin siyasi hayatıyla ilgilenmeleri nadir görülür. Oysa Türk hükümetinin politikalarını onaylayan, Fransa'nın politikası veya pozisyonu ile çelişen askeri kararlar aldığı anda veya ilkeleri savunduğunda gene Türk hükümetini destekleyen Franko-Türk sayısı çoktur. Ebeveynleri yabancı olan bütün gençler arasında, çifte vatandaşlığa en çok sahip olanların Franko-Türkler olduklarını ve dolayısıyla iki ülkenin seçimlerinde de oy kullanabildiklerini söylemek gerekiyor.

Her ne kadar ülkeler arası gidiş gelişler bütün göçmenlere ve onların çocuklarına özgü değilse de (ve ülkeler arasında en çok gidip gelenler, diplomalılar ve hali vakti yerinde olanlar olduğuna göre sosyoekonomik entegrasyon ile çelişmese de) bu gidiş-gelişlerin Franko-Türklerde yoğun olması, onların aidiyet hisleri ile ilgili birtakım soruları beraberinde getiriyor: köken ülke ile sürdürülen bu bağlar, hedef ülkede entegrasyon için "bir engel" teşkil eder mi veya bu entegrasyon ile çelişir mi?²⁸ "Trajectoires et origines" araştırması, Türk göçmenlerinin çocuklarının "kimliği" hakkında bazı saptamalar ortaya koyuyor. Araştırmaya katılanların yüzde 93'ü "Fransa'da kendilerini evlerinde hissediyor" ama sadece yüzde 76'sı "kendini Fransız hissediyor" (Cezayir kökenli Fransızların yüzde 90'ı, Portekizlilerin çocuklarının yüzde 93'ü ve Güneydoğu Asyalıların çocuklarının yüzde 96'sı) ve sadece yüzde 42'si "Fransa'da kendini evinde hissetme" olgusuna "kesinlikle katılıyor", yüzde 34'ü ise sadece "katılıyor" (Cezayirliilerin çocuklarının yüzde 68'i "kesinlikle katılıyor", yüzde 22'si ise "katılıyor"). Buna karşın, Türk göçmenlerinin çocukları arasında kendilerini köken ülkeye ait hissedenlerin sayısı diğer göçmen gruplardan daha

²⁸ "Trajectoires et origines" araştırması, Insee-Ined, 2015.

yüksek (“kendini Türk hissedenlerin oranı yüzde 81, Portekizlilerin çocukları arasında “kendini Portekizli hissedenler” yüzde 70, Cezayirlilerin arasında “kendini Cezayirli hissedenler” yüzde 66). Bu iki kültürlü gençlerde söz konusu olan, ulusal kimliklerin “bir rekabeti midir veya bir tamamlayıcılığı mıdır?” Elde edilen bu sonuçlar, doğdukları ülke ile özdeşleşmekte çekilen bir zorluğun ifadesi midir? Bu bireylerin kendi kimlik yapıları hakkındaki derin hisleri üzerine psikolojik araştırmalar yapılması gerekir. Fransa’ya yönelik gerçek bir vatandaşlık aidiyeti hissi olduğu ama, ebeveynlerinin doğduğu ülkede ne bir geçmişleri ne de bir kişisel yaşamışlıkları olsa da “duygusal” bağın, o ülkeye yönelik olduğu anlaşılıyor –Fransa’ya bağlılık koşulluymuş, Türkiye’ye bağlılık ise koşulsuzmuş gibi görünüyor.

Şimdi, Türk kökenli belediye meclisi üyeleri örneğinde, Fransız vatandaşlığı ile göç kökenleri arasındaki ilişkileri dile getirme ve tartışma biçimine bakalım. Onları seçimlerde aday olmaya iten ne idi? Bu girişimlerinde onları ne motive etti? Seçildiklerinde gündeme getirip savunmak istedikleri değerler nelerdir? Fransız toplumunda bir aidiyet duygusuyla mı yoksa bir topluluğun çıkarlarını savunma arzusuyla mı hareket ediyorlar?

Vatandaş Olmak ve Siyasete Atılmak

2000’li yılların başında göç uzmanları ve politikacılar, Fransız siyasi yaşamında “farklı kökenden” kişilerin temsilinin olmadığını gündeme getirirler. Bu tartışmalar, bir bilinçlenmeyi beraberinde getirir ve 2008 belediye seçimlerinde göçmen ailelerden olan adayların sayısının ikiye katlanmasını sağlar. Fransa’da yaklaşık yüze yakın Franko-Türk (veya Türk kökenli) seçilmiş belediye meclisi üyesi var. Onların hakkında

büyük çaplı bir araştırma olmasa da, bir lisans bitirme tezi²⁹ çerçevesinde bazıları ile söyleşi yapılmış. Tezin kadın yazarı, toplumsal ve siyasal birliğin faydalarını şu cümlelerle anlatıyor: “Göçmen kökenli seçilmişler, eşitsizliklere en çok maruz kalan toplulukların temsilcileri olarak görülüyorlar ve siyasi yapı içinde var olmaları, tüm vatandaşlarını tek bir siyasi yapı içinde bütünleştiren bir Sosyal Devletin kanıtı olarak yorumlanıyor. Vatandaşlık sadece bireysel düzeyde tanınırken, göçmen kökenli seçilmişler, kurumlar için Fransız toplumunun çeşitliliğini [görünür kılmanın ve] kabul etmenin çözümü ve aynı zamanda bu toplulukların (başka bir deyişle seçilmişlerin varsayılan camialarının) karşılaştıkları problemlere karşı mücadele enstrümanıdır.”

Yazar, 12'si Türk kökenli (dokuz erkek, üç kadın) olan 19 göçmen aday ile anket yapmıştır. Adaylıklarını koymalarına neden olan “motivasyon” sorusuna verilen yanıtlar oldukça çeşitlidir. Bazıları farklılıklarını öne çıkarır, bazıları ise kendi köken toplulukları ile ilişkilerini görünmez kılmaya çalışarak “ulus topluluğuna aidiyetlerini ileri sürer”. Yazar; kendini “kit-le[si] ile belediye arasında bir aracı” olarak tanımlayan bir seçilmişten, ama aynı zamanda, duruşunu “Zamanın geldiğini düşünüyorum (çünkü kendi kendime çok sordum), Fransa'ya teşekkür etmem gerekiyordu”, deyip “başarı sembolü” olmak istediğini dile getiren başka bir seçilmişten bahseder.

Bu konu üzerinde biraz daha akıl yürütmek için, aşağıya Türk kökenli, seçilmiş iki belediye meclisi üyesinin portresini koyduk: her ne kadar bu iki portre, genel sonuçlar çıkarmamıza olanak vermese de, her ikisi de, ilginç hikâyeleriyle, kökenlerini inkâr etmeden seçimini ve bağlılığını hedef ülkenin değerlerinden yana ortaya koyan sorumlu bir Fransız vatandaş-

²⁹ Eser Durmaz Martins, “Les élus issus de l’immigration en France: un dilemme de représentation sociale et politique”, Paris Diderot Üniversitesi, Sosyal Bilimler Birimleri (UFR), Göç ve Toplum Araştırmaları Birimi (URMIS), Mayıs 2017.

lığı örneği sergiler. Bu iki portre, ortak noktaları aynı kuşaktan olmak ve aynı siyasi eğilimi paylaşmak olan birbirinden farklı iki güzergâhı ve kişiliği gözler önüne serer. Birinci portre, Türk varlığının yüksek olduğu, Paris bölgesindeki Clichy-sous-Bois kentinin seçilmişlerinden davet alıp Sosyalist Parti'nin seçim listesine girerek üç kez seçilen Türkiye doğumlu Cumhur Güneşlik'in güzergâhını yansıtır. İkinci portre, başlangıçta kamu sektöründe çalışırken daha sonra 2008 yılında Évry'de Sol Birlik listesinin Komünist Parti kontenjanından seçilen, Corbeil-Essonnes'a yerleşmiş Alevi azınlıktan bir kadın olan Élise-Deniz Yağmur'un portresidir.

Bu farklı kişiliklerin her ikisinin de, onları, seçilmişler olarak Fransız cumhuriyetini temsil etmeye götüren birer güzergâhı vardır. İki durumda da, angajmanları, ne olursa olsun köklerini inkâr etmeden ve Türk göçmenlerle aradaki köprüleri yıkmadan (Cumhur Güneşlik'in durumunda), Türk topluluğuna başka herhangi bir topluluktan daha çok ayrıcalık tanımama isteği ile ikiye katlanır. Élise-Deniz Yağmur durumunda ise daha karmaşık bir deneyim söz konusudur ve bu karmaşıklık, kadın, Alevi ve komünist siyasi üye olmasından (şüphesiz bunların hepsi, seçim çevresini oluşturan topluluğun ondan kuşku duymasına yol açar) ileri gelir.

* * *

Seçilmiş Portresi – Cumhur Güneşlik³⁰

Cumhur Güneşlik 1969'da Samsun Çarşamba'da doğar. Babası Fransa'ya çalışmaya 1973 yılında gelir; annesi, kendisi ve dört kardeşi de aile birleştirme yasası yoluyla 1976 yılında gelir.

³⁰ Clichy-sous-bois Belediye Başkanı, 2020'de yeniden seçildi ve Cumhur Güneşlik, bir dönem daha onun ekibinde yer aldı.

Okulda zorluklar çektiğini gören ebeveynleri onu ilkökulu bitirmesi için Türkiye'ye gönderir. Fransa'ya dönüştü, iki yıl, Fransızca bilmeyenler için bir uyum sınıfına devam eder, sonra ortaokula yazılır ama ebeveynleri, ortaöğretimi ni İstanbul'da Fransız Saint-Benoît lisesinde bitirmesi için onu tekrar Türkiye'ye göndermeyi tercih eder, bakaloryayı orada geçer.

1990'da 21 yaşında, sadece babası çalıştığı için ailesinin geçimine katkı yapmak amacıyla konfeksiyon işinde çalışmayı seçerek Fransa'ya yerleşir.

Ailesi ile aynı köyden olan genç bir kadınla evlenir, kadın Fransa'ya gelir. Bugün 20 ve 22 yaşlarında olan iki çocukları olur. Çift, Cumhur seçilmeden henüz bir ay önce vatandaşlık almıştır.

Sosyo-profesyonel danışmanlık sağlayan ve eğitim hizmeti veren bir ekonomik entegrasyon derneğinde çalışmak için toptan tuhafiyeye işini bırakır. 2005 yılında yönetici olur ve isteklerine uygun olan bu işten tatmin olduğunu söyler.

Siyasetteki akıl hocaları olan iki vasi figürü olduğunu söyler. Söz konusu olan, bugün *La République en marche* partisinden milletvekili olan ve onu Clichy-sous-Bois'nın sosyalist Senatör ve Belediye Başkanı Claude Dilain ile tanıştıran çocukluk arkadaşı Stéphane Testé'dir. Claude Dilain, ona, 2001 belediye seçimlerinde listesine girmeyi teklif eder. Seçilir ve bugün üçüncü dönemindedir. Cumhur saf değildir: şüphesiz, kökeni nedeniyle, bu Seine-Saint-Denis komününde çok yoğun biçimde bulunan Türk topluluğunu cezbetmek için istenmiştir. Ama baştan itibaren, belediye başkanına "Türklerin adayı" olmak istemediğini belirtmiştir. Bu durum, seçildiği ilk dönemde Türk topluluğu tarafından desteklenmesini engellemeyecektir çünkü bir "topluluk" seçilmiş olarak görülecek ve çok sayıda "yardım" isteğiyle karşı karşıya kalacaktır. Bu şekilde anılmaktan kaçınmak için ilk başta Spordan sorumlu belediye meclisi üyeliği görevini tercih eder, sonra Aglomerasyon (kasaba/

yığılma) Temizlik İşlerinde başkan yardımcısı olur ve 2017 yılında, Claude Dilain'in beklenmedik ölümünden sonra yeni belediye başkanı olan Olivier Klein'in yanında Yollar, Yapılar ve Yeşil Alanlardan sorumlu belediye başkanı yardımcısı olur. Bugün Türk kökenli üç belediye meclisi üyesi var zira Türk topluluğu zamanla büyümüş ve yüzde 60'ı yabancı kökenli olan bu kentte yaşayanların yüzde 15'ini teşkil ediyor... "Yani 800 mektup kutusu" diyor muzip bir biçimde, kentini seven ve politika ile göçmen kökenli olmayı iç içe geçirmekten hoşlanmasa da aynı vatandan olduğu insanlarla ilişkilerini mutlulukla geliştiren Cumhur, bahçeli küçük bir evde oturuyor ve Clichy'deki "küçük Türkiye'nin" kahvehanelerinden birinde vakit geçirmeyi, muhabbet etmeyi seviyor ve herkesten haberdar, o kadar ki üyelerini "uyum sağlamayı istemeyen ve Kapıkule'den³¹ çıktıkları gibi kalmış" olarak betimlediği o ailelerden, hep mantalitelerini geliştirmelerini istediğini söylüyor. "Her zaman entegre olunması gerektiğini düşünüyorum" diyor. Zaten, amacı çocukların başarılı olmasına yardım etmek olan Bosphore derneğinin kurucularından biri olmasının nedeni bu. Kendi kızlarının Türk topluluğundan çok etkileneneğinden korktuğu için onları özel bir okula göndermeyi tercih etmiş olabilir mi? "Benim seçimlerim çocuklarımı etkilememeli, üniversiteye gitmek için en iyi şanslara sahip olmalılar", diye açıklıyor durumu. Bugün biri Sorbonne'da bilişim sistemleri yönetimi, diğeri de mühendis olmak için Jussieu Üniversitesi'nde matematik okuyor. Karısına gelince, o, Clichy-sous-Bois'da bir kreşte çalışıyor.

Peki ya Fransa'ya aidiyet hissi tam olarak nasıl? Cumhur kendini, "Türk kanına, Fransız kafasına sahip" biri olarak tasvir ediyor. Ve şöyle ekliyor: Bu bir inkâr değil ama Fransız değerlerine daha çok bağlıyım." Bununla birlikte Cumhur "Türk usulü yaşadığını ve sosyal ilişkiler kurduğu kişilerin yüzde 70'inin Türk olduğunu ifade ediyor; şöyle

³¹ Bulgaristan ile Türkiye arasındaki gümrük kapısı.

diyor: "bu çevrede kendimi çok iyi hissediyorum; bununla birlikte Türk dostum gerçekten yok. Çok sayıda Türk tanıyorum ama Fransız dostlarım ve Türkiye'yle gerçek bir duygusal bağım var." Türkiye, aynı zamanda yaptığı tatilleri için öncelik verdiği yer. Ama tatilde köylerine giden ve başka hiçbir yere kıpırdamayan ebeveynlerinin kuşağından farklı olarak onlar, Türkiye'ye, kızlarına ülkeyi keşfettirmek için gidiyorlar: "Tatilimizi dörde bölüyoruz; bir haftayı İstanbul'a, bir haftayı geride kalan aileye, bir haftayı turistik geziye ve son bir haftayı da bir deniz kıyısında dinlenmeye ayırıyoruz."

Cumhur, Türk göçmenlerin çocukları olan gençlerde gördüğü bir heves karşısındaki şaşkınlığını da ifade ediyor: "Gençlerin, Türkiye'ye yönelik paradoksal bir iştahları var; geri dönüp orada yaşamayı düşünüyorlar ama bu, boş bir umut. Sıkıntı, kendilerini Fransa'da kurban/mağdur gibi hissetmeleri ve bir gettoda yaşadıklarını düşünmeleri. Bununla birlikte, seçimlerde gidip oy veren sayısı çok değil." Cumhur görevine devam edip iki aidiyetini de geliştirse de bazen acı duyuyor: "Sarkozy hükümeti döneminden sonra pek çok şey değişti. Kimi topluluklara yönelik kayırmacılık politikaları uygulandı. Türkler ise entegrasyonda başarısız oldu ama entegrasyon konusundaki Fransız politikalarının yetersiz olduğunu veya bu konuda gerçek bir bilinçli entegrasyon politikası olmadığını söylemek lazım" diyor ve ardından hemen ekliyor: "Benim görevim, kolektif çıkara hizmet etmek, tüm Clichylileri kaldırmak ve onları, hiç kimse kendini dışlanmış hissetmesin diye Fransız toplumunun bir parçası haline getirmek." Amacına ulaşmış olmasa da, Clichy-sous-Bois'nın, yüzü geleceğe dönük 'normal' bir kent olması için çok da fena çalışmadığını düşünüyor."

“Vatanım Türkiye, ülkem Fransa” diye özetleyerek iki kültürde de kendini iyi hissettiğini ekliyor.

* * *

İkinci portrede, özellikle bir unsura dikkat etmeliyiz. Évry Belediye Meclisine seçilen Élise-Deniz Yağmur, adaylığını koymadan önce bir siyasi üyeydi; bu, çok az rastlanan bir durumdur. Az önce adı geçen araştırmamanın yazarı bu konuda şöyle yazar: “Anketin en dikkat çekici noktalarından biri, bu kişilerin politikaya atılmasının, kişisel bir girişimden daha çok dışarıdan gelen bir talebin sonucu olmasıdır, bu durum, onların, yerel seçilmişler tarafından, çoğu zaman, belirli bir seçmen topluluğunun temsilcileri olarak görülmelerinin nedenini açıklıyor. Sorulması gereken soru, Türk kökenlilerin, köken topluluklarının yaşadığı kentlerden başka yerlerde seçildiklerini görmek için kaç yıl beklemek gerekecek.”³²

* * *

Seçilmiş Portresi – Élise-Deniz Yağmur³³

Élise-Deniz Yağmur 1967’de Ankara’da Çorumlu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir. Baba, 1970 yılında, “duvarcılıkta vasıflı işçi” olarak Fransa’ya (Almanya’ya gitmeyi umarken) göç eder ve Élise, aile birleşmesi kapsamında, annesi ve erkek kardeşi ile birlikte Fransa’ya dört yıl sonra gelir. Bir kız kardeş geride kalır, ama o da daha sonra ailesine kavuşur. Başlangıçta, Élise’in çok sevdiği (çünkü “oradaki insanlar çok sıcakkanlıdır”) bir bölge olan Bretagne’da, sonra Paris’te Saint-Martin Kanalı civarında bir

³² Eser Durmaz Martins, “Les élus français d’origine turque”, *Hommes et migrations*, 1312, Kasım-Aralık 2015.

³³ Élise Deniz Yağmur, 2020 belediye seçimlerine katılmadı. Biraz ara vermek istediğini ama daha sonra tekrar işe koyulacağını dile getiriyor.

dairede, en sonunda da gene Paris banliyösünde bulunan Bois-Colombes'da bir lojmanda yaşarlar.

1985'te ortaöğrenimini daha yeni bitirmişken babası âniden vefat eder, bu durum onu, bir meslekî eğitim programı seçmek zorunda bırakır. Sekreterlik üzerine meslekî eğitiminin (CAP-BEP) ardından ufak tefek çeviri işleri yapar ve gönüllü olarak siyasi sığınmacılar için çalışır, sonra da 1989'dan 2004'e kadar özel sektörde yönetici asistanlığı yapar. Daha sonra, İl Meclisi'nde girdiği bir iş, ona, sekiz yıl çalıştığı Grigny Belediye Başkanının kabinesinin kapılarını açar. Bu arada, dışarıdan bakaloryaya girer; onun için anlam yüklü diplomasını alır: "Bundan dolayı çok gururluyum çünkü hayatın açmayı reddettiği kapılardan birini itip geçmeyi başardım", der. Bölgesel kamu kuruluşunda edindiği bu deneyim, ona, Matignon'da³⁴ 2017 yılına kadar sürdüreceği idari bir işte çalışma olanağı sağlar sonra da yönetim ve idari işler asistanı olduğu Maliye Bakanlığı'na girer.

Élise, bir Türk ile evlenir ve kocası Fransa'ya onun yanına gelir; çiftin bugün 19 ve 25 yaşlarında, annelerine göre iyi ama "hafif aksanlı" Türkçe konuşan iki çocukları var. Aile içinde, anne ile kızlar arasında genelde Fransızca ve Élise'in kocası ile daha çok Türkçe olmak üzere iki dil de konuşuluyor. Belleğinde, ayırımcılık yaşadığını ifade etmesine neden olabilecek çarpıcı olaylar yok; ama ismi, "çok belirgin" dış görünümü (donuk bir tonda çok esmer), zamanında yadırganmamış ve dikkat çekmemiş değil. Ayrıca, Alevi olduğu için Türk topluluğu tarafından yabancı olarak görüldüğünü zaman zaman hissettiğini belirterek elbette "hangi kimlikten olduğuma dair 'kimim?' sorusundan kurtulamadım" diye de ekliyor. Çocukluğunda aile, kimliğini gizlermiş: "Eve misafir geldiğinde, kültürel ve dinî aidiyetimizi saklıyorduk" diyor ve Paris'te hiçbir farklılık hissetmediğini, ama kimliği konusunda kimi zaman

³⁴ Fransa başbakanının resmî konutu.

ihtilaflı bir farklılık olduğunu anlamasını sağlayan şeyin Corbeil-Essonnes'a³⁵ yerleşmeleri olduğunu vurguluyor. Bir gün, babasının Konyalı bir tanıdığı onları ziyarete gelir; adam babasının ve erkek kardeşinin elini sıkar ama onun eli havada kalır. Babası, Aleviler ile Sünniler arasındaki farkı ona daha sonra açıklayacağını söyler. Bu, aynı zamanda, cinsiyete bağlı, onun için yeni olan bir ayrımcılıkla ilk kez karşı karşıya kalmasıdır. Daha sonraları, Fransa Cumhuriyeti'nin eşitlik ve adalet düşüncelerine kendini son derece yakın hissedecek ama "ne tamamıyla Fransız ne de tamamıyla Türk olacağını" dile getirecektir. Bu yüzden, 2015 yılında François Hollande, teröristlerin Fransız vatandaşlığından çıkarılması fikrini ortaya attığı dönemde, bunu, çifte vatandaşlığı ortadan kaldırmaya yönelik bir proje olarak gördüğü için çok incinir: "Sanki benden iki kızım-dan birini seçmem isteniyormuş gibiydi." Ayrıca, bu çift kültürün, "ince bir zekâ ve paha biçilemez bir zenginlik" kazandırdığını düşünür.

Fransa'daki Türk vatandaşları ile ilgili soru sorulduğunda, hüznü bir tonda şöyle yanıt veriyor: "Çok sert olma ihtiyacı duyuyorum, ama aralarından çoğunun entegrasyon eksikliğini hafifletici neden olarak görüyorum." Banliyödeki kimliksel içe kapanmanın farkında ama onu esas endişelendiren, bazı gençlerde değişim görmemesi: "Normalde ailelerine göre ileride olmaları gerekiyor; tersine onlar iki adım geride; benim kuşağımın gençlerinde dışa açılma konusunda bir umut vardı ama bugün bu söz konusu değil ve kendi içlerinde kalmaları beni karamsarlığa itiyor." Onun analizine göre, "aşırı kentleşmeden dolayı semtlerde bir gettolaşma fenomeni ortaya çıktı ve toplumsal gruplaşmanın üstüne bir de toplulukçu gruplaşma eklendi". Élise, istemedikleri halde, bazen de çok erken yaşta evlenen veya kimliklerini İslâmî biçimde örtünerek tanımlayan o kızları görünce sarsılıyor. Bu durum onu üzüyor: "İnsanı seviyo-

³⁵ Paris'in güney banliyösünde bir kent.

rum ve herkesin iyi ve kötü yanları olduğunu biliyorum ama bu manzara beni üzüyor, kızların gerilemesi beni kaygılandırıyor.” Élise, büyük kızını devlet ortaokulundan alıp özel okula yerleştirmek zorunda kalmış, çünkü kızı dindar arkadaşlarından baskı görüyormuş; Ramazan orucunu tutmadığı ve dininin gereğini yerine getirmemekle suçlandığı için ağlayarak eve dönüyormuş. Böylece, küçük çocuklarını da doğrudan özel bir Katolik okuluna yazdırmışlar. “Norm, dine dönüşüyor ve bu beni korkutuyor”, diyor. Arkadaşları farklı sosyokültürel çevrelerden ve oldukça angaje Fransızlar. Buna karşın, Élise, Alevilik onun için kutsal bir yaşam ve birlikte yaşama felsefesi olsa da “Alevi kimliği içine kapanmayı” reddediyor.

Élise, dernek dünyasına girip çıkmaya çok genç yaşta başlar. Babası onu sol eğilimli bir derneğe götürür ve daha sonra, bazı derneklerde sığınmacıların ve göçmenlerin haklarını savunmak için mücadeleye girer; bu derneklerden biri, Essonne'da solcu bir Türk derneği, diğeri de yönetimine seçildiği öğrenci velileri derneğidir.

Élise'i, Manuel Valls³⁶ ile tanıştıran, yaşadığı Évry'de sol birlikten belediye meclisi üyesi seçilen İspanyol kökenli bir komünisttir. Élise, dernek deneyiminin, siyasi bir angajmanla tamamlanması gerektiğini düşünür ve komünist partiye üye olur. Ardından, 2008 yılında Manuel Valls'in önerisiyle komünist partiyi temsilen Sol Birlik listesine girer. Ona göre, Évry'de çok sayıda Türk yaşamadığı için belediye başkanının aklındaki, belirli bir topluluğun temsil edilmesi isteği değil daha çok farklılığın temsil edilmesi arzusudur. Böylece seçildiği ilk dönem, herkes için kültür ve kültürü yakına getirme konularında çalışır; 2012'de yeniden seçildikten sonra bu sefer Laiklik sonra da Sağlık konularında çalışır. Bu dönemlerde, Türkler tarafından çok fazla desteklenmez, bunun nedeni şüphesiz siyasi kimliği

³⁶ Manuel Valls, François Hollande'ın başbakanı olmadan uzun yıllar Evry banliyö kentinin milletvekilliği ve belediye reisliğini üstlenmiştir.

ve kişiliğidir. Türkler tarafından organize edilen tüm faaliyetlere de katılmaz. Ama yavaş yavaş, onun rolünü ve yeteneklerini keşfeden bazı memleketlileri, ikinci döneminde ondan gurur duyduklarını ifade etmeye bile başlarlar. Élise, hangi aidiyetiyle (Türk veya Alevi) olursa olsun toplulukçu gibi görünmek” istemez, ama örneğin 23 Nisan’da Çocuk Bayramına katılır, bununla birlikte herhangi bir şekilde “kategorize edilmekten” titizlikle kaçınır.

Adaletsizliklere karşı ve dayanışma için mücadele, onun için temel bir ilkedir ve güzergâhına baktığında, hiçbir şeyden pişman değildir ve gurur duyabileceği uzun bir yol kat ettiğini düşünür.

* * *

Bu iki seçilmişin angajmanı, Fransız demokrasisinin değerlerine gerçek bir bağlılığı gösterse de, başka durumlarda, politik angajmanın, tam tersine, temsil edilen partiye samimi bir bağlılık olmaksızın bir “topluluğu” savunma arzusunu yansıttığını göreceğiz. Siyasetteki bu “sızma” fenomeni, sonraki bölümde ele alınacaktır. Yerel ölçekte Türk kökenli seçilmişlerin sayısı düşük olsa da, ülke ölçeğinde ve iktidarın merkezinde yani örneğin bakanlar kurulunda daha da düşüktür.³⁷ Bu durum, Türk kökenli seçilmişlerin, çeşitli partiler bünyesinde federal ve bölgesel düzeylerde varlık gösterdiği Almanya’dan farklıdır. Almanya’da Türk kökenli yurttaş sayısının çok fazla olması, elbette, bu farkın temel nedenlerinden biridir. Fransa’da Mağripli göçmenlerin çocukları da politik sahnede çok daha fazla varlık gösterirler: bazıları milletvekilidir, bazıları ise bakan ol-

³⁷ Avrupa Ekolojisi-Yeşiller partisinden seçilmiş bir senatör olan Esther Benbassa’nın güzergâhı, bambaşka bir olgudur: 1950’de İstanbul’da doğan, önce Val-de-Marne sonra da Paris’ten senatör seçilmiş, üç milliyete sahip (Fransız-İsraili-Türk) bu akademisyenin güzergâhı, Türkiye’den “ekonomik” göçle gelen gençlerinkini temsil etmez.

muşlardır ve medyada çok tanınır hale gelmişlerdir (Rachida Dati veya Fadela Amara gibi).³⁸ Ama bu görevlere gelmeden önce çoğu siyasi partilerin içinde mücadele etmiştir ve Franko-Türk gençler, belki de bu mücadelecili angajman seviyesinde yeterince varlık gösterememektedirler.

Bununla birlikte, 28 Haziran 2020 belediye seçimlerinin 2. turunda, Türk kökenli iki aday, belediye başkanı seçildi. Metin Yavuz, 99 yıllık komünist parti yönetiminden sonra oyların yüzde 52.38'ini alarak Île-de-France'taki (Val-de-Marne) Valenton belediye başkanlığını kazandı. Liberal sağcı Cumhuriyetçiler (LR) partisi içinde mücadele etse de bağımsız aday olmuştu. Agnès Evren ise, Paris 15. bölgede LR partisinden aday olmuştu ve oyların yüzde 53'ünü alarak belediye başkanlığını kazandı. Ardından Avrupa milletvekili seçildi ve birinci görevini devretti. Türk kökenli Fransızların bu ilk seçim zaferleri Türk basınında olduğu gibi Fransız basınında da yankılandı.

Bu bölümün sonunda, ikinci kuşağın gençlerinin kaçınılmaz olarak, başta okulla ilgili olmak üzere kendine özgü zorluklarla karşı karşıya kaldıklarını ve ülkeler arası geliş-gidişlerinin çok yoğun olduğunu (çoğu zaman ebeveynlerinden daha çok) ortaya koyduk. Her ne kadar kendini "Fransız" hissetmeyenlerin sayısı çok olsa da, bazıları, mesleki yolla ve siyasi angajmanla gerçekleştirilen başarılı bir entegrasyonun kanıtıdır.

³⁸ Birincisi Sarkozy'nin Adalet Bakanı, diğeri Kent Politikası bakanı olmuştur.

AKP’NİN RENKLERİNDE BİR “DİASPORA”?

2000’li yıllar, pek çok açıdan bir dönüm noktasıdır. Fransa ile Türkiye arasındaki gidiş-gelişler, ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte kolaylaşır: cep telefonunun hızlı bir biçimde herkes için ulaşılabilir olması, İnternet medyasının ve sosyal ağların yaygınlaşması, alışkanlıkları altüst eder. “Burası” ile “orası”, hedef ülke veya doğum yeri olan ülke ile köken ülke arasındaki etkileşimlerin eşzamanlılığı daha yüksektir. Genelde kalabalık olan Türk aileler, Türkiye’ye tatile gitmek için arabadan vazgeçmeseler de, tarifesiz seferler ve sonra da *low cost* uçuş, pek çok kişi için mesafeyi kısaltır. Ayrılıklar azalır ve farklı yerler arasında daha iç içe ve daha kesintisiz bir yaşam sürülür.

Söz konusu dönem, Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AKP) 2002 genel seçimlerinde iktidara gelişinin de damgasını vurduğu bir dönemdir. Bu partinin ülkenin yönetiminde olduğu ilk on yılı (2002-2012), güçlü bir ekonomik gelişme, siyasi reformlar ve Türkiye’yi küresel bir güç yapma isteği ile öne çıkar. Bu 2000’li yıllar boyunca, Türkiye’de kişi başına düşen gayrisafi milli hâsıla iki kattan fazla artar ve büyük projelerin

sayısı çoğalır. Liranın istikrarı ve büyümenin Avrupa'dan daha yüksek olması, bu düşler ülkesinin vaat ettiklerinin (Fransa'nın vaat ettikleri biraz sınırlı görüldüğünden) hayaline kapılan Franko-Türklerin gözlerini kamaştırır ve onları kendine çeker. Ülkeye her dönüşte, yeni değişimlerle karşılaşılır ve artık Avrupa'yı hiç aratmayacak parlıtlı altyapıları görünce bu gençlerin hayran kalmamaları mümkün değildir...

Bu on yıllık dönem, Ermeni soykırımının hukuki olarak tanınmasının uyuşmazlık konusu olması gibi pek çok tartışmaya yol açan, Avrupa Birliği'ne bir katılım umudunun da ortaya çıktığı dönemdir aynı zamanda. Bu dönemde, "yurtdışındaki Türkler", siyasi, kültürel ve dinî alanlarda "zemin elde etmek" isteyen Ankara'nın desteklediği bir ilginin nesnesi olurlar. Dile getirilen amaç, Anglosakson lobilerine benzer güçlü ve etkili bir "Türk diasporası"nı biçimlendirmektir.

Ankara'nın Yurtdışındaki Niyetleri

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılımı

2000'li yılların, o dönem başbakan olan (2003-2014) Recep Tayyip Erdoğan tarafından savunulan en önemli düşüncesi, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılımıdır. Avrupa'da yaşayan Türk kökenliler, bu fikri çoğunlukla desteklerler çünkü bunun hem kişisel çıkarlarına uygun olacağını (özellikle iş ile ilgili fırsatlarda bir artış) hem de köken ülkeleri için yararlı olacağını düşünürler. 2003-2004 tarihli bir araştırmaya göre,¹ Franko-Türklerin yüzde 83'ü bu katılımı desteklediğini ifade eder. Fransa ve Almanya'da araştırmaya katılan Türklerin bir kısmı, eğer Türkiye Avrupa Birliği'ne girse ülkelerine geri dönmeyi planladıklarını dile getirir.

¹ Ayhan Kaya ve Ferhat Kentel, "Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü, Engel mi?", İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 108/3; elde edilen sonuçlar, daha ziyade Fransa'daki şehirli ve eğitilmiş kesimlerin görüşünü yansıtır niteliktedir.

Helsinki (1999) ve Amsterdam (2004) zirvelerinden sonra müzakereler resmî olarak 2005'te başlamıştır. Bu müzakereler hemen, Avrupa'da, özellikle de genişlemeye büyük ölçüde karşı çıkan (her ne kadar katılımı destekleyen azınlık kesimler de seslerini duyurmaya çalışsalar da) Fransız toplumunda sert tartışmalara yol açar. Türkiye'de, insan hakları konusundaki eksiklikler ve ordunun sürekli devlet işlerine müdahale etmesi ile ilgili eleştiriler 2000'li yıllar boyunca azalsa da kadınların konumu, din ve olası yeni göçmenlerle ilgili serzenişler devam eder. Konuşulanların sertliği kimi zaman açık açık ırkçı vurgulara bürünür ve medya üzerinden yapılan siyasi tartışmalarda Avrupa'daki Türk kökenliler, hoyrat bir biçimde, Müslüman köklerine dayalı indirgenemez bir ötekiliğe doğru itilirler. Türk kimliğine yönelik bu basmakalıp indirgeme, zihinlerde kalıcı izler bırakır ve onların Avrupa toplumlarına entegre olmalarının imkânsız olduğu fikrinin yayılmasına aracılık eder.

Bununla birlikte, tartışmalara rağmen, müzakereler devam eder, ekonomi ve üniversite eğitimi alanında işbirlikleri güçlenir. Örneğin Türkiye, 2004 yılında Erasmus üniversite değişim programına dâhil olur ve Fransa ile Türkiye arasındaki öğrenci hareketliliği artar. Her ne kadar İstanbul ayrıcalıklı bir istikamet olsa da, Ankara ve İzmir üniversiteleri de, Avrupa'daki yaygın izlenimin aksine daha farklı ve karmaşık bir toplumu yerinde gören çifte vatandaş ve Fransız öğrenciler tarafından tercih edilir. Türk öğrencilerin Avrupa'da tercih ettiği ilk istikamet, Almanya'dır ama Fransa da, Fransız liseleri ve üniversitelerin Fransızca bölümlerinden bir kitleyi çeker (mezunları, birbirine kaynaşmış bir seçkinler grubu teşkil eden Galatasaray Üniversitesi, Fransa ile Türkiye arasındaki akademik dolaşımda başı çeker).

Ermeni Soykırımının Tanınması

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılımı ile ilgili tartışmalar sırasında, taraflar Ermeni soykırımının tanınması konusunda gerginleşirler. I. Dünya Savaşı'ndan bu yana kalabalık bir Ermeni nüfusunun yaşadığı Fransa'da, mesele daha da hassastır. 1915 Ermeni soykırımının varlığını kabul eden 29 Ocak 2001 tarihli Fransız yasası, Fransa'daki Türklerin bir kesimi ile Fransız devleti arasında on yıllık bir gergin ilişkiler dönemi başlatır.

Türk kökenli adaylardan, zaman zaman görüşlerini kamuoyu önünde açıklamalarının istendiği, oysa aday olan başka kişilerden böyle bir şey talep edilmediği kimi belediye seçimleri vesilesiyle olduğu gibi, Franko-Türklerle, bazen de sert bir biçimde, konumlarını belirlemeleri buyrulur. Bu soykırımın, sonra da Fransa tarafından tanınan bütün soykırımların inkârının cezalandırılmasına yönelik parlamenter tartışmalar kaldığı yerden devam eder.² Türk hükümeti, bu ikinci teklifin 2011 yılında oylanarak milletvekillerinin büyük çoğunluğunun onayını almasını şiddetle reddedip büyükelçisini hemen geri çağırır ve Fransa ile siyasi ve askerî işbirliğini askıya aldığını bildirir. "Tarihin meselelerinin" yasa ile "düzenlenmesini" uygun bulmayan François Bayrou veya "toplulukçuluk yarışını" kınayan Jean Glavany'ninki gibi bazı sesler bu yasanın onaylanmasını eleştirmek için yükselir. MHP'li, Milli Görüşçü siyasi üyeleri olduğu gibi Paris Anadolu Kültür Merkezi veya Nancy Atatürque derneği gibi cumhuriyetçi ve Kemalist dernekleri de biraraya getiren gösteriler organize edilir. 2005 yılında kurulmuş, AKP'ye yakın siyasi bir lobi olan Avrupalı Türk Demokratlar Birliği (UETD³), muhalif hareketi yönlendirir ve

² İlk yasa önerisi 2006 yılında verilmiştir; Fransa tarafından kabul edilen soykırımın inkâr edilmesine bir yıl hapis ve 45.000 Avro para cezası öngören ikincisi, 2011'de Ulusal Meclis'te, ardında 2012'de Senato'da kabul edilir; daha sonra Anayasa Konseyi tarafından reddedilir.

³ L'Union des démocrates turcs européens.

kuruluşun Fransa şubesinin kurucularından Ahmet Oğraş, bu resmî çizgiyi savunmak için Fransız medyası ile söyleşi yapar. 15 000 Franko-Türk ve komşu ülkelerden (Belçika, Lüksemburg, Almanya) gelen Türkler öfkelerini ve hoşnutsuzluklarını sergilemeye, 2012'nin Ocak ayında Paris'e, yasanın görüşüldüğü Senato önüne gelirler. Göstericiler, ifade özgürlüğüne saldırıyı, "seçim hesaplarını" ve aynı zamanda "Fransa'daki Türklerin damgalanmasını" protesto ederler. 23 Ocak 2012'de Senato tarafından kabul edilen bu yasa, bir ay sonra Anayasa Konseyi tarafından reddedilir; bu durum, gerilimi bir süre yatıştırır ama Fransız devletinin "onlardan yana" olmadığı ve yüksek yerlerdeki lobilerin onların çıkarlarının tersine hareket ettiği düşüncesi Franko-Türk gençlerin kafasına yerleşir.

Bu oylama vesilesiyle, Recep Tayyip Erdoğan, "seçim hesapları nedeniyle Müslümanlara ve Türklere düşmanlık" yapılmasını ve onların damgalanmasını kınar ve Fransa'nın Cezayir'de gerçekleştirdiği "soykırımı" tanıması meselesini gündeme getirir. Bu karşı atak, Fransa'daki Türk kökenlilerin olduğu gibi Mağripli toplulukların da gururunu okşamaya yöneliktir. Alsace'ta yerleşik Cojep derneğinin⁴ kurucusu Ali Gedikoğlu'ya göre, aslında Erdoğan pek çok insanın gözünde, tüm dünyadaki Müslümanların bir kahramanı, "21. yüzyılın Mandela'sıdır". 2009 yılındaki Davos Dünya Ekonomik Forumu'ndaki Shimon Peres'e karşı sert çıkışı hafızalarda yerini

⁴ 1985 yılında Belfort'da, Ali Gedikoğlu (1965'te Antalya'da doğmuş ve Fransa'ya 1983'te gelmiştir) tarafından kurulmuş bir gençlik hareketi olan bu dernek, ilk başta sporu öne çıkarır; daha sonra 1993 yılından önce Conseil de la jeunesse pluriculturelle (Çok Kültürlü Gençlik Konseyi) sonra da 2003 yılında Conseil pour la justice, l'égalité et la paix (Adalet, Eşitlik ve Barış Konseyi) adı altında faaliyetlerini genişletip bir federasyon hâline gelir. Hep kurucusu tarafından yönetilmiş, Strasbourg'da Koenigshoffen semtinde bulunan bu organizasyon, 2002 yılında Türkiye'de AKP'nin iktidara gelmesinden sonra siyasi bir görünüme bürünür.

almış ve anti Siyonist safların sıkılaştırmasını sağlamıştır. 2015 yılı Ekim ayında Strasbourg'daki Zénith kapalı spor salonundan Avrupa'yı "yabancı düşmanı, İslâm düşmanı ve ırkçı" olmakla eleştiren (belediye yetkililerinin ve yerel basının ağzını açık bırakan) sözlerini de unutmak zordur. Savunulacak bir dava ("Müslümanlara baskı") etrafında birleşme ve bir güç istenci (uluslararası yöneticiler ve organizasyonlarla eşit koşullarda konuşmak), Franko-Türkler ve Franko-Mağriplilerin Türkiye hükümetine hayranlığının tartışmasız iki nedenidir.

Buna karşın, Ermeni soykırımının Fransız devleti tarafından tanınması süreci de, diğer azınlık grupları birbirine yaklaştırır: Süryani-Keldani ve Alevi dernekleri, Ermenileri anarak dayanışmalarını ortaya koyar ve önce Osmanlı sonra da Türk devleti tarafından kendilerine karşı uygulanan şiddetin tanınmasını talep ederler. 1915'in yüzüncü yılında, Arnouville, Sarcelles (burada "Süryani-Keldani Şehitleri meydanı"da yapılmaya başlanmıştır), Gonesse ve Val-d'Oise'daki Villiersle-Bel kentlerinde anıtlar dikilmesini ilk olarak sağlayan Süryani-Keldaniler (bkz. *Derneklerin Yükselişi*) olur. Daha yakın zamanda, 2018 yılında, Fransa Alevi Birlikleri Federasyonu (Fuaf), Sarcelles'te, Türkiye'de bu azınlığı hedef alan katliamların resmî olarak tanınmasını sağlar ve aynı zamanda, 2018 Nisan ayında Erivan'a bir heyet göndererek Ermeni soykırımını resmen tanır.

"Diaspora Biçiminde Örgütlenmek"

Türkiye'nin, anavatan ile yurtdışında bulunan Türkler arasındaki bağı koruma isteği yeni değildir. Siyasetçiler 1970'li yıllarda Avrupa'ya gidip gelirler ve göçmen topluluklarla görüşürler ama o dönem konsolosluklarda, bu köy kökenli göçmenlere karşı belirli bir küçümseme eğilimi söz konusudur. 1980-1990'lı yıllarda, daha önce gördüğümüz gibi, Türkiye'deki iktidarın girişimleri artar: 1984'te yurtdışındaki Türklerin

dinî pratiklerinin idaresi için Diyanet İşleri Türk İslâm Birliği'nin (DİTİB) Fransa'da bir şubesi açılır; dünyadaki Türkçe konuşanlara özel radyo-televizyon programları (1990 yılında TRT International gibi) yapılır... 2000'li yıllarda, ekonomik rahatlamadan faydalanan Türkiye, uyruklarının yanında olduğunu göstermek ve yurtdışında, özellikle Avrupa Birliği'ne katılım müzakereleri bağlamında etkisini artırmak için bütün alanlara (siyasi, dinî, toplumsal, kültürel) gitgide daha belirgin bir biçimde müdahil olur. Kültürel peyzaj, eski Franko-Türk dernekleri ile rekabet edecek yeni yapıların ortaya çıkışı ile birlikte değişir. Ülkenin giderek artan finansal araçlarının bir yansıması olarak, Türkiye, yurtdışında, Alliances Françaises'le-re veya Alman Goethe Enstitülerine benzeyen kendi kültür enstitülerini, Yunus Emre Merkezlerini kurar: Paris şubesi 2009'da açılır ve ünlü Champs-Élysées bulvarındaki Türkiye Turizm Danışma Bürosu ile aynı yerdedir.⁵ Eskiden Türkiye konsolosluklarının ve elçiliğinin diplomatik personeli, geniş kapsamlı kültürel etkinliklere geleneksel olarak katılsalar da, finansal açıdan nadiren müdahil olurlardı; bugün ise, konsolosluklar, Fransa'da, iktidara yakın Türk derneklerinin etkinliklerinde inisiyatif alıyor ve bu etkinlikleri destekliyor.

1990'lı yıllarda kurulan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığının⁶ (Başbakanlığa bağlı bir kuruluştur) çalışmalarına, "yurtdışındaki Türklerin" sorunları ve ihtiyaçları üzerinde durmak amacıyla yeniden ivme kazandırılır. Bu çalışmalar, 20. yüzyılın ikinci yarısında göç eden Türkleri ama aynı

⁵ Bununla birlikte, bu yere önceden randevu alınmadan girilemez. 1980'li yıllardan itibaren, rehin almalar ve özellikle de Champs Élysées bulvarının ortasındaki Turizm Bürosu'nun o dönem yöneticisi olan Yılmaz Çolpan'ın 22 Aralık 1980'de suikaste uğramasından sonra bu merkezi ve özel yere serbestçe girmek artık mümkün değildir.

⁶ Bu başkanlık, Avrupa'daki ve Türkçe konuşulan ülkelerdeki Türk uyruklulardan oluşturulur, her ülkenin, orada yerleşik Türk sayısına göre belirlenen bir kontenjanı vardır.

zamanda, Türklere “akraba toplulukları” da yani Orta Asya'daki Türkçe konuşan toplulukları da kapsar. Özellikle Yahudiler veya Ermenilerin bir lobi faaliyeti olduğu düşünülen şeye karşı koymak üzere, Franko-Türk derneklerin parçalı görünümüne son vermenin, “sözünü dinletmeye” ve “kendine saygı duyurmaya” olanak sağlayacağı düşünülür. 2010 yılında, İsrail karasularında, dokuz Türk vatandaşının hayatını kaybettiği Mavi Marmara gemisi baskınının ardından, Türk hükümetinin lobilere karşı söylemleri daha da keskinleşir ve dünyada etkili olmak için “diaspora” biçiminde örgütlenmelerine yönelik Türklere yapılan çağrı daha ısrarlı bir hale bürünür. Bu neolojizm, her şeyden önce aşırı milliyetçiler tarafından kullanılır; 2010'lu yıllardan itibaren de, Türk kurumsal ve siyasi söyleminde resmî olarak benimsenir.⁷

Aynı dönemde, yurtdışındaki Türk vatandaşlarının oy vermelerini kolaylaştırmak için seçim sisteminde değişiklikler yapılır.

Seçimlerden Beklenenler

Eskiden, seçmenlerin, oy sandığına gitmek için Türkiye'ye geri dönmeleri (veya gümrük kapılarına gitmeleri) gerekirdi. 2014 yılında ilk Cumhurbaşkanlığı seçimi vesilesiyle, Türkiye, ilk defa tüm konsolosluk ve elçiliklere seçim büroları kurar (Fransa'da Bordeaux, Lyon, Marseille, Nantes, Paris, Boulogne-Billancourt, Strasbourg olmak üzere yedi yer). Oy verme işlemi, Türkiye'deki seçim gününden kırk beş gün önce başlar ve sandıklar sayılmak üzere Türkiye'ye gönderilir. Mecliste sandal-

⁷ Bu siyasi amaç ve ona eşlik eden söylemler (birazdan ortaya koyacağımız sonuçları doğursa da), gene de, Fransa'daki ve dünyadaki Türk göçünü, kelimenin tam anlamıyla bir “diasporaya” dönüştürmez; zira söz konusu olan, bir soykırım veya katliamlar sonucu bir topluluğun “zor kullanılarak dağıtılması” sonucu ortaya çıkan uluslararası bir durum değildir.

yesi bulunan partilerin, bu süreci takip eden sandık görevlileri vardır. Türkiye Cumhuriyeti kimlik kartına sahip üç milyon Türkiye vatandaşının yurtdışında oy kullanmaya izni vardır. Bunların, 1.4 milyonu Almanya ve 320.000'i Fransa'da olmak üzere 2.6 milyonu Avrupa'da yaşar. Bu rakam, Türkiye'deki 55 milyon seçmen düşünüldüğünde elbette azdır ama oy verme sonucu belirsiz olduğunda sonucu belirleyebilir.

O halde, yurtdışında yaşayan seçmenlerin gönlü çelinmelidir. Başlıca siyasi partiler, önemli şehirlerde temsil edilirler. Oy pusulası biçimindeki broşürler ve politikacıların (Ahmet Davutoğlu veya Recep Tayyip Erdoğan gibi) imzalarını taşıyan kişiye özel mektuplar, genellikle Almanya'dan olmak üzere seçmenlere gönderilir. Büyük mitingler organize edilir; Haziran 2014'te Erdoğan, Fransa'ya (Lyon'a) ve komşu ülkelere gider. Sonraki yıl, Ekim 2015'te Strasbourg'dadır. Aynı yıl muhalefet liderleri Selahattin Demirtaş (Halkların Demokratik Partisi-HDP) ve Kemal Kılıçdaroğlu da (Cumhuriyet Halk Partisi-CHP), Avrupa'ya gider: Demirtaş, Paris Cumhuriyet meydanında bir miting yapar; Kılıçdaroğlu Lyon'a gider. Bu sürekli tekrarlanan siyasi toplanmalardan dolayı sıkıntı çeken ve Türkiye'deki siyasi durumu eleştiren bazı Avrupa ülkeleri (Hollanda, Almanya, İsviçre) 2017'de kendi topraklarında Türk siyasi mitinglerini yasaklar. Ankara ile ilişkileri gözetmek kaygısı duyan Fransa, söz konusu yıl, Hollandalı otoritelerin kabul etmediği, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun Metz'e (Moselle bölgesinde) gelişine izin verir. 2018 yılının Mayıs ayında, bu yasaklamalar yayılır, karşı çıkanlara Avusturya da eklenir.

AKP'nin kendilerine gösterdiği ilgiden hoşlanan Türk uyruklular, köken ülkeleri tarafından düşünüldüklerini hissederler. Çifte vatandaş oldukları durumda, Türk seçimlerine katılım oranları, Fransız seçimlerine katılım oranlarından (zaten bu seçimlerde birbirlerinden çok farklı partilere oy verirler) çok daha yüksektir. Bununla birlikte, "yurtdışındaki Fransızların"

tersine, özel bir seçim bölgeleri yoktur: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde haklarını savunan bir siyasi temsilcileri olmaksızın hareket etmeye özendirilirler. Genel seçimlerde, verdikleri oylar, Ankara tarafından farklı partilere dağıtılır.⁸ O halde verilen oy, doğrudan doğruya gündelik yaşamlarıyla ilgili meselelere yönelik değildir, ama bir köken ülke vizyonunu (kısmen hayali ve idealize edilmiş) ve karizmasıyla büyülendikleri Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın kişiliğini ve onurunu savunmaya yönelik şiddetli bir arzuyu yansıtır. Seçimlere çifte vatandaşların katılımı Fransız seçimlerinden ortalama olarak daha yüksekse de, Fransa'da bulunan seçmen kitlesinin yarısı (yaklaşık 160.000 kişi) oy vermez. Bu oy kullanmama davranışının farklı nedenleri olabilir: birincisi, seçim listelerine kayıt olmak (kayıt İnternet üzerinden gerçekleştirilir, bu da bilişim araçlarını kullanmayı bilmeyen göçmenlere bir yardım altyapısı gerektirir) ve seçim bürolarının yaygınlaşmasına ve partiler tarafından daha çok araç sağlanmasına (diğer partiler araba imeceleri organize ederken, daha çok kaynağa sahip olan AKP otobüs kiralara) rağmen sandıklara gitmek konusunda yaşanan bir zorluk söz konusudur. Ama bu oy kullanmama davranışını, yurtdışındaki Türkiye kökenlilerin bir kısmının Türk siyasi yaşamına ilgisiz veya ondan uzak kalması ile de açıklamak mümkündür; bu, çok fazla gözden kaçan ve meseleye özel araştırmalar olmadığı için anlaşılması zor bir tutumdur.

Rakamlar kesindir: Erdoğan, 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Fransa'daki oyların yüzde 66.02'sini (toplamda aldığı yüzde 51.79 oy oranından oldukça yüksek bir değerdir bu) ve 2018 yılında Fransa'daki oyların 63.7'sini (toplamda aldığı oy oranı yüzde 52.59'dur) alır. 2015 Temmuz genel seçimlerinde, Türkiye'deki oy oranı yüzde 40.86 olsa da, Fransa'da seçmen listelerine kayıtlı Türklerin yüzde 50.67'sinden fazlasının

⁸ Sonuçta, örneğin, AKP'nin, güçlü olmadığı (CHP: yüzde 41.3, AKP: yüzde 28.7, HDP: 11.4) İzmir gibi bir şehirde, 2017 yılında, elde ettiği nihai sonuç, Avrupa'dan gelen Türk oylarıyla belirlenir.

oyunu alır (ve Türk kökenlilerin, genelde çoğu Orta Anadolu kökenli ve özellikle de Konya civarından olduğu için tarihsel olarak daha milliyetçi, muhafazakâr ve dindar bir bölge olan Lyon'da bu oran 74.59'a çıkar). 16 Nisan 2017 Anayasa referandumu (Anayasayı değiştirerek tüm yetkilerin Cumhurbaşkanına verilmesine olanak sağlar) sırasında Lyon konsolosluğu, AKP tarafından istenen değişikliğin lehine yüzde 86'ya ulaşır (bu, yüzde 81'lik oranla Türkiye'de değişiklik lehine en yüksek oy oranına ulaşıldığı Bayburt ilini geride bırakan bir sonuçtur!). Ortalama olarak Fransa'daki Türklerin, yüzde 65'i, Almanya'dakilerin yüzde 63'ü ve Belçika'dakilerin yüzde 77'si "evet" oyu verir. Bu rakamlar, değişikliğin net bir biçimde reddiyle göze çarpan Kuzey Amerika'daki Türk konsolosluklarının tam tersidir. Türkiye'de üç büyük şehir "hayır" oyu verse de, Cumhurbaşkanı küçük bir çoğunlukla kazanır ve diasporanın da, bu zaferde az da olsa payı vardır.

Genel olarak bakıldığında, Fransa'da, Kemalist oyların sayısı azdır ve oyların çoğunu alan muhafazakâr İslâmcı kesimin ardından, Türkiye'den daha yüksek bir oran elde eden bir Kürt oyu kendini gösterir: HDP de 2015 Haziran genel seçimlerinde, Türkiye'de yüzde 13.1 oy alsa da Fransa'daki seçimlerde yüzde 29.6 oy kazanır ve oy oranı yerel ölçekte Marsilya'da yüzde 57.03'e ve Bordeaux'da yüzde 36'ya ulaşır. 2018 seçimlerinde de durum aynıdır: HDP, Marsilya konsolosluğunda oyların yüzde 47.97'sini ve Bordeaux'da yüzde 30.12'sini ve Lyon konsolosluğunda (burada yaklaşık dört kat daha fazla seçmen vardır) ise sadece yüzde 5.24'ünü alır.

Yakın dönemdeki Cumhurbaşkanlığı ve milletvekili genel seçimlerinde Avrupa sandıklarından AKP lehine çıkan bu sonuçlar, Türkiye'de AKP'ye muhalif çevrelerde sert eleştirilere yol açar. İlk defa sokaklarda ve televizyon tartışma programlarında bazı Türklerin, göçmenler ülkede yaşamadıklarına göre oy vermemeleri gerekir dedikleri duyulur: "Onlar, Batı demokrasilerinde rahat içinde yaşarken ve Erdoğan'ın siyasi

başarısızlığının sonuçlarına katlanmak zorunda olan bizlerken hangi hakla bizim yönetici seçimimizi etkileyebiliyorlar.” diyerek kızgınlıklarını dile getirirler.

“Asimile Olmadan Entegre Olmak”

Türk hükümeti, yurtdışındaki vatandaşlarını Türk seçimlerinde oy kullanmaya teşvik etmekle yetinmez. Siyasete katılmanın gerekliliği üzerinde de durur ve onlardan yaşadıkları ülkelerin partilerinde yer edinmelerini ister. Erdoğan bu ilkeleri mitinglerinde sürekli tekrarlar. Kamuoyu tartışmalarında etkili olmaları için, onları, hızlı bir biçimde dile hâkim olmaya ve içinde bulundukları ülkenin vatandaşlığını almaya teşvik eder:

“Peki, benim burada vatandaşım buna niye müracaat etmiyor? Neden? (Efendim ben etmem...) Niye? Neyin kaybolur? Et kardeşim, et. Et, bundan çekinme. Fransa'nın sana vermiş olduğu o seçme ve seçilme hakkını kullan. Bu büyük bir zenginliktir, bunu değerlendir. Eğer Başbakanı'na güveniyorsan ben de sana diyorum ki bunu yap. Fransız pasaportunu almak senin kimliğini kaybetmen anlamına gelmez. Ne senin Türklüğün gider, ne Kürtlüğün gider, ne Romanlığın gider. Böyle yanlış yanlış şeylerin içerisine girmeyin. Bu sana verilmiş olan ek bir imkândır, fırsattır bunu değerlendir.

Niçin şu topluluğun içinden Avrupa Parlamentosu'na gidenlerin sayısı artmasın? Niçin o parlamentoda Ahmet'in, Mehmet'in, Hasan'ın, Ayşe'nin, Fatma'nın sayısı artmasın, niçin bunları istemiyorsunuz? Atın bu adımları. Bak siz bu adımları atmıyorsunuz ama başkaları atıyor. Bir olun, beraber olun, iri olun, diri olun. Bunu söylüyorum ben sizlere. Bu adımları atarken de inanıyorum ki ülkeme de çok şey kazandıracaksınız.” (R. T. Erdoğan'ın 2010 yılındaki Paris Zenith konser salonundaki konuşmasından bir bölüm, akt. Andolu Ajansı)

Ama asimilasyona yönelik tehlikeler de açıkça dile getirilir: ne olursa olsun entegrasyon, "değerleri" köken "kültürü" ve "medeniyeti terk etmeye" yol açmamalıdır:

"Benim bir ricam var, iki şeyi birbirine karıştırmayın; entegrasyon farklı bir şey, asimilasyon farklı bir şey. Benim vatandaşım, benim kardeşim bulunduğu ülkede, bulunduğu toplumda entegre olmada asla sorun çıkarmaz. Böyle bir sorunumuz var mı bizim? Yok, olmamalı da. Bu hem sizin için geçerli sizin huzurunuz mutluluğunuz için hem de o topluluk için. Çünkü o toplulukta birlikte yaşayacağız. Birlikte yaşayacaksak bu entegrasyonu ortaya dört dörtlük koymamız lazım. İletişimi neyle yapacağız? Dille yapacağız. Öyleyse o toplumun dilini de en kısa zamanda benim insanım kavrayacak, öğrenecek. İletişimi rahat sağlayalım."

"Kimse sizden asimile olmayı isteyemez. Ben bunu daha önce de söyledim, gene de söylüyorum, sizden asimilasyon talebi, bir insanlık suçudur, inanarak söylüyorum. Bunu kimse isteyemez. Kimse kalkıp da 'sen değerlerinden vazgeç, değerlerini bırak' diyemez, 'sen kültürünü bırak' diyemez, bunlar farklı şeyler. 'Sen mensup olduğun medeniyeti terk et' diyemez. Aynı şeyi biz de bir başkasına diyemeyiz. Buna hakkımız yok. Herkes inandığı gibi yaşayacak, ona müdahale etmeyeceksin. Tam aksine onun için o inandığını yaşama zeminini de hazırlayacaksın. Bütün kolaylıkları da bu noktada hazırlayacaksın." (agy.)

Çarpıcı "insanlık suçu" ifadesinin amacı, zihinlerde derin bir etki yaratmaktır. Fransa'daki laikliği (okulda dinî işaretler ile ilgili hiç hoş karşılanmayan 2004 tarihli yasadan dolayı) eleştiren AKP, daha önce göçmen muhafazakâr ve dindar çevrelerde (Milli Görüş, Süleymancılar) alınan pozisyonları ve yürütülen mücadeleleri (okulda başörtüsü takılması, helal kesime saygı ve hattâ İslâm eğitimi) Devletin zirvesine taşıyarak Türk ve Müslüman kimliğinin korunmasını teşvik eder. Ortaya Türk camileri çıkmaya başlar ve kentsel alanda gitgide daha görünür

hale gelirler.⁹ Türkiye'den daha çok yardım gelmesi, genelde bir Osmanlı tarzını öne çıkaran daha gösterişli mimari projelere olanak verir. Örneğin Nantes'ta, Türk topluluğun kültürel ve dinî merkezinin cepheleri, Türkiye'den gelen işçiler tarafından yontulan, Bayburt kireç taşlarıyla kaplanır ve 24 metrelik minaresinin silueti, popüler Bellevue-Chantenay-Sainte-Anne semtine düşer. Angers kentine bağlı Trélazé'de, bir "imparatorluk kubbesi" ile eski Türk kültür merkezinin genişlemesine izin vermek zorunda kalınır (bu genişlemenin, bir kısmının "kaynağı bilinmeyen" 1.8 milyon Avroluk toplam bütçesinin 300.000 Avrosu Trélazé şehri tarafından sağlanmış ve bu belediye meclisinde tartışmalara yol açmıştır).

Strasbourg, Göz Konulan Kent

Strasbourg olgusu, 2000'li yıllardan itibaren, Türkiye'nin Fransa'daki yerel hareketliliği ile dışarıdan yaptığı etkiyi biraraya getiren çifte dinamiğin güzel bir resmidir. Avrupa Birliği ile yakınlaşma bağlamında, diaspora için eskiden de önemli olan Strasbourg şehri, Türk hükümeti için stratejik hale gelir. Avrupa Parlamentosu'nun ve Türkiye'nin de üyesi olduğu ve temsilcilerinin sürekli gidip geldiği Avrupa Konseyi'nin merkezi de Strasbourg'dadır. Ziyaretleri, burada kimi zaman 10.000'den fazla insanın toplandığı büyük mitinglere de vesile olur. Bunların sonucu olarak, Türkiye'nin yurtdışındaki en büyük diplomatik binasını inşa etmeyi tercih ettiği yer burası olur: bu, hem Vosges dağının kıvrıl taşları hem de İznik fayansları kullanılarak inşa edilip 2017'de açılan ve âdeta Türkiye'nin, Birliğin

⁹ Ama bu, Türk camileri inşa etme hareketi, AKP'nin iktidara gelmesiyle değil 1990'lı yıllardan itibaren başlar. HLM semtinin merkezinde, yerel bir Türk mimar tarafından inşa edilen ve alçak kemerleri, çeşmesi ve Türkiye'den gelen seramikleri bulunan Dole Camii'nin 1998 yılındaki açılışında, vali ve o dönem Jura milletvekili olan Dominique Voynet de hazır bulunur.

politika sahnesinde kendini göstermesini sağlıyormuşçasına Avrupa Birliği binalarına bir kilometreden az mesafede olan bir konsolosluktur.

Franko-Türkler tarafından yürütülen "siyasi sızma" stratejileri de en çok bu şehirde hayata geçirilir.¹⁰ Sızma, aynı etki alanından siyasi üyelerin, seçimin olası sonucu ne olursa olsun temsil edilmek için mevcut siyasi partilerin hepsinin seçim listelerine girmesi biçiminde gerçekleşir. 2008 belediye seçimlerinde, Cojep derneğinin (başlangıçta Milli Görüş kökenli bir harekettir) sempatizanları veya üyeleri, önde gelen siyasi partilerin listelerine kaydolurlar. 2010 yılında, şehrin doğusundaki Hautepierre semtinde, içinde eski bir postane binası bulunan araziler, DİTİB tarafından alınır. DİTİB, bu arazilerde, kendi merkezinin, bir caminin, bir "ilahiyat fakültesinin" ve bir üniversite binasının bulunacağı "İslâmi bir kampüs" projesi yapmayı planlar. Bu projeye, 2015 yılında açılan kontrat dışı özel bir okul eklenir. Belediye başkanlığı, 2012'de, dinî faaliyete izin vermek için şehir bölge planlamasında bir değişikliğe gider. Ama 2013 yılı bir dönüm noktası olur. İlkbaharda Türkiye'de gerçekleşen Gezi hareketi, Türk kökenli nüfusu, AKP yanlıları ve karşıtları olarak ikiye böler. Bu olaylar, Cojep üyelerinin muhafazakâr pozisyonlarını ve bir yanda Fransa'daki Cumhuriyet değerlerine saygı gösteren, öte yandan Türkiye'deki muhalefete karşı tavır koyan çift taraflı söylemlerini gözler önüne serer.

"İslâmi ilahiyat fakültesi ile ilgili hevesler boşa çıksa da (oluşum, elde edilen diploma tanınmadığı ve yeterli öğrenci sayısına ulaşamadığı için 2014'te kapılarını kapatmak zorunda kalır) Türkiye'deki İmam Hatip okulları modelindeki Yunus Emre Lisesi (kontrat dışı özel okul)¹¹ iyi bir başlangıç yapar.

¹⁰ Ama bu, tüm Avrupa'da, Fransa'dan başka yerlerde de söz konusudur. Örneğin seçimler sırasında Belçika, Hollanda ve İsveç'te MHP'li üyelerin sızma girişiminde bulundukları görülmüştür.

¹¹ Fransa'da özel okullar, eğer Ulusal Eğitim ilkeleriyle uyumlu oldukları değerlendirilirse, Devlet ile beş yıllığına bir "kontrat" yapma imkânına

2018 yılında ilk 17 mezununu vererek başarısını kutlar. Haute-pierre'deki DİTİB karargâhı dışında, Türk İslâmı'nın, şehirdeki karargâhı haline gelen, bu sefer Milli Görüş'e bağlı başka bir kutbu vardır: 2017'de, Meinau'da 32 milyon Avro bütçe ile Eyüp Sultan Camii'nin dev şantiyesi faaliyete geçmiştir. Bu proje, sert eleştirilere yol açmış ve sonuçsuz kalan çok sayıda iptal başvuru (en sonuncusu Haziran 2018'de reddedilmiştir) yapılmıştır.

1 Temmuz 2017'de Ahmet Oğraş'ın Fransa İslâm Konseyi'nin başkanlığını devralmasıyla birlikte özellikle Strasbourg'da belirgin bir biçimde olmak üzere yerel ölçekte, ama genel olarak da ulusal ölçekte Türk İslâmı görünürlük kazanır. Avrupa'da dinin AKP tarafından siyasi amaçlara alet edilmesini ifade etmek için kullanılan "Konsüler İslâm" ifadesi, Fransız basınında bu dönem duyulmaya başlar. Bu ortamda, 2018 cumhurbaşkanlığı ve milletvekili genel seçimleri sandıklarının Haute-pierre'deki DİTİB mekânlarına yerleştirilmesi, dinî ve diplomatik yapılar arasındaki yakınlaşmayı gözler önüne serer –her ne kadar Türkiye'nin Strasbourg'daki yeni inşa edilen konsolosluk binasındaki işlerin sona ermesini beklerken bu tercihin pragmatik bir boyutu olsa da.

En sonunda, AKP'ye yakın Franko-Türk üyeler, umutlarını yeni bir muhafazakâr-İslâmcı partinin kurulmasına bağlarlar. Türk kökenli üyeler tarafından 2015'te kurulan ama büyük ölçüde "Müslüman göçmenlere" hitap eden Eşitlik ve Adalet Partisi (PEJ), Cojep'in ağırları sayesinde, 2015 bölgesel seçimlerinde Alsace'ın on kantonunda aday çıkarır ve 2017 genel seçimlerine de 52 aday ile katılır. Çok hevesli tutumuna rağmen parti, kamu yardımından faydalanmasını sağlayacak eşiğe ulaşamaz.

sahiptirler. Bu durumda, tüm diğer okullar gibi kamu yardımlarından faydalanırlar. Kontrat dışı olanlar ise hiçbir yardım alamazlar.

2020 belediye seçimlerinde kâğıtlar yeniden karılır, çünkü kent yönetimi artık, sosyalist parti ile koalisyon yapan Yeşiller Partisi'nden (EELV) kadın bir seçilmişin eline geçer. Türk kökenli Hülya Turan da eğitimden sorumlu Belediye Başkan yardımcısı olur.

"Türk Vatanseverlerin" Artan Görünürlüğü

Türk milliyetçiliği, her zaman son derece canlı olmuştur ve aşırı sağın tekelinde değildir; toplumun popülist sağ eğilimli bir kesimi ama aynı zamanda Kemalist ideallerin mirasçısı olan sol bir kesim bu terimi sahiplenir. Savaşın kalbinde, milliyetçilere göre Türk ulusunu çok kültürlü bir topluma dönüştürerek bölmeyi amaçlayan "içerideki düşmanlara" karşı mücadele vardır. Dolayısıyla, Kürt siyasi üyeler ama aynı zamanda Ermeni soykırımını tanımayı savunanlar Türkiye'de olduğu gibi Avrupa'da da öncelikli hedeflerdir. Fransa'da aşırı milliyetçi sağın (MHP) sempatizanları, soykırım anısına (düzenli olarak harap edilen) anıtlar diken belediyelerin hesabını görmek için düzenli gösteriler düzenlerler.

Milliyetçi ideolojinin kökleri, ilk dönem cumhuriyetçi söyleme kadar uzanır; zira cumhuriyetçi Türk ideali, Mustafa Kemal Atatürk'ün esinlendiği Fransız Jakoben modelin mirasçısıdır. Ulus, "bir ve bölünmezdir"; eşit haklara sahip vatandaşların varlığını kabul eder ama toplulukları kabul etmez. Bu yüzden, Türk göçmenler ve onların çocukları, Fransa'da olmalarından dolayı eleştirilmelerinden veya tartışma konusu olmalarından daha çok, yerinden yurdundan ayrı kalmış memleketlilerinin "bölücü" olarak değerlendirilen söylemlerinden kaygı duyarlar. Türkiye, devleti, kurumları, kuşkusuz her zaman haklıdır ama diğerleri haksızdır. Bununla birlikte Fransız medyasının haberlerini takip eden göçmen Türk aile sayısının az olduğunu belirtmek gerekir. Haber kaynakları, esas olarak, Fransa'da ele alınan Türkiye ile ilgili başlıkları ve konuları çoğu

zaman kısmen ve parça parça yansıtan Türk medyasıdır. Buna karşın, Franko-Türklerin çocukları, Fransızca haberleri takip ederler ve ebeveynlerinin köken ülkesine yönelik analizlere ve eleştirilere, kimi zaman da ateşli bir biçimde tepki gösterirler.

Bu yeniden sahiplenme, zaman zaman aşırı bir hayranlıkla karıştırılır: Haziran 2018 seçimlerinin ilk turundan iki gün sonra, Inalco'dan bir kız öğrenci, bir Türk bayrağına sarınıp yıl sonu sınavına girer. Kılığına yöneltilen sorgulayıcı bakış karşısında, o da gururlu bir biçimde ateşli bir bakış fırlatır: "O benim başkanım, bu Türkiye'nin zaferi." Ve tekrarlar: "Bu benim ülkem, benim başkanım." O, üzerine "Le dictateur" başlığı yazılı Recep Tayyip Erdoğan'ın fotoğrafını kapağına basan haftalık *Le Point* dergisinin bir sayısını (24 Mayıs 2018 tarihli *Le Point* dergisinin 2386. sayısı) gazete bayilerinde sergilendiğini görüp şoke olan kadın ve erkeklerden biridir. Tıpkı kendisi gibi düşünen Vaucluse veya Drôme'da yaşayan gençler gibi onun için de Türkiye başkanı bir idoldür ve onu eleştirmek günahtır.

Bununla birlikte bu kız öğrencinin açtığı bayrak, daha çok, ebeveynlerinin doğdukları ülkenin sportif başarılarını kutlamak için kullanılır ve burada öğrenciliğe özgü siyasi coşku, futbol maçı sevinci ile birbirine karışır. Bu öğrencinin söyledikleri, iki Türk asıllı futbolcu, İlkay Gündoğan ve Mesut Özil'in, Londra'da Erdoğan'ın yanında, ona üzerinde "Sayın Cumhurbaşkanım'a saygılarımla" yazılı formalarını hediye ederken verdikleri pozlar nedeniyle Almanya'yı sallayan şiddetli tartışmada da yankılanır. Dünya kupasının (Mesut Özil'in Alman milli takımıyla katıldığı) başlamasından birkaç hafta önce ve Türkiye'de baskının giderek arttığı bir dönemde bu bağlılık iyi karşılanmaz ve sonunda Mesut Özil, sert bir polemğin sonunda Temmuz ayında Alman milli takımından ayrılır.

Milli gurur, çoğu zaman dinden daha üst veya her halükârda daha çok sayıda insanı biraraya getiren bir kimlik göstergesi-

dir.¹² Dolayısıyla bu özellik, Fransa'da daha önce bahsettiğimiz "toplulukçu" eğilimi yakın zamanda daha da güçlendirmiştir. Genç Türklerin Fransa ile görülecek hesabı yoktur; onları kolonileştirmemiş bir ülke ile çatışmalı bir geçmişe de sahip değillerdir ama tümüyle Fransız olmalarına rağmen, her şeyden önce Türk olan¹³ "vatanlarını" savunmak için tuhaf bir biçimde birlik olurlar. Görkemli ve fetihçi bir Osmanlı geçmişinin yeniden keşfi etrafında bu son yıllarda kendini gösteren kültürel Rönesans, milli gurur hissini güçlendirmiştir: çok sayıda televizyon dizisi ve film, batılı güçlerle kozlarını paylaşan bu imparatorluğun tarihini anlatır. Başka diziler, silahlı kuvvetler kültürünü besler ve kült dizi *Kurtlar Vadisi* (2003-2005) gibi bazıları da aşırı milliyetçi akımlardan gelen simgeleri popüler kültür içinde yayar. Fransa'daki bazı gençler, milliyetçi partinin amblemi olan kurt başı figürlü kemer tokaları veya yüzükler takarlar.

Çevrimiçi dünyada güçlü bir varoluş sayesinde milliyetçi Türkler, İnternet ve sosyal ağlarda daha görünür hale gelirler (bu, 2000 ve 2010 yıllarının bellek yasalarına karşı seferberlikler bağlamında ve yakın dönemde de 2016 yazındaki darbe girişiminin ardından güçlenen bir varoluştur) ve ister Türk hükümetinin yönlendirmelerine bir yanıt olarak isterse de daha kendiliğinden olan seferberlikler biçiminde olsun "vatansever" inisiyatifler çoğalır. Bu inisiyatiflerin amacı, ekonomik başarıları ve görkemli geçmişi etrafında Türkiye'ye dair pozitif bir imaj ("yaşamaya değer", "modern", "güçlü" ülke) yaymaktır. 2016 yılında, Türkiye ile ilgili yeni bir bakış açısı yaratmak ve

¹² İkinci planda olan Sünni İslâm, ne olursa olsun, miras olma özelliğiyle ama aynı zamanda yakın zamana kadar Türkiye Cumhuriyeti nüfus kâğıtları zorunlu yazıldığı ve temel Müslüman ibadetlerine genelde saygı duyulduğu için üstü kapalı olarak ortak zemin olmayı sürdürür.

¹³ Bu "Türk vurgusu" Fransızları şaşırtır çünkü unutmamak gerekir ki Mağripli göçmenlerin çocukları, aidiyetlerinin ve kimliklerinin işareti olarak İslâm bayrağını sallarlar.

“[geleneksel medya kaynaklı] dezenformasyona” karşı mücadele etmek için yeni bir Franko-Türk medya platformu olan Red’Action Media faaliyete geçer. Bugün Facebook üzerinden 20.000 takipçisinin olması kısa sürede elde ettiği başarının kanıtıdır. İstanbul Saint-Benoît Lisesi ve Paris Sciences Po mezunu Öznur Küçüker Sirene tarafından yönetilen Red’Action, kendisinin de desteğini esirgemediği Türk hükümeti tarafından hem güçlü hem de coşkulu bir biçimde desteklenir –Öznur Küçüker Sirene, daha önce, Ocak 2018’de Cumhurbaşkanı Erdoğan ile tanışma fırsatına sahip olmuştur. Vitrin söyleme özen gösterilse de, yorumlar zaman zaman çok sert bir yapıya bürünür ve hedef kitleye yönelik milliyetçi telkinlerin ne kadar yoğun olduğunu gösterir. Saldırı ve tehdit vakaları internet üzerinden gelişir; bu, Türk göçüne özgü olmayan ama köken ülkenin kutuplaşmış siyasi ortamında elverişli alan bulan bir durumdur. 2018 yılının başında, Caen 20. yüzyıl ve barış anıtı müzesi (Mémorial de Caen) tarafından organize edilen bir münazarada Alevilerin davasını savunmak için gelen, Moselle bölgesinden lise öğrencisi Hélène Yıldız’a karşı buna benzer bir kampanya başlatılır. Nisan 2018’de, Türk sanatçı ve HDP milletvekili Barış Atay’ın Haguenau’da sahnelenmesi planlanan tek kişilik eleştirel oyunu Erdoğan yanlısı üyelerin şimşeklerini üzerine çeker. Mayıs 2018’de, *Point* kapağı meselesinin ardından, dergi, sosyal ağlar üzerinden bir saldırı kampanyası ile karşı karşıya kaldığını bildirir.

Red’Action’un diğer kalemi, Cihan Bircan, Auvergne’de çalışan Moselle doğumlu bir doktordur. “Franko-Türk topluluğun” ağırlığı ve “geleceği” üzerine birtakım sorular sorar. “Dünya ölçeğinde bir federasyonun eksikliğinden, takip edilecek bir yön ve yol olmayışından” yakını. Ama “bu cam tavanı kırmak, hem etkiye, ağırlığa sahip olup hem de ikinci sınıf vatandaşlar olarak görülmemek için ne yapmalı?” diye kendi kendine sorar. “Franko-Türklerin seslerinin daha çok duyulması nasıl sağlanır?”. Önerilerinden bazıları şöyledir: siyasi olarak daha iyi

temsil edilmek için Fransız seçimlerinde "toplucu" oy vermek, "eğitime devam edip kamunun veya özel sektörün farklı alanlarında toplumsal açıdan ağırlık kazanmak". Aynı sorgulamalar, Ocak 2018'de kurduğu "Fransa Türkleri Birliği"ni (UTF¹⁴) savunan bir meslek okulu mezunu Semih Boyuk'ta da vardır. "Franko-Türk topluluğunda derin bir değişimin gerekliliğine", "modern, ilerici ve bağımsız bir birliğin" faydasına inanır. Söz konusu olan, kökenleri, kültürleri, etnik aidiyetleri... ne olursa olsun tüm Franko-Türkleri biraraya getirmektir. Diğerleri gibi, gençlerin okul ve iş konularında yaşadıkları zorluklar üzerinde durur ve "sosyo-kültürel projeler gerçekleştirmeyi, iş bulma konusunda yardım etmeyi" ama aynı zamanda "Türk kültürünü Fransa'da tanıtmayı" önerir. Argümanları, bir "diasporaya" aidiyet hissi (veya ait olma iradesi) konusunda açıklayıcı olan, Temmuz 2018 tarihli bir bildiride onun imzası vardır:

Bu hareket çerçevesinde Türk Havayolları'ndan diaspora üyeleri için fiyat indirimleri elde etmeyi arzuluyoruz. Burada Türk hükümetinin 2015'te aileler için yüzde 20, gençler için yüzde 30'luk bir indirim uygulama sözü verdiğini hatırlatmam gerek [...] Türk Havayolları'nın yeni turizm pazarları geliştirme isteğini anlasam da, en zor dönemlerinde bile şirketten desteğini esirgememiş olan kadim müşterilerini de unutmaması gerekir. [...]

Bu çok sayıdaki inisiyatifin ortak noktası, Türkiye'ye sağlam bir bağlılık, Franko-Türlere özgü zorluklar konusunda bir bilinçlenme, "Türk topluluğunda" bir birlik eksikliğinin dile getirilmesi ve Fransız siyasi yaşamında "ağırlık kazanmak için birleşme" isteği (en azından sözde) olarak sıralanabilir. İnternet sayesinde inisiyatifler ve ses duyurma olanakları artar, bu da, aslında, çoğu zaman tanışıklıklar sonucu oluşmuş küçük ölçekli bir Franko-Türk medya (sosyal ağlar, bloglar, internet

¹⁴ Union des Turcs de France.

medyası) görüntüsünü maskeleyen bir bolluk izlenimine yol açar.

“Diasporanın” Öteki Yüzü

Milliyetçi etkiden uzak kimi sesler kendini duyurmaya çalışır ama çok fazla azınlıktadırlar. *Fréquence Paris Plurielle* (106.3) üzerinden her cumartesi öğleden sonraları yayımlanan iki dilli radyo programı *Gökkuşağı* (*Arc-en-Ciel*) gibi kimi alternatif küçük evrenler ayakta kalmakta zorluk çekerler. Bu yayın, gençlere seslenmek, “tüm adaletsizliklere karşı” mücadele etmek “ve özellikle de sesini hiç duyuramayanlara söz vermek” arzusundadır. Bu son amaç önemlidir çünkü, internet üzerindeki “vatansever” sitelerin varlığının güçlenmesinin arkasında büyük bir sayıda Franko-Türkün veya Türkiye kökenlinin “sesi” aslında yoktur. Bu durum, özellikle, Fransa’da doğan, internet üzerindeki inisiyatifler içinde kaçınılmaz olarak yer bulamayan (zira bunlar daha çok gençlere yöneliktir) ve ebeveynlerinin iyice oturmuş derneklerine de yakın hissetmeyen ikinci kuşak için söz konusudur. Radyo Anadolu Nisan 2019’da Paris’e yakın Pantin semtinde Alevi kökenli Ali Sarıca tarafından kurulmuştur. Her gün YouTube üzerinden görüntülü yayın yapan radyo, kardeşliği savunup tüm Türkleri din, siyaset, mezhep hedeflemeden, birleştirmek istediğini söylüyor ve herkesin sesi olmayı savunuyor. Dinleyicileri artan radyo henüz çok yeni olduğundan etkisini ölçmek zor.

Bu otuzlu veya kırklı yaşlardaki Franko-Türkler, sürekli bir şeyler buyuran farklı çevrelerden (siyasi, ailevi, sosyal...) uzak durmaya çalışırlar ve gençlerle yeni yeni ortaya çıkan rekabette kendilerini biraz “yenik düşmüş” hissederler. Her ne kadar milliyetçilik ve dindarlık, AKP’li yıllardan güçlenmiş olarak çıksa da, Fransa’da bulunan pek çok Türk, bu söylemlerle kendini özdeşleştirmeyi ve özel bir görünürlük kazanmaya çabalamaz. Tam tersine sayıları az da olsa, “beyaz-karşıtı ırkçılığı” eleştiren

bir duruş benimseyerek ayrımcılık ve İslâmofobi argümanlarının aksini savunan görüşler bile vardır. Basın aracılığıyla, özellikle de Bondy Blog üzerinden laik bir tonda sesini duyuran, Science Po mezunu, denemeci Tarık Yıldız buna bir örnektir. 2021'de de seslerini duyuran iki genç kadın, asimilasyonu destekleyen Claire Koç ve kimliği ile daha barışık Selda Aydoğdu-Gay, yayımladıkları kitaplarla medyanın dikkatini çekti.¹⁵

Türkiye'nin 2013 yılından itibaren karşı karşıya kaldığı ve daha sonra darbe girişimiyle de büyüyen siyasi, askerî ve ekonomik krizin, yurtdışındaki Türk uyruklular üzerinde bazı yan etkileri olur. Bu yakın döneme, bir yanda Gülcenci sempatizanları ve daha genel olarak da, özellikle Alevi ve Kürt olmak üzere tüm muhalif sesleri hedef alan çok güçlü baskılar damgasını vurur. Bir "FETÖ" sempatizanı olmakla suçlanmak; özellikle internet ağları üzerinden dışlanmak, boykot edilmek veya hırpalanmak riskini beraberinde getirir. *Zaman France*'ın yöneticisi Emre Demir, bu şekilde gazeteyi 2016 yılında kapatmak zorunda kalır. Lingolsheim'da, Selman Asan okulunun adı acilen Harmonie olarak değiştirilir (bağışçı Asan ailesi isimlerini çekme talebinde bulunur) ve sonunda da kapatılır. İklim, jurnalcılığa ve intikama müsaittir: Türkiye elçiliğinde ihbarlar çoğalır ve kapatılması istenen Gülcenci dernekler listesi Paris'te Türk otoriteler tarafından Fransa Dışişleri Bakanlığı'na iletilir.

Bununla birlikte, rejim muhalifleri, sanatçılar ve entelektüeller, özellikle azınlıkların hakkını savunan eleştirel bir ses yükseltmeyi başarır: bu, sonu gelmeyen bir dava yüzünden Fransa'ya sığınan Pınar Selek gibi siyasi sürgünlerin durumudur. Başka bir muhalif figür, 1970 yılından beri Fransa'ya yerleşmiş ve pek çok romanı Fransızcaya çevrilmiş bir yazar olan Nedim Gürsel de Fransız medyasında sesini duyurmayı başarır.

¹⁵ Claire Koç (doğum adı Çiğdem) "Utanç Adı" (Le prénom de la honte) Albin Michel Yay. ve Selda Aydoğdu-Gay "Yeniden Doğan" (La Renaissance) Éditions du Jasmin.

* * *

Bir Ülkeden Diğetine –“Ona Böyle Bir Gelecek Sunamazsın.”

Türkiye’de 2000’li yılların ortasındaki ekonomik büyüme ve aynı zamanda üniversitelerarası işbirlikleri, Fransa’da doğan genç Franko-Türkler için yeni bir ilgi odağı olur. Bazıları, eğitim görmek veya çalışmak için ülkeye geri dönmeye can atar. 1980’li yılların başında Yvelines’de doğan ve 2000’li yılların başında İstanbul’a giden Kerem’in durumu da buna bir örnektir. Bir karma evlilikten olan iki çocuktan biridir; babası 1970’li yılların başında 20 yaşında Ege Bölgesi’nden çıkıp matematik alanında eğitim görmek için Fransa’ya gelmiş bir Türk, annesi ise Türk kökenli olmayan bir Fransız’dır. Orta sınıftan olan Kerem, babasının bilişim sektöründe çalıştığı Saint-Quentin-en-Yvelines’de büyür. Babası, köken ülkesi ile bağını muhafaza etse de, bugün haklı olduğunu gördüğü entegrasyon kaygısıyla çocukları ile Türkçe konuşmamayı tercih eder.

Aile, her yaz, geniş ailenin yaşadığı İzmir bölgesine gider ve Bodrum’da ikinci bir ev satın alırlar. Kerem’in Angers’deki meslek okulu, onun, eğitimi süresince iki staj yapmasını zorunlu kılar. İlkini 2001 yılında Birleşik Devletler’de gerçekleştirir sonra da 2003 yılında çok az tanıdığı ve keşfetmek istediği İstanbul’u seçer. İstanbul’da Türkçesi, özellikle Türk kız arkadaşı sayesinde bir senede akıcı hale gelir. Beyoğlu’nda ve Beşiktaş’ta Avrupa yakasının eğlenceli yaşamını mutlulukla keşfeder ve 2000’li yılların ikinci yarısında gerçek bir *Movida*’ya¹⁶ dönüşecek şeyin titreşimlerini yakalar. 2008’de eğitimini tamamlamak için Fransa’ya döner ve dört yıl boyunca orda kalıp kız arkadaşından ayrılır ardından 2008 yılında çok uluslu bir bilişim firma-

¹⁶ *Movida*, İspanya’da 1980’lerin başında General Franco’nun ölümünün ardından demokrasiye geçişin son dönemi süresince tüm İspanya’yı etkilemiş kültür hareketidir.

sının sorumlusu olarak yakaladığı iş fırsatı, ona Türkiye'ye dönme olanağı sağlar. Böylece yeniden İstanbul'a yerleşir ve orada, karısı olacak ve birlikte bir çocuk sahibi olacakları üniversite mezunu Kemalist burjuvaziden genç bir kadınla tanışır.

Her ne kadar ebeveynleri, pek çok fırsatın olduğu Türkiye'de çalışma tercihini anlasa ve buna saygı duysa da, kız kardeşi, aynı yolu seçmeyi düşünmez, Türkçe öğrenme ve Türkiye'de yaşama fikrine karşı çıkar –özellikle, kendinin de söylediği gibi, kadınlara yönelik baskılar nedeniyle. 2010 yıllarının başına kadar, Kerem'in geleceğe dönük öngörülerini iyimserdir ve çift, dinamik 4. Levent semtinde bir daire satın almayı düşünür. 2013 yılındaki Gezi parkı eylemleri karşısında büyük bir heyecan duyarlar ve hem sokakta hem de sosyal ağlar üzerinden protestolara katılırlar. Sonrası, ülkede on yıl geçirdikten sonra, 2017'de, sonu onun için Fransa'ya geri dönüşe, karısı için ise ilk sürgüne varan bir dizi hayal kırıklığıdır. Fransa'ya gitme tercihi pek çok aşamada gerçekleşir: 2016 Temmuz ayındaki darbe girişimi, önemli bir dönüm noktasıdır. Yaşanan olayların şiddeti, bunun yanında da siyasi ve ekonomik belirsizlik, çifti, Paris bölgesinde bir taşınmaz satın alarak tasarruflarını Fransa'ya aktarmaya, ardından da Kerem'e bir iş fırsatı çıktığında taşınmaya iter.

"Ona böyle bir gelecek sunamazsın...": kararlarının arkasında çocuklarının, şiddetten, milliyetçi, militarist ve dinî söylemlerden uzak geleceği ve eğitimi vardır. Fransa, Kerem'in ailesinin orada olması nedeniyle seçilir ama belirsiz bir mesleki gelecek için İstanbul'daki işini terk etmek zorunda kalan, Fransızca bilmeyen genç bir kadın için hiçbir şey belli değildir.

Her ne kadar 2000'li yıllarda, genç üniversite mezunları Türkiye'de bir gelecek perspektifinin çekimine kapılsalar da (bu şekilde dolaylı olarak ve bilmeden bazı ebeveynlerin ülkeye geri dönüş rüyasını gerçekleştirerek) baskının yoğunlaşması ve ekonomik öngörülerin bozulması, bu "büyülü parantezi" kapatır. İstanbul'un kültürel ve eğlence dolu yaşamına (bu, pek çok Erasmus öğrencisini İstanbul'a çeker) hayranlık ve ülkenin demokratikleşeceğine yönelik umut 2013'ten sonra buhar olur. İmkânı olanların çoğu, Avrupa'ya döner. Bu geri dönüş eğiliminin boyutunu tam olarak belirlemek hâlâ zor olsa da, Kerem'in ailesinin olduğu yere dönmeyi seçmesi, 2000'li yıllardan itibaren Türkiye'ye yerleşmiş çifte vatandaş ve genç Fransız üniversite mezunlarının güzergâhına bir örnektir. Örneğin Türkiye'de, Mustafa karakterine hayat verdiği *Fatmagül'ün suçu ne?* (Fransa'da *Fatmagül* ismi ile gösterilmiştir) dizisindeki rolü ile tanınan Franko-Türk aktör Fırat Çelik'in durumu da benzerdir. Türkiye'deki başarılı meslekî kariyerine rağmen Paris'e dönüp bir restoran açmaya karar verir. Bu geri dönüş tercihi, elbette herkes için geçerli değildir. Türkiye'de mutlu olduğunu dile getiren ve Fransa'ya geri dönmeyi düşünmeyen bir başka Franko-Türk aktör Cansel Elçin (Türkiye'de doğmuş ama Fransa'da büyümüştür ve *Hatırla Sevgili* dizisindeki rolü sayesinde ünlü olmuştur) gibi, sayıları daha az olan bazıları kalmayı tercih eder.

Gitmeyi tercih edenler; "beyin göçüne", yani 2013'den beri Türkiye'yi etkileyen ve 2016'dan sonra iyice artan, üst sınıftan üniversite mezunlarının bu yoğun göçüne eklenirler. Türkiye İstatistik Kurumu'na (TÜİK) göre, 2017'de, 253.640 Türk, Türkiye dışına göç etmiştir; bu rakam, önceki yıla göre yüzde 42'lik bir artışı gösterir. Oranı en yüksek olan (toplamda yüzde 42) gençlerdir (20-34 yaş) ve genelde ülkenin büyük şehirlerinden (Ankara, Antalya, Bursa, İzmir ve bunların uzak ara önünde İstanbul) giderler. Bu genç şehirlielerin çoğu, ülkeleri-

nin istikrarsız siyasi ve ekonomik ortamına bağlı nedenlerden dolayı yurtdışında eğitim görme fırsatını kaçırmazlar.

Bu eğitilmiş sınıflar, kendi tercihleri ile gitseler de, başkaları, ülkelerini daha trajik koşullarda terk ederler: Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgelerde çatışmaların yeniden başlaması ve muhaliflere (özellikle HDP'li siyasi eylemciler, gazeteciler, Gülcüler veya Gülcü olduğundan şüphelenilenler veya Barış İçin Akademisyenler Hareketi'ne¹⁷ katılan üniversite öğretim üyeleri...) yönelik baskılar, önemli sayıda Türkü, "terörist organizasyonlara destek" vermek suçundan ciddi adli kovuşturmalardan kurtulmak için sürgüne gitmeye zorlar. Avrupa Birliği'nde sığınma talep eden Türk sayısı artar: 15.000'i sadece 2017 yılında olmak üzere yaklaşık 22.000 Türkün darbe girişiminin ardından Avrupa'dan sığınma talep ettiği tahmin ediliyor. Her ne kadar, yakınlığı nedeniyle Yunanistan ve Türkiye ile yoğun ilişkileri nedeniyle Almanya tercih edilen ülkeler olsalar da, Fransa; İsveç, İsviçre ve İngiltere önünde sığınma talep edilen ülkeler arasında üçüncü sırada yer alır. Klasik sığınma prosedürünün dışında, Fransa, özellikle Sürgündeki Bilim İnsanlarının Acil Kabulü için Ulusal Yardım Programı¹⁸ (PAUSE¹⁹) veya sanatçılara ve entelektüel mesleklerle yönelik birkaç yıllık oturum izni olan "yetenek pasaportu"²⁰ olmak üzere, sığınma talep eden Türklerin faydalandığı "sektörel" kabul

¹⁷ "Barış için akademisyenler" ifadesi, Türk Ordusunun Kürt bölgelerinde zulüm yaptığını belirten ve uluslararası gözlemcilerin gelmesini talep eden, Ocak 2016 tarihli bir bildiriye imzalamış (ve imzalayanları desteklemiş) akademisyenleri anlatır.

¹⁸ 2017'de faaliyete geçen bu programın amacı, durumu acil olan akademisyenleri ülkeye kabul etmektir. Özellikle bir ulusu hedeflemez ama Türkiye'den çok sayıda araştırmacının ülkeye kabul edilmesine olanak sağlamıştır.

¹⁹ Programme national d'aide à l'accueil en urgence des scientifiques en exil.

²⁰ 7 Mart 2016 tarihli yasa, yeni bir belge kategorisi olan "yetenek pasaportu"nu yürürlüğe koyar. Bu kapsamda, 1 Kasım 2016'dan itibaren

önlemlerini yürürlüğe koyar (diğer ülkelerden daha geç). Söz konusu olan, çoğu zaman, genç Türkler için ilk sürgün deneyimi olsa da, diğerleri için, 1980'li yıllarda sürgün ebeveynlerinin Avrupası'nda doğdukları zamanki aile geçmişine bir geri dönüştür.

SONUÇ

GURBET ZAMANI SONA MI ERDİ?

Fransa'daki Türk kökenli göçmenlerin ve çocuklarının burada anlatılan tarihinin sonunda, bazı önemli unsurları geleceğe dönük referans noktaları olacak şekilde özetlemeye çalışalım. Bu kitap, 1960'lı yılların sonundan itibaren gelen Türkiye kökenli göçmenlerin ve sığınmacıların "grup portresini çizmeyi hedeflemiştir. Bağlamından bu denli koparılmış "topluluk", daha da kötüsü "diaspora" nosyonunun burada onları tanımlamaya ne kadar elverişsiz olduğu görülüyor. Başkalarında olduğu gibi bu grupta da, aynı ulusal aidiyetin ardında, büyük bir etnik, dinî ve dilsel çeşitlilik vardır. Bu ayrışıklık (heterojenlik) bireylerin benimsediği veya karşı olduğu rakip ve karma siyasi ideolojilerde de görülür.

Bu eser, bu topluluğun ve onların Fransa'da doğan çocuklarının durumlarının ve duruşlarının evrimini açıklamayı hedeflemiştir. Başka bir deyişle, yapmaya çalıştığımız; elli yıldan daha eski bir tarihi anlatmak ve sürekli değişim halindeki bir durumun ana hatlarını ortaya koymak oldu. Esasen, güncele bağlı unsurlar değişmeye yazgılıdır, öyleyse, içinde bulundu-

ğumuz anda, ortaya koyduğumuz bilançonun değişmez olduğunu ve bu çerçevede yaptığımız saptamaların mermere kazındığını söylemek aşırı kendini beğenmişlik olurdu. Göç, özü gereği, bir süreçtir ve “entegrasyon” söz konusu olduğunda, ne olursa olsun ne geçmişi yok saymak ne de geleceği öngörmek mümkündür. Biz, bu aşamada ancak bu tarihin kimi önemli anlarını hatırlatmayı ve güncel değişimler hakkında bazı sorular sormayı başarabiliriz.

Fransa'ya gelen ilk Türk göçmen kuşağı bugün emeklilik yaşında. Çoğu, sonunda, memlekete geri dönmeyerek ilk günlerdeki amaçlarından sonunda vazgeçti. Ama gene de neredeyse hepsi memleketlerinde gömülmek arzusunu ifade ediyor. Geri dönme isteklerini değiştirmelerine yol açan, çocuklarının ve torunlarının kesin olmasa da uzun süreliğine yerleşmiş olmalarıdır. Eskiden köklerle bağın kopmasından duyulan üzüntü dile getirilirdi, bugün ise kendi etinden, kendi kanından olanla bağları koparmanın zorluğundan bahsediliyor. Bugün, bazı “aile reisleri” Fransa'da geçirdikleri kadar köylerinde de zaman geçiriyorlarsa da, eşleri, Türkiye'de çok daha kısa süre kalıyor. Şüphesiz annelik içgüdüleri (veya içselleştirdikleri görev bilinci), onları ailelerinden çok fazla uzaklaşmamaya zorluyor. Aslında ailenin artık “burada”, “oradan” çok daha kalabalık olduğunu da (ve bunun, başka bir yerde yaşam kurmanın olmazsa olmaz kurallarından biri olduğunu) söylemek gerekir.

Bu öncülerle ilgili akıllara kazınan; çalışan/işten korkmayan olmaları, hattâ en ağır işlerde çalışan, büyük çoğunluğu Fransızca bilmediği için çok az entegre olmuş, kendileriyle ilişki kuranlara karşı misafirperver ve sıcakkanlı, tam tersine topluluk kahvehanelerinde veya dernek camii çıkışında karşılaştıkları kişilere karşı biraz asık suratlı ve daha az hoş sohbet göçmenler imgesidir. İlk geldiklerinde tedirgin olan eşleri ise, daha kendinden emin ama kolektif alanlarda daha az görünür hale geldiler. Bu kadınlar, alacalı bulacalı kıyafetleri ve parıltılı başörtüleriyle, her şeyin kendilerine yabancı görüldüğü bir

evrende ürkek ama kibar bir biçimde gezinirlerdi; bugün ise genelde ciddi İslâmi mantolar ve örtüler kuşanıyorlar ve onlarla nadiren karşılaşılıyor çünkü hayatlarını genelde belirli bir topluluk uzamında sürdürüyorlar.

Türkiye'ye dönememiş olan sığınmacılara gelince, onlar, ayrı ve karışık bir grup teşkil ediyorlar. Bazıları dönmekten vazgeçmek zorunda kalmış ve Fransız toplumuna tümüyle eklenmemiştir, başka bir grup ise “mücadeleyi” sürdürmek için umudu yitirmemek adına kendi topluluğu ile yaşamaya devam eder. Kendi köşelerine çekilmiş başkaları ise, artık içinde yer almadıkları ateşli (ve bazen aşırıya varan) mücadelelere ihtiyatlı bir mesafede durur. Bu sakınımlı ve bazen de “sessiz” insanlar, tanım gereği, anlatılmaları en zor olanlardır. Onları, Fransa'ya göçün arşivlerinde neredeyse “görünmez” ve namevcut kılan bu sakınım değil midir zaten?

Medyada, Türk göçmenlerinin ve onların çocuklarının adı nadiren geçer; onlardan, ancak bir kınamayı veya kızgınlığı dile getirmek için toplandıklarında bahsedilir ve bu, olumsuz bir tonda gerçekleştirilir. İster ulusal isterse yerel ölçekte olsun ortak bir tarihyazımı içine aktif olarak dâhil olmamaları kesinlikle sorgulanmalıdır. Ama buna paralel olarak, kabul edildikleri veya doğdukları vatanlarında çoğu zaman nesnesi oldukları ilgisizlik, hattâ görmezlikten gelinme ve küçümsenme oldukça düşündürücüdür. Örneğin, kapsamlı bir belgeselde¹ veya bazı göç tarihi kitaplarında² varlıklarından bahsedilmez bile. 2015 yılında gelişlerinin ellinci yılı vesilesiyle hiçbir ulusal

¹ Örneğin, yakın döneme ait Yann Coquart'ın *Histoires d'une nation* (2018) isimli üç bölümlük mükemmel belgeseli. Belgesel, her ne kadar Otuz Şanlı Yıl dönemini konu alsa da, Türk işçilerin gelişine hiç yer vermemiştir.

² Birkaç eser Fransa'daki Türk varlığından kısaca bahseder ama *Un siècle d'immigration des Suds en France* (La Découverte/Génériques/Achac) veya çok hoş bir seri olan “Quartiers immigrés” (Éditions Autrement) gibi referans kitaplarda Türk topluluğu yoktur.

kurum onları anmamıştır. Yerel ölçekte bazı kültürel yapılar, görevleri gereği veya oy kaygısıyla yıldönümünü anmıştır ama derneklerin gösteri organizasyonları veya sergileri olmasa, bu olay tümüyle gözden kaçacaktı.

Genç Franko-Türkleri, doğdukları vatanlarından daha çok “Türk ulusuna” aidiyetliklerini yüksekte ve güçlü bir sesle dile getirmeye iten bu görünmezlik olabilir mi? Bunu tümüyle dışlamak mümkün değildir. Bu gençlerin, kendi aralarında organize olmaya ve çoğunun, ebeveynlerinin köken ülkelerinin devleti ile kendilerini uyumlu hissetmeye (kimi zaman ateşli bir biçimde) yönelik hevesi şaşırtıcıdır.

Gelecek, bu “mirasçıların” projelerinin seyrine bağlı: akrabalarının ve Türk yöneticilerinin siyasi söylemi ile aralarına eleştirel bir mesafe koymayı (Fransız yöneticiler söz konusu olduğunda yaptıkları gibi) isteyecekler mi veya başarabilecekler mi? Fransız eğitim sistemi, onlara miras kalan basmakalıp fikirleri aşmalarını sağlayabilecek mi? Kendilerine ağır gelen uyruklu bağlarından ve birbiriyle çelişen yönlendirmelerden kurtulabilecekler mi? Umarız ki bu kitap, şimdiye kadar azımsanan hattâ yadsınan bir tarihin tanınmasına yardım ederek ortak ve paylaşılan bir belleğin inşasına katkıda bulunabilir.

Ek 1: Fransız Usulü Entegrasyonu Tanımlamak

Fransa, eskiden beri, bir telsike yani yabancıyı vatandaş yapan, Fransız uyrukluğunun kazanılmasına dayanan, 1789 Devriminin mirası bir “asimilasyon” modelini savunuyordu.¹ 19. yüzyılın sonundaki kimi şiddet sayfalarına rağmen,² 20. yüzyılın ortasında, İtalyan, İspanyol ve Polonya’dan gelen işçi dalgalarının asimile olduklarını düşünür. Daha uzak kültürlerden (özellikle Katoliklikten başka bir dinden) gelen çok sayıda göçmenin, uzun süre kalacak biçimde yerleştikleri görülünce 1980’li yılların başından itibaren “asimilasyon” (assimilation) nosyonu tartışılmaya başlanır. Başka bir terim kullanmak isteyen sol, “uyum sağlama” (intégration) ile “eklemlenme” (insertion) arasında gidip gelen bir vokabüler önerecektir. 1982 yılında, Gas-

¹ Bkz. Gérard Noiriel, *Le Creuset français. Histoire de l’immigration (XIXe-XXe siècle)*, Paris, Le Seuil, 1988 (yeni baskı, 2016). İngilizcesi: Gérard Noiriel, *The French Melting Pot: Immigration, Citizenship, and National Identity*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1996.

² Örneğin 1893’te Aigues-Mortes’ta onlarca İtalyan işçisinin Fransız işçi ve köylüler tarafından katledilmesi.

pard raporu³, “kültürel entegrasyonun” önemine vurgu yapar ve “çokkültürlülüğün” sakıncalarına dikkat çeker. Tam bir tanımını yapmadan “sosyal ve kültürel eklemlenme” nosyonunu savunur. Bunu, kimi zaman hatalı olan aceleci siyasi odaklanmalar takip eder. Son ekonomik göçmenlerin gelişinin, çok gerilerde kaldığı düşünülerek, bunların Fransa'nın diline ve geleneklerine zaten yeterince hâkim oldukları kanaatine varılır. Bu durumda devlet, Ulusal Kabul Ağı (Réseau National d'Accueil) gibi konuyla ilgili uzmanlaşmış kurumları,⁴ ilgili yardımları ve araçları kısa bir süre sonra kaldırır. Bununla birlikte, Türkler gibi dilsel açıdan izole topluluklar, onlara kendi dillerinde yardım edecek ve öneriler sunacak derneklere ve kurumlara hâlâ ihtiyaç duymaktaydılar. Bu araçlar, “sözde” Fransızca konuşan göçmenler için “modası geçmiş” olarak değerlendiriliyordu. Oysa bu, çok büyük çoğunluğu Fransızcaya hâkim olmayan Türkler için söz konusu değildi. Bu pragmatik eklemlenme politikalarının ortadan kalkması, kısa bir süre sonra daha fazla ayrılmaya yol açar ve bazı topluluklar kendi içlerinde organize olmaya başlarlar.⁵

³ Gaspard Françoise, *L'information et l'expression culturelle des communautés immigrées en France, bilan et propositions*, Göçten sorumlu Devlet Bakanı François Autain'e sunulan rapor, Paris, Ekim 1982. Françoise Gaspard, 1977'den 1983 yılına kadar Dreux Belediye Başkanlığı yapmıştır. Daha sonra belediyeyi Ulusal Cephe'ye bırakacaktır.

⁴ Valilikler bünyesinde bulunan bu platformlar, göçmenlerin sosyal ve hukuki kabul işlemlerini yürütüyor ve tercüman hizmeti sunuyorlardı. Fransızca bilmeyenler için çok değerlidir.

⁵ Bu satırların yazarı, 1984'de ADRI (Agence de développement pour les relations interculturelle - Kültürlerarası ilişkileri geliştirme ajansı) tarafından yürütülen Türklerin entegrasyonu üzerine bir araştırma (“La communauté immigrée turque en France”) kaleme almakla görevlendirilmiştir. Fransa'nın pek çok bölgesinde bu kapsamda gerçekleştirilen anketler Türk topluluğun kendi içine kapanışını çok net bir biçimde ortaya koyar; bu durum, bu ayrı duruşa son vermeye yönelik Gaye Petek

Göreceli olarak daha anlaşılır bir tanım önerisi bulmak için, 1989'da, o dönem François Mitterand'ın Başbakanı olan Michel Rocard tarafından Entegrasyon Yüksek Konseyi'nin (HCI⁶) kurulmasını ve bu kurumun ilk raporunu⁷ beklemek gerekir. Aşağıdaki parça, aslında, Cumhuriyet'in kurucu değerlerinin dokunulmazlığını, hakları ve ödevleri yeniden ortaya koyma ve kültürel pratiklerin sınırlarını belirleme özelliğine sahiptir:

Entegrasyonu, asimilasyon ile eklemlenme arasında orta bir yol olarak değil, kültürel, sosyal ve ahlâki özgünlüklerin olduğu gibi kalmasını benimseyip, bütünü, çeşitlilik ve karmaşıklıkla zenginleştirdiğini doğru kabul ederek çeşitli ve birbirinden farklı unsurların ulusal topluma aktif katılımını sağlayan özel bir süreç olarak düşünmek gerekir. Bir entegrasyon politikası; hak ve ödev eşitliği çerçevesinde toplumumuzun farklı etnik ve kültürel bileşenlerini dayanışık hale getirmek ve kökeni ne olursa olsun herkese kurallarını kabul ettiği ve kurucu bir unsuru olduğu bu toplumda yaşama olanağı vermek için farklılıkları yok saymadan ama aynı zamanda yüceltmeden, benzerliklere ve ortak amaçlara vurgu yapmalıdır. Elbette, bir entegrasyon politikası, bir ortak değerler asgarisi herkesin kabulünü içerir.” (“Fransız entegrasyon modeli”, HCI raporu, 1991)

Bu tanım kimileri fazla hoşgörülü kimileri için de fazla katı olabilir. HCI, entegrasyonu “ölçmek” söz konusu olduğunda da daha az anlaşılır ve daha çok kuramsal olacaktır. Öyle görünüyor ki, 1991 raporunda bulunan “gösterge tablosundaki” entegrasyon kriterleri ve göstergeleri hiçbir zaman gerektiği

tarafından bir köprü görevi görecektir ELELE – Migrations et Cultures de Turquie derneğinin kurulmasına vesile olur.

⁶ Haut Conseil à l'Intégration.

⁷ “Pour un modèle français d'intégration” HCI, Şubat 1991. Bkz. aynı zamanda “1990-2010 20 ans au service de l'intégration” HCI/Documentation Française, 2010.

gibi değildi. Bunları, dönemin Türk nüfusuna uygularsak, Türkiye kökenli grup, “iyi entegre olmuş” olarak nitelendirilebilirdi çünkü sunulan maddelerin çoğuna pozitif cevap vermek mümkündü; vatandaşlık talebinde bulunmuşlar, hayatlarını doğru biçimde kazanıyorlar ve iş kuruyorlardı; lojman elde edebiliyor, çocuklarını anaokulundan itibaren okula gönderebiliyor, kendilerine bakıyorlardı ve suç işleme oranları yüksek değildi. Bununla birlikte, yakın zamanda yapılan araştırmalar,⁸ Türkiye kökenli grubun entegrasyonunun, geçmişte de, bugün de bazı açılardan sorunlu olduğunu göstermiştir: az kalifiye ya da vasıfsız işçilerden oluşan ilk kuşağın Fransızca dil seviyesi, (Fransa'da elli yıllık bir varoluştan sonra bile) düşüktür, grup içinden ve köken ülkeden biriyle evlenme oranı çok yüksektir, okul başarısızlık oranı kaygı verici seviyededir, son olarak boş zaman ve tüketim pratikleri esas olarak kendi ulus toplulukları içinde gerçekleşir.

Fransa, bazı grupların kendine özgü zorluklarını hesaba katmamıştır; eski Fransız kolonilerinden çoğu göçmen, Fransız dilini ve idari sistemini biliyordu; Türklerin durumunda bu söz konusu değildi. Onlara, özellikle işverene sorumluluklar vererek sistematik bir kabul, ücretsiz dil kursları sunmak gerektirdi. Bunun yerine, örneğin otomobil üreticileri gibi bazı işverenler, “firma” tercümanları istihdam etmeyi tercih etmiş bu da onların dilsel bağımlılıklarının sürmesine neden olmuştur; inşaat ve bayındırlık gibi başka sektörler ise, çalışma saatlerini düzenleyerek gece derslerini takip etmeyi kolaylaştırmak için hiç çaba harcamamışlardır. Bu durumun, isteğe bağlı ve kişiye özel kamu önlemleriyle daha fazla denetim altına alınması gerekirdi. Bu, eksik kaldı ve maalesef bugün de hâlâ eksik kalmaya devam ediyor.

⁸ Ve özellikle de, entegrasyonu ölçmek konusunda yeni kriterler öneren 2007-2008 “Trajectoires et Origines” araştırması, bkz. s. 72.

Ek 2: Cumhuriyetçi Uyum Sağlama Kontratı (CIR⁹)

Ekonomik göçmenlerin çok sayıda geldiği yetmişli yılların başında, Fransa, entegrasyondan başka bir kabul politikası benimsemenin gerekli olduğu kanaatinde değildi. Jacques Chirac'ın başbakanı Jean-Pierre Raffarin'in (2002-2005), kendisine bağlı olan Entegrasyon Yüksek Konseyi'ni (HCI), daha önce hazırlamaya başladığı¹⁰ "Kabul ve Entegrasyon Sözleşmesi'nin (CAI) kullanılmasına" yönelik çalışma yapmakla görevlendirmesi için 2000'li yılları beklemek gerekir. Bu yöntem, o yıllardan itibaren denenecek ve Ocak 2007'den itibaren zorunlu hale gelecektir. Yöntemin genel hatlarını çizip içeriğini belirleyen, Chirac hükümetinin entegrasyondan sorumlu bakanı Jean-Louis Borloo'dur, sonra İçişleri Bakanı Nicolas Sarkozy bunun yaygınlaşması için çalışacaktır.

Bu aşamadan itibaren, HCI tarafından tanımlanan sürecin teorisi ile pratiği arasında bir uyumsuzluk olduğunu belirtmek gerekir. CAI (artık CIR olmuştur), yasal yollarla yeni gelen herkese imzalamaları için sunulur.¹¹ Yeni gelen, OFII'nin kabul merkezine (bunlar tüm bölgelerde var olan merkezlerdir) kolektif bir kabul ve bilgilendirme toplantısına –teorik olarak gelişini takip eden ay– katılır, sonra da hemen ardından bireysel bir görüşme esnasında sözleşme kendisine açıklanır ve imzalatılır. Aynı gün, bir dil testinin sonucuna göre, eğer Fransızca bilmiyorsa ona bir dil kursu, (o dönemden itibaren zorunlu hale gelmiştir) ve her biri altı saatten oluşan iki zorunlu eğitim modülüne katılmak üzere randevu ayarlayacaktır. Bu eğitim

⁹ Le Contrat d'Intégration Républicaine.

¹⁰ Başbakanı sunulan rapor: "Le contrat et l'intégration" HCI-Dokumentation Française, 2004. Bu rapor, 2003 yılının ikinci yarısında sunulmuştur.

¹¹ Aile birleşmesi veya karma evlilikler yoluyla gelen eşler (uzun süreli ikamet vizesi ile gelen Fransız vatandaşı olanların eşleri), sığınmacıların aileleri, yeni işçiler.

modüllerinden biri, “Cumhuriyet İlkelerini ve Değerleri”ni işler; diğerinin başlığı ise, “Fransa’da Yaşamak ve İşe Girmek”tir (bunların eski karşılığı; zorunlu olan “Vatandaşlık Eğitimi” ve isteğe bağlı olan “Fransa’da Yaşamak” eğitimidir). Bu eğitimler, ihale yoluyla görevlendirilen dernekler tarafından yürütülür. İlk zamanlar, vatandaşlık eğitimi, içeriğinin herkes için aynı olması amacıyla HCI tarafından yürütülen bir yazım çalışmasının ürünü olur. Eğitim, cumhuriyetin kurucu değerleri çerçevesinde 5 bölümden oluşur: Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik, Laiklik, Güvenlik. Dernekler, içinde PowerPoint formatında programın bulunduğu bir CD Rom alırlar. “Fransa’da yaşamak ve çalışmak” programı ise, gündelik yaşam, iş, toplumsal işleyiş, okul, sağlık vb. üzerine daha somut bilgiler verir. Bu yöntem tutarlıdır çünkü Fransa, yabancıya, bir sözleşmenin iki kişiyi, aynı yükümlülük altına soktuğunu ifade eder: sözleşmeyi imzalayan yeni geleni ve Valinin temsil ettiği devleti. Bu sözleşme, yerleşilen yeni ülkeye sosyal ve kültürel eklemlenmenin bir aracı olarak sunulur ve yeni gelen göçmenin dikkati, kendi kendine yeter hale gelme sürecinde bunun önemi üzerine çekilir. Bir yıllık ikamet izni kartı, bu ilk kabulün ve bu eğitimlerin sonunda verilir. Yeni gelen, zorunlu eğitim modüllerine katılmazsa, bu kartın yenilenmeyeceğini –veya yenilenmeme riski olduğunu– bilir. 2007’den itibaren, bu yükümlülük nosyonunu dönüştürecek, çünkü CAI, esas olarak, ilk oturum belgesini elde etmeye olanak sağlayan “susam” gibi verilecektir. Böylece, bu sözleşmeyi bir tehdit ve zorlama aracı haline getirerek bu yöntemin derin mânâsından bir sapma yaşanacaktır. Oysa bir sözleşme her iki tarafın da dürüst olmasını gerektirir: yabancı, imzasını atarak, ona saygı duyması söylenen şeye rızasını gösterir ve Valinin temsil ettiği Devlet, ona yardım sağlayacağı ve güzergâhında ona eşlik edeceği sözünü verir. Bu, taraflardan her birini yükümlülük altına sokan karşılıklı bir sözleşmedir. Ama siyasette, güzel fikirlerin, sonunda özlerinden uzaklaşması sık rastlanan bir durumdur.

Günümüzde, iki eğitim modülü birbirine bağlanmıştır ve iki günlük zorunlu vatandaşlık eğitimi söz konusudur. Kendilerine şart koşulan bu eğitimleri almayan veya Fransızca kurslarına gitmeyen veya bitiremeyen imzacıların cezalandırılıp cezalandırılmadığı bilinmiyor. Bununla birlikte, dil kurslarına gitmeyen çok sayıda Türkün oturum belgelerinin geri alınmadığını biliyoruz.

Yıllara yayılan CAI/CIR istatistikleri,¹² Türk nüfusunun, (Fransızca bilmedikleri için) her zaman, bu süreçten faydalanan ilk beş grup içinde yer aldığını gösteriyor. 2017'de 2.944 Türk sözleşmeyi imzalamıştır, bu, Türkleri, Cezayirli, Faslılar ve Tunuslulardan sonra dördüncü sıraya yerleştirir. İmzalayan sayısında bir azalma olsa da Türkler,¹³ imzalayan erkek sayısının kadın sayısından yüksek olduğu nadir gruplardan biridir.¹⁴ Bu durum, bu kitapta ortaya konulan aile stratejileri ile bağlantılıdır.

2017'de, başlıca tüm gruplar için olduğu kadar, Türkler de Fransa'ya esas olarak ailevi nedenlerle gelmişleridir.¹⁵ Ve ailevi neden konusunda ise, tüm Mağripli gruplarda olduğu gibi, gerçek anlamıyla aile birleşmelerinin¹⁶ sayısı, Fransız eşi olanlara tanınan hak gereği girişlerin sayısından artık net bir biçimde daha düşüktür.¹⁷

¹² OFFI rakamları, 2017.

¹³ Bkz. Cumhuriyetçi Uyum Sağlama Kontratını (CIR) imzalayan Türkler başlıklı tablo.

¹⁴ Bunun nedeni Türkiye'den gelen aile fertlerinin kadından çok erkek olduğu içindir (ithal damatlar).

¹⁵ Bkz. tablodaki rakamlar.

¹⁶ Bir yabancıнын, bir yabancıyı gelmeye davet etmesi.

¹⁷ 2016 yılında Türkler, 461 aile birleşmesi talebinde bulunmuşlar ve 331'i olumlu sonuçlanmıştır.

Ek 3: Cumhuriyetçi Uyum Sağlama Kontratını (CIR) İmzalayan Türkler

2017 yılında Cumhuriyetçi Uyum Sağlama Kontratı'nın imzalanması Uyuğu olunan ülke: Türkiye

Kaynak: OFII/SERS¹⁸

Statü	Türkler		
	Kadın	Erkek	Toplam
SİĞİNMA	78	189	267
İkinci derece korumadan faydalanan (Kanun Maddesi 313-13)	7	7	14
Sığınmacı (Kanun Maddesi 314-11 8°)	46	131	177
Sığınmacı (ikinci derece korunma dâhil)	25	51	76
DİĞER	72	95	167
İnsani nedenler	63	74	137
Çeşitli (çocuk koruma yardımı v.s...)	2	9	11
Fransa'ya aile birleşmesi kapsamında 16 yaşından önce giren çocuk	5	9	14
16 - 18 yaş arası yabancılar	2	3	5
EKONOMİK	34	236	270
Kendi hesabına çalışanlar	14	18	32
Girişimci / serbest meslek (Kanun Maddesi 313-10 3°)	3	2	5
Ücretli	17	216	233
AİLEVİ	1206	1034	2240
Fransız vatandaşının eşi	569	689	1258
Fransız çocuğun ebeveyni	25	75	100
Kişisel ve ailevi bağlar	340	203	543
Sığınmacı ve vatansızların aile üyeleri	38	18	56
Aile birleşmesi	234	49	283
Toplam	1390	1554	2944

¹⁸ Service des Études du Rapport et des Statistiques (Raporlama ve istatistik çalışmaları kurumu).

Dil Şartı		
	Toplam	Türkler
İmzalanan CIR Sözleşmesi*	103.184	2.944
Zorunlu Dil Eğitimi	55.486	2.538
Zorunlu Dil Eğitim Oranı	% 53.5	% 86.2

* Geçici veriler

6 Şubat 2018 itibarıyla dersleri tamamlamış dil eğitimi alanlar		
Seviye	Sayı	%
A.1 puanı alanlar	464	% 48.7
A.1 puanı alamayanlar	138	% 14.5
A.1 puanını kısmen alanlar	351	% 36.8
Toplam	953	% 100,0

Ek 4: Türklerin Fransız Vatandaşlığı Alması**Türkler tarafından Fransız vatandaşlığı alma biçimleri**

	Kanun gereği alma	Evlilik yoluyla alma	Beyan yoluyla alma	Toplam
1998	4.228	302	—	7.158
1999	5.661	357	5.326	11.380
2000	6.791	418	4.900	12.137
2001	6.162	424	4.153	10.755
2002	5.603	546	4.297	10.468
2003	5.858	653	3.969	10.493
2004	8.700	755	4.180	13.644
2005	8.357	493	4.750	13.607
2006	6.274	588	4.764	11.629
2007	4.264	648	—	4.912
2008	5.660	450	4.087	10.202
2009	4.826	432	3.996	9.259
2010	4.981	581	4.101	9.667
2011	3.458	578	4.238	8.277
2012	1.965	535	4.416	6.920
2013	1.736	268	3.865	5.873
2014	1.626	311	3.894	5.835
2015	1.456	344	3.790	5.595
2016	1.540	312	3.904	5.757

Kaynak: Fransa İçişleri Bakanlığı

Sütunlardaki değerler ile toplam arasındaki fark, daha ikincil oldukları için buraya alınmayan başka vatandaşlık alma biçimlerinden kaynaklıdır.

KONUyla İLGİLİ BİRKAÇ OKUMA TAVSİYESİ

Nermin Abadan-Unat, *Turks in Europe. From Guest Worker to Transnational Citizen*, Berghahn Books, 2011.

Şebnem Köser Akçapar (Ed.), *Turkish Immigrants in Western Europe and North America: Immigration and Political Mobilization*, Routledge, 2012.

Elif Aksaz, *L'émigration turque en France: 50 ans de travaux de recherche en France et en Turquie*, IFEA, Collection La Turquie aujourd'hui n° 22 [İnternette ulaşılabilir].
Fransa'ya Türk göçü olgusu üzerine var olan yayınlar üzerine bir inceleme.

Maïtena Armagnague-Roucher, *Une jeunesse turque en France et en Allemagne*, Ed. Le bord de l'eau- 2016.

Göç konusunda farklı geçmişleri ve zaman zaman birbirine zıt modelleri olan iki Avrupa devletinin politikaları karşısındaki, eğitim, iş, dinî veya etnik aidiyetlere bağlı gerilimler.

Cris Beauchemin, Christelle Hamel et Patrick Simon (Ed.), *Trajectoires et origines, Enquête sur la diversité des populations en France*, Paris, Ined, collection: Grandes Enquête, 2016.

Bruno Boudjelal/ELELE, *Gurbet: turcs d'ici*, Les éditions de l'Imprimeur, 1996.

Fransa'nın farklı bölgelerinde yaşayan Türklerin, sürgün üzerine edebî metinlerle desteklenmiş fotoğrafları.

Birol Caymaz, *Les mouvements islamistes turcs à Paris*, L'Harmattan, 2003. Türk İslâmcı derneklerin gözlemlenmesine dayanan, dinî hareketlere yönelik sosyolojik analiz.

Didem Daniş, Verda İrtiş (derleyenler) *Türkiye'den Fransa'ya Göç ve Göçmenlik Halleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.

Roger Establet, *Comment peut-on être français?: 90 ouvriers turcs racontent*, Éditions Fayard, 1997. (Nasıl Fransız Olunabilir? 90 Türk İşçisi Anlatıyor)

Verda İrtis-Dabbagh, *Les jeunes issus de l'immigration de Turquie en France: état des lieux et perspectives*, L'Harmattan, 2003.

Türkiye'de veya Fransa'da doğan gençlerle yapılan söyleşiler üzerine kurgulanmış ve onların güzergâhlarını, arzularını ve kimlik tanımlarını analiz eden bir eser.

Riva Kastoryano, *La France, l'Allemagne et leurs immigrés: négocier l'identité*, Armand Colin, 1996.

İki farklı ulusal bağlamda göç durumlarının bir karşılaştırması.

Ayhan Kaya, Ferhat Kentel, *Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa birliği arasında köprü mü, engel mi?*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2005.

Babür Kuzucuoğlu, *Paris'te Türkiye Hareleri*, Troya Yayıncılık, 2004.

Élise Massicard, *Türkiye'den Avrupa'ya Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, İletişim, İstanbul, 2007 [2. basım 2013]. *The Alevis in Turkey and Europe. Identity and managing territorial diversity*, Londra/New York, Routledge, 2012 [paperback 2016].

Gérard Noiriel, *Le Creuset français. Histoire de l'immigration (XIXe-XXe siècle)*, Paris, Le Seuil, 1988 (yeniden basım, 2016). *The French Melting Pot: Immigration, Citizenship, and National Identity*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1996.

Gaye Petek, *Mémoires de France ou paroles de familles turques rentrées au pays*, Gaye Petek'in anketleri ve metinleri; İlknur Doğrar'ın foto röportajı, Éditions Elele — Migrations et Cultures de Turquie, 2001.

Patrick Simon, "Discriminations: expériences et perceptions des descendants d'immigrés turcs", INED, Enquête TIES "The integration of the European second generation", Premiers résultats de 2009.

Necmi Sönmez, *Paris Tecrübeleri*, YKB Yayınları, 2019.

Stéphane de Tapia, *Migrations et diasporas turques: circulation migratoire et continuité territoriale (1957-2004)*, Maisonneuve et Larose, 2005.
Fransa ile Türkiye arasındaki gidiş-geliş ve sirkülasyonların bir analizi.

Elif Deniz Ünal (Derleyen), *Bir Türk Çocukluğu*, Everest Yayınları 2016.

“Cinquante ans d’immigration turque en France”, Gaye Petek tarafından koordine edilen dosya, *Oluşum/Genese*, n°137-138, 2015.

Çift taraflı antlaşmaların ellinci yıldönümü vesilesiyle çıkarılan bir envanter (aile projesi, kadınlar, gençler...)

Dossier “Mémoires” sur les 50 ans de la présence turque en France, *Hommes et Migrations*, n°1312, 2015.

Paris 10. Bölge Belediye Başkanı ile entegrasyon, yurttaşlık ve kimlik üzerine söyleşi.

“Immigrés de Turquie”, numéro spécial revue *Hommes & Migrations*, n°1212, Mart- Nisan 1998.

“Turcs en France: Quels Ancrages ?”, numéro spécial de la revue *Hommes et Migrations/CNHI*, N°1281, Ekim 2009.

Fransa’ya Türk göçünü on yıllık bir arayla inceleyen derginin iki sayısı.

“L’immigration turque au féminin”, *Cahiers d’Études sur la Méditerranée Orientale et le Monde Turco-Iranien (CEMOTI)*, n°21, 1996.

Türkiye’den ve Avrupa’dan gelen uzmanların katkılarıyla, Türkiye’nin ve diasporasının tarihi etrafında kadının durumuna toplu bir bakış.

“Turcs en France: albums de familles”, Dirigé par ELELE, Éditions Bleu autour, 2006.

Farklı statüdeki ve farklı göç geçmişleri olan on iki ailenin fotoğraf albümleri çerçevesinde bir göç güzergâhı ve anlatısı.

Zeynep Yanasmayan, *The Migration of Highly Educated Turkish Citizens to Europe. From Guestworkers to Global Talent*, Routledge, 2020.

<https://www.routledge.com/The-Migration-of-Highly-Educated-Turkish-Citizens-to-Europe-From-Guestworkers/Yanasmayan/p/book/9780367583842>

FİLMLER

Film Listesi

“Otobüs” - Tunç Okan –1974– Türkiye-İsveç.

Dokuz göçmen yasa dışı yollardan İsveç’e gider. Geleneklerin ve toplumun değişimi karşısında yaşanan şoklar ve keşiflerle dolu bir yolculuk.

Anlaşmalı evlilik meselesi üzerine Şerif Gören’in 1979 tarihli “*Almanya Acı Vatan*”ı.

“Yürü” - Françoise Bouard ve Régis Blanchard, Odysséus productions/ TV 10 Angers 1998.

Flers’e yerleşen bir grup Türk’ün portresinin sergilendiği belgesel.

“Mariées pour le pire” - Sabrina van Tassel, Contact Production 2004.

Genç bir Türk gelin ile Faslı bir kadının hikâyesinin anlatıldığı zorla evlilik üzerine belgesel.

Berlin in Berlin - Sinan Çetin –1993– Almanya. Bir şantiyede bir Türkü vurduktan sonra, götürülüp bir Türk ailenin evinde bu aile ile yaşamaya başlayan ve orada her gün yeni bir şey keşfeden bir Almanın trajikomik hikâyesi.

“40 m² Almanya” Tevfik Başer –1986– Almanya.

Hamburg’da bir göçmen, karısını yanına getirir ve onu, hedef ülke ile ilişkisini engellemek için eve kilitler.

“Vive la mariée et...le Kurdistan” - Hiner Saleem –1997– Fransa.

Yönetmen Irak kökenli bir Franko-Kürt’tür. Bu komedi, Paris’te, Strasbourg Saint-Denis Türk mahallesinde geçen bir yanlış anlama hikâyesi anlatır: bir delikanlı, müstakbel eşini bir video üzerinden seçer ama Türkiye’den gelen gelin beklediği kişi olmayacaktır.

“Ata” - Çağla Zencirci ve Guillaume Giovanetti –2008– Fransa.

Dünyada pek çok ödül alan Fransız yapımı bir kısa metraj. İstanbul’lu bir kız, Uygur kökenli bir işçi ile tanıştığı sırada Paris’te tek göz bir evde yalnız kalmaktadır. Bu iki yalnızlık ve iki insanlık, birbirine hem yakın hem de uzak iki dilin ötesine geçip buluşacaktır. Duygusal ve şiirsel bir film.

L’étrangère - Feo Aladağ –2011– Avusturya.

Genç bir kadın, oğlunu, ona şiddet uygulayan kocasından korumak için Berlin’e geri döner ama ailesi onu çok hoş karşılamaz.

“Kuma” -Umut Dağ – 2012– Avusturya.

Michael Haneke’nin öğrencisi olan bu genç yönetmen, Viyana’dan “ithal” edilen bir gelinin gelişinden ve gizli sırları keşfedişinden sonraki ailenin içe dokunan gizli oturumunu anlatır.

1965 Fransa-Türkiye göç antlaşmalarından bu yana Fransa'daki altı yüz bini geçen Türk göçmenleri ve aileleri pek de tanınan bir topluluk değildi. Yakın zamanlardaki siyasi gelişmeler, ilk kuşağın Fransız vatandaşı olan çocuklarının "farklı" yetişkinler gibi sahneye çıkmaları Fransız toplumuna yeni bir görünürlük kazandırdı.

Göçlerle birlikte Türklerin Fransa'da yarım yüzyılı geçen varlığı, kalabalık yaşanan bölgeler dışında dikkat çekici bir unsur değildi. İkinci ve üçüncü kuşakların bu tabloya katılmalarıyla birlikte Fransız devleti ve toplumu süreç içinde sorgulanmaya başladı. İç evlilikler, ailevi şirketler, gettolaşan mahalleler, zaman içinde gitgide büyüyen ibadet yerleri ve dernekler, "uyum sağlama" konusunda birtakım direnişleri beraberinde getirdi. Fransız doğan gençler siyasi ve tarihsel konularda Türkiye bahsi açıldığında ve aşırı tepki verdiklerinde dikkatler zaman içinde Türklere yöneldi.

Bu kitap, Fransa'da bu konuyla ilgili ilk kapsamlı çalışmadır. Ségolène Débarre ve Gaye Petek Türklerin Fransa'daki sosyolojik, toplumsal, kültürel yerlerini anlatırken birçok özel güzergâhı, insan hikâyelerini kaleme almakta ve Türk okuru için de "ötekileşmenin" bir örneğini sunmaktadırlar. Yabancı bir ülkeye adım atıldığında karşılaşılan zorluklar, dil öğrenme güçlükleri, maddi kaygılar ve derin yurt özlemi birçok gurbet hikâyesini ortak bir noktada buluşturmaktadır.

ISBN: 978-625-7030-93-9

9 786257 030939
T A R İ H